

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การประเมินโครงการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โรงเรียนบ้านหนองห้อย ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้า ทฤษฎี หลักการและแนวคิด จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้เสนอตามลำดับ ดังนี้

1. หลักการแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์
2. คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่นำมาใช้ในการเสริมสร้างนักเรียน
3. แนวคิดทฤษฎีการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์
4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินโครงการ
5. ข้อมูลบริบทโรงเรียนบ้านหนองห้อย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักการแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

คุณธรรม จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน บางคนใช้ควบคู่กันไปจนทำให้เข้าใจว่าเป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน ซึ่งอาจเข้าใจว่า คนที่มีคุณธรรมสูงก็จะเป็นคนที่มีจริยธรรมสูงเช่นเดียวกัน แต่ความเป็นจริงนั้น คนที่มีคุณธรรมสูง อาจจะมีจริยธรรมต่ำก็ได้ คำสองคำนี้จึงใช้แทนกันไม่ได้ จากข้อความข้างต้นนี้ ผู้ประเมินจึงได้รวบรวมความหมายของคำว่า “คุณธรรม” และคำว่า “จริยธรรม” ซึ่งนักปรัชญา นักการศึกษา นักจิตวิทยา ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

1. คุณธรรม (Virtue) จริยธรรม (Ethics) และค่านิยมที่ พึงประสงค์ (Values Desirable)

1.1 คุณธรรม (Virtue)

ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรม (Virtue) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก ที่หมายถึง “คุณความดี” เป็นเรื่องของจิตใจ เช่นเดียวกับจริยธรรม คุณธรรมกับจริยธรรมเป็นคำที่ใกล้เคียงกัน แต่ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน จริยธรรมมีความหมายเกี่ยวกับความประพฤติ การปฏิบัติ ตลอดจนการดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือถูกต้องกับเกณฑ์ของสังคม ส่วนคุณธรรมเป็นเรื่องภายในจิตใจของคนโดยมีความหมายจากทัศนะของบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976 : 4-5) กล่าวว่า คุณธรรมจริยธรรม หมายถึง พื้นฐานของความยุติธรรม ถือเอาการกระจายสิทธิและหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่ได้หมายถึงกฎเกณฑ์ที่

บังคับทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ซึ่งมีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกสถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งกันเป็นอุดมคติ ดังนั้นพันธะทางจริยธรรมจึงเป็นการเคารพต่อสิทธิข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน

ประกาศรี สี่ห้าไฟ (2553 : 24) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม คือ สภาพคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดี มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขชั้นสมบูรณ์ คือ ความสุขใจ ผลผลิตของความดีเป็นธรรมะที่กล่าวได้ว่าทำได้ดี ใจที่เป็นสุข คือใจของคนดี คำว่าใจดี คือ ใจที่มีแต่จะให้ ให้ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ความเข้าใจในคุณความดี เป็นกฎเกณฑ์สากลที่เป็นการยอมรับตรงกันทุกชาติ ความดีจึงเป็นความไม่เบียดเบียน ทำร้ายทำลายกัน ไม่ขัดแย้งกัน ไม่ก่อสงคราม วิวาทบาดหมางกัน

ราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 263, 303) ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

ไชยพร เรื่องแท้ (2556 : 14) ได้ให้ความหมายของคำว่า คุณธรรม หมายถึง หลักของ ความงามแห่งการประพฤติตนและลักษณะอุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของบุคคลมาเป็นเวลานาน มีคุณค่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ยึดถือและปฏิบัติตาม อันนำมาซึ่งความเจริญของตนเอง และสังคม ซึ่งคุณธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้นเกิดจากการอบรมและปลูกฝัง

ศิริวรรณ กันศิริ (2559 : 18) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่ดีงาม เป็นหลักธรรมที่ได้รับการอบรม ปลูกฝัง เสริมสร้างจิตใจสะสมจนเป็นนิสัย เกิดขึ้นในจิตใจที่ดีงามส่งผลให้รู้สึกผิดชอบชั่วดีและตัดสินใจได้ว่าอะไรผิด อะไรถูก จึงแสดงพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมจนได้รับการยอมรับ ได้รับการชื่นชมและยกย่อง

ชาติชัย อุดมกิจมงคล (2560 : 290) กล่าวว่า คุณธรรม (Virtue) หมายถึง สภาพคุณความดี สภาพที่เกื้อกูล สภาพที่เกิดขึ้นในจิต มีผลทำให้จิตอยู่ในภาวะที่ดีงามพร้อมที่จะสร้างสรรค์ในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ แนวความคิดที่ดีเป็นตัวบังคับให้ประพฤติดี สภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจที่แยกเป็นรายละเอียดแต่ละประเภทหากประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจของผู้นั้น

สำนักนายกรัฐมนตรี (2561 : 1) ได้ให้คำนิยามในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2561 ว่า “คุณธรรม” หมายความว่า สิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นมโนธรรม เป็นเครื่องประดับประดาใจ ให้เกลียดความชั่ว กลัวบาป ใฝ่ความดี เป็นเครื่องกระตุ้นผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดีมีความสงบเย็นภายใน และเป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นและเหมาะสมกับความต้องการในสังคมไทย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2561 : 55-56) ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า คุณธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณ, ความดีงาม, สภาพที่เกื้อกูล; ตามความหมายเดิมในภาษาบาลี คุณธรรมคือความดีงาม มีศีล เป็นต้น แต่ตามที่ใช้ปัจจุบันในภาษาไทย คุณธรรมหมายถึงความดีงามในจิตใจ โดยมักพุดคู่กับจริยธรรม ซึ่งในภาษาไทยปัจจุบันหมายถึงความดีงามที่แสดงออกเป็นพฤติกรรม เป็นความประพฤติปฏิบัติที่ปรากฏเทียบจริยธรรม

พระมหานันท องค์กรสิริ (2561 : 85) กล่าวว่า คุณธรรมหมายถึงหลักของความดี ความงาม ความถูกต้องในการแสดงออกทั้งกาย วาจา ใจ ของแต่ละบุคคลซึ่งยึดมั่นไว้เป็นการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยซึ่งอาจส่งผลให้การอยู่ร่วมกัน ในสังคมอย่างมีความสุขจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม คุณธรรมจริยธรรม สองคำนี้เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันในด้านคุณงามความดี กล่าวคือ คุณธรรม คือ ความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกายและวาจา สมควรที่บุคคลจะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ตนเองและคนในสังคมรอบข้างมีความสุข สงบ เยือกเย็น จริยธรรมเป็นเรื่องของการฝึกนิสัยที่ดี โดยกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึก ในด้านดีอยู่ตลอดเวลา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ควบคู่กันไป คือ การพัฒนาด้านสติปัญญา ด้านจิตใจและด้านพฤติกรรม

สมศรีพิศุทธิ์ ไกรอภัยวงศ์ (2563 : 37) กล่าวว่า คุณธรรม จริยธรรม คือ หลักการปฏิบัติตามคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวบุคคล คนที่มีคุณธรรม เจริญงอกงามในจิตใจ ย่อมส่งผลให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรมจริยธรรมออกมาในทางที่ดี ที่สังคมยอมรับและเชื่อว่าดีแล้ว

สถาพร วิชัยรัมย์ (2564 : 1) กล่าวว่า คุณธรรม คือ สภาพแห่งความดีงามในจิตใจ ซึ่งทำให้เคยชินกับการประพฤติปฏิบัติดี บุคคลผู้มีความดี คือ ผู้มีความเคยชินในการประพฤติดี ภายใต้อำนาจความรู้สึกดีงาม และตามมาตรฐานของสังคมที่เกี่ยวข้องกับหลักของศีลธรรม

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี และความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่เป็นไปในทางที่ดี หรือจิตใจเป็นกุศล เป็นเรื่องของนามธรรม และเป็นสิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดี ซึ่งเกิดจากการศึกษา การปฏิบัติ ฝึกอบรม การกระทำจนเคยชินเกิดเป็นลักษณะนิสัย ไม่ก่อความเดือดร้อนกับใคร เป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

1.2 จริยธรรม (Ethics)

ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรม (Ethics) มีที่มาจากคำว่า “จริยะ” หรือ “จริยา” หมายถึง ความประพฤติ การปฏิบัติ พฤติกรรมการแสดงออก ส่วนคำว่า “ธรรม” หมายถึง หน้าที่ที่คนในสังคมต้องปฏิบัติ อันเกี่ยวข้องกับความถูกต้องดีงามที่คนในสังคมประพฤติ ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมความหมายของนักวิชาการ และเอกสารทางวิชาการที่ได้ให้ความหมายของจริยธรรม ไว้ดังนี้

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1967 : 4-5) กล่าวว่า จริยธรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นเกณฑ์และมาตรฐานและประพจน์ในสังคม ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีพฤติกรรมของตนเอง และผลของการกระทำนั้นจะเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูก โดยแต่ละระดับของพัฒนาการทางจริยธรรมจะมีเกณฑ์ในการตัดสินของสังคมนั้น ๆ

ราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 263, 303) ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” ไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพจน์ปฏิบัติ

ชาติชาย อุดมกิจมงคล (2560 : 290) กล่าวว่า จริยธรรม (Ethics) หมายถึง ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม เสียสละหรือประพฤติดีงามตามประมวลกฎหมาย ที่ชุมชนหรือสังคมหนึ่ง ๆ ยอมรับ เป็นแนวควบคุมความประพฤติเพื่อแยกแยะให้เห็นว่าอะไรควรหรือไปกันได้กับการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยความประพฤติและการครองชีวิตว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด หรืออะไรควร อะไรไม่ควร

สำนักนายกรัฐมนตรี (2561 : 1) ได้ให้นิยามในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2561 ว่า “จริยธรรม” หมายความว่า กรอบหรือแนวทางอันดีงามที่พึงปฏิบัติ ซึ่งกำหนดไว้สำหรับสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย งดงาม ความสงบร่มเย็นเป็นสุข ความรักสามัคคี ความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัย ในการดำรงชีวิต

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2561 : 63) ได้กล่าวไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า จริยธรรม หมายถึง “ธรรมคือความประพฤติ” “ธรรม คือ การดำเนินชีวิต” หลักความประพฤติ, หลักการดำเนินชีวิต 1) ในภาษาไทย จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติดีงาม, ศีลธรรม; จริยธรรม เป็นคำนิยมใช้ประมาณหลัง พ.ศ. 2500 โดยนำมาใช้แทนที่คำว่า ศีลธรรม ซึ่งเป็นคำเก่าที่ใช้มานานในสังคมไทย ดังที่ได้เป็นชื่อวิชาเรียนเรียกว่าวิชาศีลธรรมในหลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ การบัญญัติคำว่าจริยธรรมขึ้นมาเป็นเชิงให้เป็นคำแปลสำหรับคำภาษาอังกฤษว่า ethics ซึ่งว่าด้วยความประพฤติ พฤติกรรม การแสดงออกที่ดีงาม โดยมักใช้คู่กับคำว่าคุณธรรม ซึ่งให้หมายถึง virtue ที่เป็นคุณสมบัติ หรือความดีงามในจิตใจ 2) ในพระพุทธศาสนา จริยธรรม แปลว่า ธรรมคือจริยะ หรือหลักจริยะ คือ หลักความประพฤติ หรือหลักการดำเนินชีวิต

สถาพร วิชัยรัมย์ (2564 : 2) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง หลักแห่งความประพฤติที่ดีงาม ทั้งกาย วาจา ที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของศาสนา และยังรวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันว่าดีงามของสังคมโดยรวม เพื่อให้ตนเองและสังคมรอบข้างมีความสุข สันติสุข ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี

สรุปว่า จริยธรรม หมายถึง การแสดงออกของพฤติกรรมทั้งกาย วาจา ใจ มีพื้นฐานมาจากคุณธรรมในแต่ละบุคคลที่ถูกต้อง ดีงาม ทั้งจิตใจและภายนอกที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้องของบุคคลที่ควรในสิ่งนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองและบุคคลอื่นโดยทั่วไปในสังคม ซึ่งอยู่ในจิตสำนึกอยู่ในความรับผิดชอบชั่วหรือดีของบุคคลนั้น ๆ อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งและควบคุมความประพฤติของบุคคลที่แสดงออกเพื่อสนองในสิ่งที่ปรารถนา เช่น ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การประหยัด และนิยมไทย

1.3 ค่านิยมที่พึงประสงค์ (Values Desirable)

ความหมายของค่านิยมที่พึงประสงค์

Kilpatrick (1954 : 15) กล่าวว่า ค่านิยม หมายถึง ความต้องการที่ได้รับการประเมินค่าอย่างรอบคอบ และปรากฏว่ามีค่าควรแก่การเลือกไว้เป็นคุณสมบัติของตน

Good (1959) ได้ให้ความหมายของ ค่านิยมหมายถึง คุณลักษณะที่ได้พิจารณาแล้วว่าสำคัญในแง่ของจิตวิทยา สังคมจริยธรรม หรือสุนทรียภาพ

Gould & William (1969 : 744) ได้ให้ความหมายของคำว่า ค่านิยม ใน Dictionary of Social Science ว่า ค่านิยมเป็นความเชื่อ ความคิด ที่คนสนใจและยึดถือเป็นมาตรฐาน (Standard) ในการประพฤติปฏิบัติ

Freankle (1976 : 6) กล่าวว่า ค่านิยม คือ ความคิด (Idea) หรือมโนภาพ (Concept) เกี่ยวกับสิ่งที่บางคนคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญในชีวิต ดังนั้นเมื่อบุคคลมีค่านิยมในสิ่งใดเขาจะคิดว่ามันมีประโยชน์ต่อการที่จะมีเอาไว้ต่อการกระทำหรือมีค่าในการที่จะพยายามให้ได้สิ่งนั้นมา

สาโรจน์ บัวศรี (ม.ป.ป. : 3) กล่าวว่า ค่านิยม หมายถึง สภาพหรือการกระทำบางประการที่เราเชื่อถือว่าควรยึดมั่นหรือควรจะทำ เพื่อจะได้บรรลุถึงความมุ่งหมายของตัวเราเองหรือของสังคมที่เราอาศัยอยู่

ระวี บำรุงรักษ์ (ม.ป.ป. : 30) กล่าวว่า ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่ดี ที่ถูกต้อง สิ่งที่สำคัญซึ่งบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในระบอบวัฒนธรรมเดียวกันเป็นผู้กำหนดขึ้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 253) ระบุว่า ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่บุคคลหรือสังคมยึดถือเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ และกำหนดการกระทำของตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2557 : 2) ให้ความหมายของค่านิยม หมายถึง ความชอบในสิ่งต่าง ๆ ของบุคคล ที่เห็นว่ามีคุณค่าในการดำเนินชีวิต และเป็นจุดหมายปลายทางของการดำเนินชีวิต หรือสิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นว่ามีคุณค่า น่ายกย่อง และยึดถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

ค่านิยมที่ควรปลูกฝังในสังคมไทย คือ ค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกอบด้วย 1) การพึ่งตนเอง ความขยันหมั่นเพียร และ

ความรับผิดชอบ 2) การประหยัด และออม 3) การมีระเบียบวินัย และเคารพกฎหมาย 4) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา และ 5) ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

กล่าวโดยสรุปคือ ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่บุคคลพอใจหรือเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแล้วยอมรับไว้เป็นความเชื่อ หรือความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ค่านิยมจะฝังอยู่ในตัวบุคคลในรูปของความเชื่อตลอดไป จนกว่าจะพบกับค่านิยมใหม่ ซึ่งตนพอใจกว่าก็จะยอมรับไว้ เมื่อบุคคลประสบกับการเลือกหรือเผชิญกับเหตุการณ์ และต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาจะนำค่านิยมมาประกอบการตัดสินใจทุกครั้งไป ค่านิยมจึงเป็นเสมือนพื้นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติของบุคคลโดยตรง เช่น คนไทยถือว่าความสงบสุขทางจิตใจและการทำบุญให้ทานเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา การเคารพเชื่อฟังบิดามารดาและการกตัญญูรู้คุณเป็นสิ่งที่ควรยกย่อง

2. หลักการคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

หลักการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ นักเรียนได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ยังเด็กจากครอบครัวแล้วค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปตามลำดับ ความเจริญเติบโตและวุฒิภาวะในโลกแห่งการเติบโตของเด็ก เด็กย่อมจะได้รับบทเรียนหรือประสบการณ์แตกต่างกัน ทำให้มองแง่มุมต่าง ๆ ในการปฏิบัติตนตามคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เหล่านั้นแตกต่างกันไป

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 มาตรา 33 บัญญัติให้มีการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา, 2562 : 9-10) ซึ่งต้องสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542

อย่างไรก็ตาม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543ก : 8-9) ได้ระบุคุณภาพการศึกษาใช้ประเมินคุณภาพภายในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เฉพาะมาตรฐานด้านผู้เรียนรวม 7 เรื่อง คือ ความรู้ ทักษะ กระบวนการ ลักษณะนิสัย คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ และด้านผู้เรียนกับนักเรียน และจากแนวคิดได้ใช้มาตรฐานการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มาตรฐานด้านผู้เรียน มีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งมีตัวบ่งชี้ประกอบด้วย การมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู ผู้ศึกษาได้นำมากำหนดกรอบแนวคิดเพื่อศึกษาการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองฆ้อง

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉานิก (2538 : 6-11) ได้กล่าวถึงหลักการคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนมีต้นเหตุมาจากอิทธิพลของสังคมมากกว่าอิทธิพลของพันธุกรรม บุคคลที่เกิดมาในสังคมจะเรียนรู้และยอมรับคุณธรรมจริยธรรมประเพณีในสังคมของตน ซึ่งแตกต่าง

จากคุณธรรมจริยธรรมประเพณีของสังคมอื่นไม่มากนักน้อย สังคมเป็นหลักการที่สำคัญของคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน รากฐานทางคุณธรรมจริยธรรมจะเริ่มก่อตัวตั้งแต่แรกเกิดในช่วงต้นของชีวิต เด็กจะได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมมากกว่าในช่วงอื่นของชีวิตโดยเรียนรู้เกี่ยวกับบุคคลอื่นที่ละน้อย กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กมากที่สุด คือ สมาชิกในครอบครัว รองลงมา คือ โรงเรียนอนุบาลและโรงเรียนประถมศึกษา นอกจากนี้ สื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็ก เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากผู้อื่น โดยที่ผู้อื่นตั้งใจที่จะสั่งสอนสิ่งนั้น หรือไม่ตั้งใจสั่งสอนก็ตาม ส่วนมากแล้วเด็กจะเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ได้ตั้งใจจะสั่งสอนและเด็กยังเลียนแบบลักษณะพฤติกรรมของผู้ใหญ่ การเลียนแบบลักษณะและการกระทำของบุคคลอื่นเป็นบ่อเกิดของการยอมรับทั้งลักษณะดีและลักษณะไม่ดีจากบุคคลอื่นได้ง่าย และเกิดอย่างกว้างขวางในสถานการณ์ทั่วไป ตั้งแต่เลียนแบบบิดามารดาของตนไปจนถึงวัยรุ่นเลียนแบบดาราภาพยนตร์ การเลียนแบบมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากบทบาทของสื่อมวลชนในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโลกปัจจุบัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 มาตรา 6 ที่กำหนดว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการกฤษฎีกา, 2562 : 3) ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีจุดเน้นที่สำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ โดยกำหนดเป็นจุดหมายเพื่อให้เกิดกับผู้เรียน เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าในตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. มีความรู้ อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต
3. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย
4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
5. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมมีจิตสำนึกในคุณค่าที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

จากจุดประสงค์ของหลักสูตรที่กล่าวมานั้น ไม่สามารถนำมาสู่การปฏิบัติได้ หากครูผู้สอนไม่ตระหนักในเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อนักเรียนเมื่อจบการศึกษาออกไป

สมศรีพิสุทธิ ไกรอภัยวงศ์ (2563 : 37) กล่าวว่า คุณธรรมและจริยธรรม มีความสำคัญมาก เพราะเป็นรากฐานของความเจริญรุ่งเรืองของสังคมและเป็นสิ่งที่กำหนดความเจริญและความล่มสลายของสังคม ดังนั้นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเด็กเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องปูพื้นฐานให้เด็กมีคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพต่อสังคม

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน เชื่อมโยงกับแนวคิดของโคลเบอร์ก (Kohlberg) เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน พื้นฐานความเป็นอยู่ของนักเรียนในช่วงที่ศึกษาในโรงเรียน จัดบริการด้านคุณธรรมจริยธรรมที่มีประโยชน์ต่อสังคม นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ต่อคุณธรรมจริยธรรม ในแนวทางปฏิบัติแหล่งกำเนิดของคุณธรรมจริยธรรมสามารถนำไปใช้ที่จะได้รับการยกย่องในสังคม การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนได้รับผลสำเร็จตามที่คาดหวัง การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในตัวนักเรียนนั้น ครูเองต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรมในตนเองที่สามารถเป็นแบบอย่างได้ และเป็นผู้แนะนำให้แนวทางที่ดีแก่นักเรียน ในขณะเดียวกันนักเรียนก็ควรประพฤติตนเป็นนักเรียนที่ดี มีความสนใจ ตั้งใจรับฟัง และปฏิบัติสิ่งที่ดีงาม พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่าในตนเองและสังคม

3. ลักษณะของคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

ลักษณะต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มีนักวิชาการกล่าวถึงในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจวบปัจจนึก (2538 : 4-6) ได้เสนอลักษณะจริยธรรมของบุคคลว่า ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ 4 ส่วน คือ

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ว่าการกระทำสิ่งใดดีควรกระทำ สิ่งใดไม่ควรกระทำ ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมขึ้นอยู่กับอายุและระดับการศึกษา และพัฒนาการทางสติปัญญา ความรู้เชิงจริยธรรมสามารถเรียนรู้โดยเฉพาะในช่วงอายุ 2-10 ปี จะได้รับการปลูกฝังมากเป็นพิเศษ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องของการเรียนรู้เนื้อหาของจริยธรรมนั่นเอง

2. ทศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ทางจริยธรรมว่าชอบหรือไม่ชอบเพียงใด ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนใหญ่ จะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น ๆ และสามารถทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้ แม่นยำกว่าความรู้เชิงจริยธรรม ทศนคติเชิงจริยธรรมของบุคคลอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำ

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบหรือ
งดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมแบ่งเป็น
2 พวก

จำพวกแรก การกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุน เช่น การให้ทาน การช่วยเหลือผู้อื่น
จำพวกที่สอง พฤติกรรมเป็นสถานการณ์ที่ยั่วให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เพื่อประโยชน์
ส่วนตนบางประการ เช่น การโกงสิ่งของ เงินทอง คະแนน ลักขโมย เป็นต้น

สรุปได้ว่า ลักษณะคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เป็นลักษณะของบุคคลที่ดี
มีจิตวิญญาณของความเป็นคน เป็นกัลยาณมิตรแก่สังคม ประพฤติและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อ
สังคม มีศาสตร์และศิลป์ในการถ่ายทอดวิชาความรู้แก่สังคม

4. โครงสร้างคุณลักษณะของจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

เอกสารการวิจัยจริยธรรมกรมการฝึกหัดครู กำหนดโครงสร้างของจริยธรรมที่ปรากฏใน
หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาของกระทรวงศึกษาธิการ มีโครงสร้างของคุณลักษณะของจริยธรรม
ดังต่อไปนี้ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 68-69)

1. ความรับผิดชอบ หมายถึง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความเพียร ความละเอียด
รอบคอบ ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย
ทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

2. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมและตรงต่อความเป็นจริง
ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเอง ผู้อื่น รวมไปถึงสังคม และประเทศชาติ

3. ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ปัญญาในการประพฤติปฏิบัติ
รู้จักไตร่ตรองพิสูจน์ให้ประจักษ์ ไม่หลงมกมาย มีความยับยั้งชั่งใจ โดยไม่ผูกพันกับอารมณ์และ
ความยึดมั่นของตนเองที่มีอยู่เดิมซึ่งอาจผิดได้ ไม่เป็นคนหุนเหินเชื่อง่าย รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน
รู้จักประมาณ และรู้จักกาลเทศะ

4. ความกตัญญูกตเวที หมายถึง กตัญญูความรู้สึกสำนึกในอุปการะคุณ หรือบุญคุณ หรือ
สิ่งอื่นที่มีต่อเรา กตเวที หมายถึง การแสดงออกและการตอบแทนบุญคุณ กตัญญูกตเวที หมายถึง
ความรู้บุญคุณและตอบแทนคุณต่อคนอื่นและสิ่งอื่นที่มีบุญคุณ ได้แก่ บุพการี ครู อาจารย์ โรงเรียน
ประเทศชาติ ศาสนา

5. การรักษาระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุมความประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและ
เหมาะสมกับจรรยาบรรณ ขอบบังคับ ข้อตกลง กฎหมาย และศีลธรรม

6. ความเสียสละ หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย
กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา รวมทั้งการรู้จักสละทิ้งอารมณ์ร้ายในตัวเองด้วย

7. ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำกิจการได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ปรับตนเองเข้ากับผู้อื่นได้ดี รับผิดชอบ รักหมู่คณะ

8. การประหยัด หมายถึง การใช้สิ่งของทั้งหลายอย่างพอเหมาะพอควร ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด รู้จักระมัดระวัง ไม่ให้สิ้นเปลืองเหลือทิ้ง รู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบและขอบเขต ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

9. ความยุติธรรม หมายถึง การปฏิบัติด้วยความเที่ยงตรงสอดคล้องกับความจริง ไม่มีความลำเอียง

10. ความอดุสาหะ หมายถึง ความพยายามอย่างเข้มแข็งเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ขยัน อดทน ไม่ท้อถอย กระตือรือร้น หนักแน่น ไม่หวั่นไหว และไม่ยอมแพ้

11. ความเมตตา กรุณา หมายถึง เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้อื่นเป็นสุข กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

5. องค์ประกอบของคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 : 8-9) กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนและคนไทยทุกคนให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี มีความสุข โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. กำหนดลำดับความสำคัญของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ จะต้องเร่งสร้างเสริมให้เกิดขึ้นกับคนไทยทุกคนในช่วงแรกและช่วงเวลาต่อ ๆ ไป อาทิ มีความเพียร รู้จักเก็บออม มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู ชื่นชมคนดี คนสุจริต มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม รักชาติ รักแผ่นดิน เป็นต้น และกำหนดให้เป็นนโยบายแห่งชาติที่จะต้องดำเนินอย่างจริงจัง และต่อเนื่องตลอดไป

2. ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรแกนกลาง โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้มีสาระของความรู้เกี่ยวกับความจริงของชีวิตและธรรมชาติ หลักธรรมของศาสนา คุณธรรม จริยธรรม อันติงามของระบบวิถีชีวิตเอกลักษณ์ไทย และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญที่กำหนดไว้ โดยบูรณาการอย่างเหมาะสมตามวัยของผู้เรียนในแต่ละระดับ การศึกษา

3. ส่งเสริมให้สถานศึกษา สถาบันศาสนา และองค์กรต่าง ๆ ที่จัดและร่วมการศึกษา จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ทางศาสนาและวิชาสามัญเข้าด้วยกันอย่างสมดุล มีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมที่ดั่งามแก่ผู้เรียนที่เหมาะสมกับวัยอย่างต่อเนื่องทุกระดับ รวมทั้ง

ส่งเสริมให้ครู คณาจารย์ พระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ ความเข้าใจศาสนา อย่างถ่องแท้ เป็นผู้สอนวิชาศาสนา และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4. ส่งเสริม สนับสนุน ให้สถาบันศาสนาจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเป็นแหล่งเรียนรู้ ทางศาสนา และพัฒนาจิตใจที่สำคัญของเยาวชน ศาสนิกชน และประชาชนคนไทยทุกคน เพื่อให้ คนไทยเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

5. กำหนดนโยบาย แผนงานและโครงการ เพื่อสนับสนุนและพัฒนาให้ศาสนบุคคล ได้แก่ พระภิกษุ นักบวช ผู้นำทางศาสนา และผู้ทรงความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย มีความรู้ ความสามารถในการสอน ฝึกอบรม และถ่ายทอดความรู้ หลักศาสนธรรม ศิลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อให้เป็นผู้สอนหรือเป็นวิทยากรในสถานศึกษา

6. ดำเนินการให้มีแผนงานและโครงการในการปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ในวิถีชีวิตที่ดำรง โดยให้สถาบันสังคมในท้องถิ่นที่รับผิดชอบได้เข้ามามีส่วนร่วมสร้าง คุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้คนไทยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีความสุข และเป็นสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน

7. จัดกระบวนการเรียนการสอนด้านศาสนาและหลักธรรมศาสนาในทุกระดับการศึกษา ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับศาสนาที่ผู้เรียนนับถือ ทั้งด้านเนื้อหา การปฏิบัติ และการประยุกต์ใช้ รวมทั้งมีการบูรณาการการเรียนการสอนทางด้านศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมไว้ในทุกวิชาอย่างได้ สัดส่วนสมดุลกัน

8. สถานศึกษาจัดให้มีการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านศาสนาและความรู้ ทั่วไปเข้าด้วยกันอย่างสมดุล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนจัดให้ครู พระภิกษุ นักบวช และผู้นำทางศาสนาที่มีความรู้ ความเข้าใจศาสนาธรรมอย่างถ่องแท้ เป็นผู้สอนวิชาศาสนาและศีลธรรม ในสถานศึกษา การมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญูควบคู่กับ คุณธรรมจริยธรรม

9. จัดให้มีการอบรม ประชุมกันอย่างสม่ำเสมอในหมู่ครู คณาจารย์ และผู้บริหารในเรื่อง ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถบูรณาการ ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย ในกระบวนการเรียนรู้ได้มากขึ้น รวมทั้งสามารถ อบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน และประพฤติปฏิบัติตนเป็นต้นแบบที่ดีของสังคม

10. จัดให้มีแผนงานและโครงการที่สนับสนุนให้ศาสนบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถอย่าง แท้จริงในศาสนาธรรม เป็นผู้สอนหรือเป็นวิทยากรวิชาศีลธรรม คุณธรรมในโรงเรียนเพื่อปลูกฝังและ เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียน

คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่นำมาใช้ในการเสริมสร้างนักเรียน

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (2542 : 82) กล่าวถึงคุณธรรม 30 ประการในการส่งเสริมนักเรียน ประกอบด้วย

1. การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์
2. ความเมตตากรุณา
3. การไม่โลภและไม่ขโมย
4. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
5. ไม่ละเมิดของรักของผู้อื่น
6. การรู้จักความพอดี
7. การไม่พูดปดไม่เบียดเบียน ไม่อำพรางความจริง ไม่ยุยงให้เกิดความแตกแยกและ

การไม่พูดคำหยาบคาย

8. การมีสัจจะและความจริงใจ
9. การไม่ลองเล่นและเสพสิ่งเสพติดให้โทษ
10. การเป็นผู้มีสติ รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้จักผิดชอบชั่วดี
11. ความเป็นผู้มีเหตุผล
12. ความละเอียดและความเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว
13. ความขยันหมั่นเพียร
14. ความอดทนอดกลั้น
15. ความกล้าหาญ และความเชื่อมั่นในตนเอง
16. ความกตัญญูกตเวที
17. ความซื่อสัตย์สุจริต
18. การทำใจให้สงบ มีสมาธิและมีอารมณ์แจ่มใส
19. ความไม่เห็นแก่ตัว
20. ความประณีตละเอียดถี่ถ้วน
21. ความรับผิดชอบ
22. การมีน้ำใจเป็นธรรมไม่ลำเอียง
23. การมีระเบียบวินัยและการตรงต่อเวลา
24. การยอมรับการเปลี่ยนแปลง
25. มารยาทและนิสัยส่วนบุคคลในการเดิน นอน ขับถ่าย แต่งกาย และสังคมระหว่าง

ประเทศ

26. มารยาทในการแสดงความเคารพ การขอร้อง การขอบคุณ การขอความช่วยเหลือ การปฏิเสธ การแสดงความไม่เห็นด้วย การแสดงความยินดี การแสดงความเสียใจ การเล่น และการพักผ่อนหย่อนใจ

27. หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเอื้อเฟื้อ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจ

28. การเป็นผู้มีวัฒนธรรม และปฏิบัติตามประเพณีนิยม

29. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

30. การแก้ไขข้อบกพร่อง การปฏิบัติตามจริยธรรม ได้แก่ ศีลธรรม ระเบียบ กฎหมาย และจารีตประเพณี

คุณธรรม 30 ประการนี้ เป็นคุณธรรมสากลที่มุ่งสร้างและปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับทุกคนและ เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นของทุกศาสนา

ประกาศรี สี่ห้าไฟ (2553 : 24-25) กล่าวว่า การพัฒนาคุณธรรมในการจัดการศึกษา ด้านจริยธรรม ผู้สอนควรปลูกฝังแนวคิดที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการ ดังนี้

1. การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่ว ตระหนักว่า ความดีเป็นสิ่งที่ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนดียอมเป็นที่ขึ้นขมขย่อง ผลผลิตของความดี เป็นสิ่งที่นำความสุขใจมาให้ ความดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นเป็นการสร้างคุณค่าของชีวิตและสังคม ในทางตรงกันข้าม ความชั่วเป็นสิ่งที่นำความทุกข์กังวลใจมาให้ คนประพฤติชั่วย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น

การคัดค้านเรื่อง “คนทำชั่วได้ดีมีถมไป” หรือความดีบางอย่างก็ทำให้ตนเดือดร้อน เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้อื่น แล้วกลัวนำความทุกข์มาสู่ตนและครอบครัว ตัวอย่างของเรื่อง เช่นนี้ได้แก่คำพังเพยที่ว่า “อยากเป็นหนี้ให้เป็นนายหลัก อยากเป็นข้าให้เป็นนายประกัน” เป็นต้น ข้อโต้แย้งเหล่านี้ ถ้านำมาวิเคราะห์วิพากษ์อย่างละเอียดโดยมองการณ์ระยะยาว มองสภาพทางจิตใจ มากกว่าสภาพทางวัตถุภายนอกผลสุดท้ายจะสามารถมองเห็นว่า การยอมรับความแตกต่างระหว่างความดีกับความชั่วนั้น เป็นสัจธรรมทำให้เลือกประพฤติและเลิกประพฤติตามสิ่งที่เห็นความแตกต่าง (Differentiation)

2. หลักสากลในการพิจารณาสภาพการณ์ไกลโดยรอบสามารถนำเกณฑ์แยกแยะความดีงาม กำหนดเป็นกฎคุณธรรม ใช้ได้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เป็นการประยุกต์ระบบคุณธรรมขึ้นมาใช้อย่างกว้างขวางจนเป็นหลักสากล (Universalization)

3. ความเข้าใจในคุณธรรม ซึมซาบอยู่ในจิตใจ เมื่อมีเหตุการณ์หรือความปรารถนาสามารถตัดสินใจเลือกประพฤติอยู่ในขอบเขตของความถูกต้อง สร้างค่านิยมที่เสริมสร้างคุณธรรมด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง (Comprehensiveness)

4. ความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบที่สร้างเสริมคุณภาพ มีแก่นสารที่เป็นหลักชัดเจน มีสัมพันธ์ภาพติดต่อกันโดยลำดับ (Coherence)

5. การวิเคราะห์วิจารณ์ความประพฤติได้ด้วยแนวทางของตนเอง เมื่อได้เลือกปฏิบัติสิ่งใดแล้วสามารถแยกแยะได้ว่าตนเองได้กระทำดีตามที่เข้าใจสภาวะของคุณงามความดีได้มากน้อยเพียงไร การวิเคราะห์ตนเองช่วยให้คุณธรรมพัฒนางอกงามอย่างแท้จริง สามารถวิจารณ์การกระทำของตนเองได้ (Self Criticism)

6. การตัดสินคุณธรรม กล่าวได้ว่า เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายในการพัฒนาคุณธรรมระยะเริ่มแรกเพราะเป็นความสามารถของบุคคลที่ตัดสินได้ว่าเป็นสิ่งที่ทำแล้วจะเป็นความดีสามารถอธิบายรายละเอียดและมีเหตุผลพิสูจน์ได้ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับในสังคม เป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่ชี้บ่งได้ว่าคุณธรรมที่ปฏิบัติมีคุณค่าที่ตัดสินได้ (Justification)

แนวคิดทฤษฎีการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

กรมการศาสนา มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังจริยธรรม ได้เสนอหลักสูตรปลูกฝังความดี 10 ประการ (ประกาศรี สี่ห้าไฟ, 2553 : 69) ดังนี้

1. ให้มีความสำนึกในเรื่องชาติ เกียรติ วินัย และกล้าหาญ
2. ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตและหิริโอตตัปปะ
3. ให้มีความกตัญญูกตเวที
4. ให้มีความเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร และอดทน
5. ให้มีความรู้จักรับผิดชอบและรู้จักหน้าที่
6. ให้มีความสุภาพอ่อนโยนและมารยาทอันดีงาม
7. ให้มีใจกว้างขวาง รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
8. ให้มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ
9. ให้มีความเป็นระเบียบในการทำงานและความคิด
10. ให้มีความสามัคคี รู้จักแพ้รู้จักชนะ และรู้จักขอร้อง และให้อภัยกันและกัน

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

จริยธรรมมีพัฒนาการเป็นลำดับจากวัยทารกถึงตลอดชีวิต การพัฒนามีลักษณะทฤษฎีที่สำคัญแบ่งเป็น 3 แนวทางใหญ่ คือ

1.1 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psycho Analytic Theory) จริยธรรมกับมโนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์อยู่ในสังคมกลุ่มใดก็จะเรียนรู้ความผิดชอบชั่วดีจากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้นจนมีลักษณะพิเศษของแต่ละสังคมที่เรียกว่า เอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติ

ตามข้อกำหนดโดยอัตโนมัติ คนที่ทำชั่วแล้วรู้สึกสำนึกเกิดหิริโอตตปละอายใจตนเอง ถือว่าได้รับการลงโทษด้วยตนเอง เมื่อสำนึกแล้วพึงละเว้นไม่ปฏิบัติอีกโดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุมจากภายนอก เป็นการสร้างมโนธรรมขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องสนใจองค์ประกอบของลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม

ในลักษณะทฤษฎีเช่นนี้ บทบาทของการศึกษาคือการพัฒนาทางด้านจิตใจ เพื่อเสริมสร้างกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่ระบบเศรษฐกิจและสังคมต้องการ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ การศึกษาเพื่ออบรมฝึกฝนการนำสติปัญญาไปใช้เป็นประโยชน์แก่อย่างยิ่งขึ้น “กิจกรรมของชีวิต โดยชีวิต เพื่อชีวิต เป็นความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและรู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน” พระราชวรมณี (ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 31)

1.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) อธิบายการเกิดของจริยธรรมว่าเป็นกระบวนการสังคมประกิต (Socialization) โดยการซึมซาบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากสังคมที่เติบโตมา รับเอาหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกับหลักการเสริมแรง และการทดแทนสิ่งเร้า (Stimulus Substitution) รับแนวคิดของทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นรูปแบบ โดยยึดถือว่าการเรียนรู้ คือ การสังเกตเลียนแบบจากผู้อื่นใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือ เป็นที่รักยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกันกับกลุ่มต้นแบบ เพื่อเป็นพวกเดียวกัน

ในลักษณะเช่นนี้ สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือโรงเรียน ซึ่งจะได้รับความคาดหวังจากสังคมอย่างมาก ในการเป็นสถาบันที่ปลูกฝังรูปแบบและเสริมสร้างการเลียนแบบจากตัวอย่างในสังคมให้นักเรียนพึงระมัดระวังในการสอน เพราะถ้าขาดความสามารถในการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบ ใช้อารมณ์ และวางอำนาจแทน จะทำให้เด็กรู้สึกเป็นศัตรูต่อผู้ควบคุมพฤติกรรมทุกระดับ ตั้งแต่บิดามารดา ครู ไปจนถึงตำรวจ พึงอบรมให้เด็กรู้จักรับผิดชอบชั่วดี รู้สึกละอายที่ทำชั่ว ให้ความคิดเหตุผล และความสม่ำเสมอในการลงโทษและให้รางวัลเด็ก เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติ จึงมีหน้าที่ต้องจัดและพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน ให้เอื้ออำนวยต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรม เป็นที่ยอมรับว่าครูเป็นผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังคุณธรรม (ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 31)

1.3 ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Theory) จริยธรรมเกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งมีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็พัฒนาขึ้นตามลำดับ

การพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์มี 3 ขั้น คือ

(1) ขั้นก่อนจริยธรรม (ตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ปี) ยังไม่เกิดจริยธรรม แต่สามารถเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นต้น

(2) ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง (อายุ 2-8 ปี) เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ มีการคิดก่อนปฏิบัติการตามคำสั่ง ซึ่งในขณะแรกเริ่มจะไม่คำนึงถึงเหตุผลของคำสั่งนั้น

(3) ขั้นยึดหลักแห่งตน (อายุ 8-10 ปี) เกิดหลักความคิดพัฒนาการทางสติปัญญาสูงขึ้นตามประสบการณ์ทางสังคม คลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอก เริ่มมีความคิดเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น (Piaget, 1932; อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 32)

ทฤษฎีของเพียเจต์ทั้ง 3 ขั้น ในการพัฒนาจริยธรรมนี้ เป็นที่ยอมรับมีผู้ศึกษาแนวทางต่อมา คือ โคลเบิร์ก ได้แบ่งจริยธรรมออกเป็น 6 ขั้น 3 ระดับ ดังต่อไปนี้ (Kohlberg, 1964 : 405-406, อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 32)

ระดับของจริยธรรม	ขั้นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม
1. ก่อนเกณฑ์ (2-10 ปี) คือ การกระทำตามสิ่งที่ตนต้องการเป็นใหญ่ หนีการลงโทษ และแสวงหารางวัล	1. การเชื่อฟังและการลงโทษ (2-7 ปี) (Obedience and Punishment)
2. ตามเกณฑ์ (10-16 ปี) คือ การกระทำตามสังคมระเบียบ ประเพณี กฎหมาย ศาสนา มีการเลียนแบบ และทำตามเพื่อให้ผู้อื่นเห็นชอบ ต่อมาจึงคำนึงบทบาทและหน้าที่ของตนในสังคม	2. การแสวงหารางวัล (8-10 ปี) (Exchange) 3. การทำตามความเห็นชอบของผู้อื่น (Conformity)
3. เหนือเกณฑ์ (16 ปีเป็นต้นไป) คือ การวิเคราะห์ด้วยตนเองก่อนตัดสินใจ โดยคำนึงถึงสิทธิของผู้อื่นในส่วนที่เป็นสากล อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ในสังคมของตน มีจริยธรรมในขั้นสูงสุด	4. การทำตามหน้าที่ในระบบสังคม (Social-System) 5. การทำตามกฎเกณฑ์และข้อสัญญา (Contract) 6. การยึดในมโนธรรมตามหลักสากล (Universal)

จริยธรรมเป็นลักษณะประสบการณ์และหน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์เป็นมาตรฐานความประพฤติในสังคม บุคคลจะพัฒนาความรับผิดชอบชั่วดี ใช้เหตุผลจนกระทั่งพัฒนาพฤติกรรมของตนเอง มีความสัมพันธ์ในสังคมตามสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องดีงาม

2. นักทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรม

2.1 ทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg's Theory)

ลอว์เรนซ์ โคลเบอร์ก เป็นนักการศึกษาด้านจริยธรรมที่มีชื่อเสียงมาก เป็นผู้นำทฤษฎีจริยศึกษาที่สังเคราะห์เอาขอบเขตความรู้ทางปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา และศึกษาศาสตร์มาประกอบกันขึ้นเป็นทฤษฎีบูรณาการ (Integrated Theory) และนำมาใช้ในการจัดการด้านจริยศึกษา (Moral Education)

ทางด้านการศึกษา โคลเบอร์กเสนอการจัดจริยศึกษาให้ครูเกิดความเข้าใจและนำไปใช้ปฏิบัติ ในการสอนทฤษฎีของโคลเบอร์กมีส่วนคล้ายคลึง และได้รับอิทธิพลมาจากนักปราชญ์หลายคน ได้แก่ ไสกราติส คานต์ รอร์ลส์ ดิวอี้ และเพียเจต์

ลักษณะของมนุษยชาติและจริยธรรม เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างคนในสังคม ทั้งมวล โคลเบอร์กยกประเด็นหลักของการตัดสินใจว่า สิ่งใดถูกต้องดีงามเพียงใดว่าไม่เพียงแต่ขึ้นกับการควบคุมของสังคมที่จะแก้ปัญหาข้อโต้แย้งในสังคมมนุษย์เท่านั้น แต่มีผลสะท้อนไปถึงระเบียบแบบแผนที่ถ่ายทอดมาทั้งธรรมชาติของมนุษย์และในธรรมชาติของโลกภายนอก หลักจริยธรรมที่เป็นจุดร่วมของการยกระดับบุคลิกภาพของมนุษย์ เป็นทั้งกฎหมายในจิตใจและกฎธรรมชาติภายนอก ถ้าพิจารณาในส่วนกว้างว่าเป็นพัฒนาการที่เจริญงอกงามขึ้นมาจากลักษณะของธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง (Kohlberg, 1981: 55-59, อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 33)

โคลเบอร์ก วิเคราะห์หลักจริยธรรมว่าเป็นลำดับหรือระบบของแนวทางสำหรับเผชิญการเลือกที่จะปฏิบัติในสิ่งที่มีให้เลือกละเอียดหลายวิธี พัฒนาการทางจริยธรรมมี 6 ลำดับขั้นที่อาจนำไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเลือกได้ในสถานการณ์พิจารณาสิ่งที่เป็นคุณธรรม ลำดับขั้นของพัฒนาการทางจริยธรรม (Moral Development) มีดังต่อไปนี้

1. การลงโทษและการเชื่อฟัง พิจารณาในด้านประเด็นของการถือเอาอัตราของตัวเองเป็นใหญ่
2. เป้าหมายตามลักษณะเฉพาะรายบุคคลและการแลกเปลี่ยนกันอย่างเสมอภาคที่ตกลงกันเพื่อจะยอมรับความคิดเห็นของกันและกันในสังคม ในลำดับขั้นนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของบุคคลอื่น โดยมีพื้นฐานที่แข็งแกร่งในส่วนรายบุคคลอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง
3. ความสัมพันธ์และการทำตามเป็นการแลกเปลี่ยนกันในความคาดหวัง การติดต่อประสานงานและความศรัทธายึดมั่น ไว้วางใจต่อผู้อื่น โดยการปฏิบัติที่ดีงามต่อกัน ตามบทบาทและหน้าที่ของตน ในขั้นนี้เป็นการให้ความสำคัญอย่างกว้างขวางลึกซึ้งต่อเอกัตบุคคลที่จะเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น โดยแสดงให้เห็นว่ามีความรู้สึก มีข้อตกลงและความคาดหวังร่วมกัน

4. ระบบสังคมและความมีสติรับผิดชอบที่จะให้มีการดำเนินการตามหน้าที่ที่ตนกระทำในสังคมนั้นเพื่อรักษาระเบียบทางสังคมและทำหน้าที่ของสังคมซึ่งต้องรักษาสถาบันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นโดยส่วนรวม

5. สิทธิพื้นฐานและพันธสัญญาทางสังคมที่จะใช้กับประชาชนโดยส่วนรวม จะต้องยึดถือตามค่านิยมซึ่งมีมากมายแตกต่างกันไป รวมทั้งความคิดเห็นซึ่งมีอยู่เฉพาะกลุ่มนำมารวมกันเป็นพันธสัญญาของสังคมร่วมกัน จึงต้องกำหนดกฎหมายขึ้นใช้ และมีหน้าที่ที่จะทำให้กฎหมายนั้นใช้ได้ผลเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

6. หลักจริยธรรมสากลถือเป็นการแนะแนวทางให้มนุษย์ชาติกระทำตามข้อกำหนดของสังคมพื้นฐานของแต่ละแห่งโดยภาพกว้างและลึกจะถือความเคารพนับถือในบุคคลอื่นเป็นจุดหมายมิใช่เป็นวิธีการความยุติธรรม คือ สัจธรรม ไม่ขึ้นกับวัฒนธรรมเฉพาะแห่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น สัจธรรมนั้นจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติด้วย

โคลเบอร์กวางแนวเหตุผลหลักจริยธรรมเชิงความสัมพันธ์ทุกด้านของแต่ละบุคคลที่รวมตัวกันเข้าเป็นระบบสังคมเฉพาะแห่ง หลักจริยธรรมของโคลเบอร์กเป็นข้อผูกพันในหน้าที่ของแต่ละคนในสังคม

การวิเคราะห์จริยธรรมของโคลเบอร์ก เปิดเผยให้เห็นถึงเรื่องสำคัญ คือ

(1) หลักจริยธรรมเป็นข้อปฏิบัติแนวทางเมื่อต้องเผชิญกับทางเลือกในคุณธรรมหลายทางและการปฏิบัติคุณธรรมต่าง ๆ

(2) การตัดสินใจที่เป็นมาตรฐานจนยึดเป็นกฎเกณฑ์ในการแก้ปัญหาขัดแย้งต่าง ๆ ได้ตามความต้องการ หลักคุณธรรมจึงต้องเป็นไปตามหลักสากลและเป็นค่านิยมที่ได้รับการยอมรับนับถือโดยทั่วไป

ดังนั้น เมื่อมีข้อขัดแย้งกันเรื่องคุณงามความดี หลักจริยธรรมทั้ง 2 หลัก ดังกล่าวนี้อาจสามารถแก้ปัญหาขัดแย้งเหล่านั้นได้ และเป็นหลักที่ดีความคุณธรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือในแนวเดียวกัน

บุคคลผู้มีการศึกษาทางด้านคุณธรรมจึงเป็นผู้ที่ได้รับการขัดเกลาหล่อหลอมคุณลักษณะต่าง ๆ รวมกันจนสามารถเผชิญสถานการณ์ทางคุณธรรมไม่ว่าจะเป็นทางด้านหลักคุณธรรม การตัดสินใจ ค่านิยม ผลสะท้อนของการกระทำ หรือการปฏิบัติตนต่อสังคมในรูปแบบของกลุ่มตนได้อย่างเหมาะสม บุคคลที่เรียนรู้ด้านจริยธรรมเป็นอย่างดีจะรู้วิธีปฏิบัติตนเมื่อพบกับปัญหาทางคุณธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมและคิดหาวิธีการด้านจริยธรรมเป็นอย่างดีจะรู้วิธีปฏิบัติตนเมื่อพบกับปัญหาทางคุณธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมและคิดหาวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หลายแนวทางตามหลักทั่วไปในการตัดสินใจมากกว่าจะปฏิบัติไปตามประเพณี กฎหมายมีอิสระที่จะกระทำตามข้อคิดแนวทางที่ตนได้เรียนรู้มาแล้วเป็นอย่างดีนั้น

ในการทำงานที่สหรัฐอเมริกา นั้น โคลเบิร์กได้ทำวิจัยอย่างกว้างขวางโดยยึดถือแนวของเพียเจต์ พร้อมทั้งขยายแนวคิดไปอย่างมาก โดยย้ำเน้นส่วนใหญ่ที่การตัดสินใจของแต่ละบุคคล เช่นเดียวกับเพียเจต์ ใน ค.ศ.1966 โคลเบิร์กได้สร้างทฤษฎีการเรียนรู้ในการพัฒนาธรรมและวางระบบหลักการตัดสินใจตามลำดับขั้น เริ่มขึ้นมาจากเด็กจนถึงผู้ใหญ่ โดยพัฒนาการเหล่านี้ขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและสภาพสังคมเป็นอย่างมาก (Kohlberg, 1969; อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 35)

โคลเบิร์ก ชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการการเรียนรู้ด้านพุทธิศึกษามีการดำเนินการตามการเปลี่ยนแปลงตามลำดับอย่างสัมพันธ์กันตามระยะเวลาที่แต่ละบุคคลดำเนินไปตามวุฒิภาวะของแต่ละวัย แม้ว่าสิ่งแวดล้อมจะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสภาพทางจิตใจ และการรวมส่วนประกอบต่างๆ ในขั้นตอนนั้น ตัวเราทางสิ่งแวดล้อมจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงในแต่ละขั้นได้ พัฒนาการการเรียนรู้ของโคลเบิร์ก สามารถนำไปใช้กับพัฒนาการด้านจริยศึกษาได้ด้วย การตัดสินใจตามขั้นตอนต่าง ๆ เป็นผลผลิตของประสบการณ์ในการปฏิบัติต่อกันซึ่งนำไปสู่การเรียนรู้ในส่วนบุคคลมากกว่ารูปแบบของวัฒนธรรมที่สังคมวางไว้ การพัฒนาอุปนิสัยของคนมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ทั้งทางพุทธิศึกษาและจริยศึกษา โดยมีการเรียนรู้ทางพุทธิศึกษาเป็นเบื้องต้น (Bill Forisha & Barbara Forisha, 1969 : 33-40, อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 35)

หลักจริยธรรม (Moral Principles)

หลักจริยธรรมของโคลเบิร์ก มี 6 ขั้น ดังนี้

1. การลงโทษและการเชื่อฟังที่รับรู้เฉพาะตน (Punishment and Obedience)
2. ความแตกต่างระหว่างบุคคลและการแลกเปลี่ยนกันเพื่อแสวงหารางวัล (Individualistic and Exchange)
3. ความสัมพันธ์และการกระทำตามรูปแบบ (Relationship and Conformity) ตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ
4. ระบบสังคมและความมีสติรับผิดชอบ (Social System and Conscience Maintenance) ทำตามหน้าที่ของสังคม
5. สิทธิและความผูกพันในสังคมที่จะทำตามคำมั่นสัญญา (Rights and Social Contract Utility)
6. การยึดมั่นโนธรรมตามหลักสากล (Universe Principles)

พิจารณาจากขั้นของจริยธรรมในแนวของโคลเบิร์ก จุดเริ่มต้นของขั้นตอนก็คือ อัตตา (Self) ที่แผ่ขยายกว้างออกไปจนถึงสากลโลก การจัดจริยศึกษาในจุดนี้จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงระดับคุณธรรมเพื่อใช้ในการพิจารณาแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม เริ่มจากผลประโยชน์

ส่วนตนเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่เอื้อต่อมวลชนในสังคมมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เมื่อต้องเลือกตีค่าอธิบายคุณค่า หรือตัดสินใจอย่างไรก็สามารถพิจารณาขั้นตอน เลือกสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนใหญ่ได้

การจัดการศึกษาตามหลักจริยธรรมของโคลเบิร์กพัฒนาแนวการสอนเกินหลักจริยธรรม 6 ข้อ ไปถึงข้อสุดท้ายที่น่าจะเป็น เห็นความคิดเห็นที่เอื้อไปสู่แม่ในสากลจักรวาล คือไม่มีที่สิ้นสุด

ลักษณะการจัดการศึกษานี้แสดงว่าควรฝึกฝนอบรมตนแล้วเริ่มคบคนอื่นขยายไปจนมีกลุ่มเพื่อน มีชาติของตน มีการให้ความช่วยเหลือ ร่วมมือสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน ขยายวงกว้างไปถึงมนุษยชาติทั้งมวลจนรวมเป็นสากลโลกหรือจักรวาล

จริยศึกษาจึงเป็นการให้การศึกษาด้านคุณธรรมให้แต่ละคนสามารถดำเนินชีวิตด้วยสันติสุข เกิดสันติภาพขึ้นในโลก

อัตตา (Self) ที่เข้มข้นจนถึงระดับอัตนิยม เป็นลักษณะของบุคคลและการกระทำที่เห็นแก่ตัว เป็นจุดศูนย์กลางโดยเจตนาและแรงจูงใจที่ตนประสงค์ อัตนิยมหรือ egoism เชื่อว่าการกระทำที่มนุษย์ทำล้วนเป็นไปเพื่อก่อประโยชน์ให้แก่ตนเองทั้งนั้น เป้าหมายก็คือเพื่อผลดีต่อตนเองไม่ทางตรงก็โดยทางอ้อม ถ้ามองในแง่ดีก็เป็นการดูแลตัวเอง ทำให้เกิดพลังที่จะกระทำ ถ้าปราศจากเป้าหมายของตนเองเสียแล้ว ย่อมขาดแรงจูงใจที่จะลงมือกระทำ ปัญหาก็คือ คิดถึงประโยชน์ของตนเองเสียจนเบียดเบียนผู้อื่น

ถ้ามนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์สังคมสามารถเสียสละผลประโยชน์ของส่วนตนเพื่อส่วนร่วมสำรวจอัตตาด้วยเจตนาที่จะสร้างสรรค์ทั้งตัวเองและผู้อื่นโดยมีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีงามมีอิสรภาพหลุดพ้นจากความปรารถนาที่ไม่น่าประสงค์ตามค่านิยมในสังคม มีมโนธรรมที่จะตัดสินคุณค่าการกระทำต่างๆ ได้ โลกก็จะมีแต่ความสงบสุข

ลักษณะการจัดจริยศึกษาจึงควรพิจารณาวงจรจากการฝึกฝนอบรมตนให้มีคุณธรรมดีงาม ถูกต้องเหมาะสมในตามแนวทางที่น่าจะเป็น น่าจะทำ แล้วเริ่มคบผู้อื่น มีกลุ่มเพื่อน มีความร่วมมือในชาติ และระหว่างประเทศขยายวงไปทั่วสากลโลก การศึกษาเช่นนี้จะเป็นสันติศึกษา (Peace Education) อย่างแท้จริง เพราะสามารถสร้างสรรค์ความรักผู้อื่นมากกว่าตนเอง

2.2 เฟียเจต์และผลงานของเฟียเจต์ (Piagetian Framework)

จุดประสงค์หลักของเฟียเจต์ คือ การสำรวจธรรมชาติในการตัดสินใจตัดสินคุณธรรมของเด็ก ได้ทำการวิจัยในเจนิวาโดยศึกษาเด็กเป็นรายบุคคลในเรื่องต่อไปนี้

1. เจตคติของเด็กที่มีต่อกฎ
2. การตัดสินใจของเด็กเกี่ยวกับความถูกต้องและความผิด
3. การประเมินค่าความยุติธรรมในการตัดสิน

เพียเจต์ (Piaget, 1932; อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 37) เริ่มกำหนดว่า ความงอกงามในการตัดสินใจด้านคุณธรรมมีลำดับพัฒนาการเป็นระยะ ๆ โดยขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าในการเรียนรู้มากกว่าการเรียนรู้กฎโดยการให้รางวัลและการลงโทษ คือ การลอกเลียนแบบอย่างเท่านั้น

ใน ค.ศ. 1932 เพียเจต์ เขียนไว้ว่า คุณธรรมประกอบขึ้นด้วยระบบของกฎและการคงอยู่ของคุณธรรมจะค้นหาได้จากความเชื่อถือ ซึ่งแต่ละรายบุคคลพยายามที่รับกฎเหล่านั้น

การสำรวจธรรมชาติหรือคุณลักษณะของการตัดสินใจคุณธรรมของเด็ก เพียเจต์ ทำโดยการพูดและตั้งคำถามโดยใช้กลวิธีการเล่าเรื่อง ทำให้เด็กได้เห็นเหตุการณ์สองด้านคู่กันไป และถามให้พิจารณาพฤติกรรมทั้งสองด้านที่เขาจะมาแสดงให้ดูใช้ทฤษฎีสืบสวนพิจารณาความคิดของเด็ก โดยดูลำดับขั้นตอนการพัฒนาและการดำเนินรูปแบบ โดยขึ้นอยู่กับความเจริญวัยของเด็ก

2.3 จอห์น ดิวอี้ (John Dewey)

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1975: 46-58; อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 37-38) เสนอประเด็นที่ว่า หลักจริยธรรมจะไม่แยกออกจากชีวิตในสังคมของมนุษย์ตราบดีที่ยังมีการสมาคมร่วมกันอยู่ ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นรูปแบบของชีวิตในสังคม มิใช่เป็นการเตรียมตัวสำหรับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ลักษณะนิสัยจะได้รับการตีความว่าคุณลักษณะอย่างไรอยู่ที่ความใส่ใจที่แสดงให้เห็นและความตระหนักในด้านความรู้สึก ความปรารถนาและสิทธิของผู้อื่น รวมทั้งการกระทำที่จะควบคุมการงานและแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้

คุณธรรมจริยธรรมคือหลักความประพฤติที่มีการฝึกอบรมให้เป็นความประพฤติของพลเมืองดี โดยเน้นที่เป็นรายบุคคลเท่ากับที่ตระหนักถึงผลทางสังคมที่จะดำรงรูปแบบของสังคมนั้น ดังนั้น หลักจริยธรรมจึงไม่มีใครคนใดคนหนึ่งผูกขาดการตัดสินใจ ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ ไม่สร้างรูปแบบเฉพาะภูมิภาคหรือวิถีชีวิตเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง การแปลความหมายคุณธรรมในชีวิตสังคมซึ่งเต็มไปด้วยการเร่ร่อนหน้าที่จะสร้างลักษณะนิสัยของบุคคล โดยเน้นความสำคัญในด้านจิตวิทยาในการจัดจริยศึกษา

อุปกรณ์การให้ความรู้ทางจริยธรรมมีความรู้สึกรับผิดชอบเป็นส่วนช่วยได้มาก ผลงานของโรงเรียนตัดสินได้จากความสำเร็จในการพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจคุณธรรมของแต่ละบุคคลได้ นักการศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมนักเรียนโดยการเสริมสร้างพลังในการดำเนินกิจกรรมด้วยตัวนักเรียนเอง ใช้สติปัญญาโดยไม่ละทิ้งหลักคุณธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 ลัทธิของคานท์ (Kant)

คานท์ (Kant, อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 38) เป็นชาวเยอรมัน เป็นนักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงในช่วงระหว่าง ค.ศ.1724-1804 มีความเห็นว่า ดี ชั่ว ผิด ถูก ที่เป็น

ศีลธรรมนั้น เป็นสิ่งถาวรตายตัว ค่าของจริยธรรมเป็นสิ่งที่มิจริงตายตัว จะถือเอาผลของการกระทำมาตัดสินไม่ได้ ทฤษฎีนี้จะยึดถือกฎระเบียบเป็นหลักเกณฑ์มาตรฐานการพิจารณาตัดสินคุณค่าจะทำได้ตามหน้าที่ที่ระบุไว้ข้อกำหนดนั้น จะแปรเปลี่ยนโดยเลียงไปใช้เหตุผลจากผลการกระทำไม่ได้แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์เพียงใดก็ตาม สิ่งที่คานท์เชื่อว่าเป็นการกระทำที่ดีนั้นไม่มีอะไรในโลกนี้ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ดีโดยปราศจากเงื่อนไขนอกจากการมีเจตนาที่ดี ดังนั้นการทำตามหน้าที่จึงเป็นเจตนาที่ดีไม่ใช่การกระทำตามแรงกระตุ้นของสัญชาตญาณและความรู้สึกตามอารมณ์ปรารถนาแต่ทำตามเจตนาที่เกิดจากสำนึกในหน้าที่

กฎศีลธรรมเป็นความถูกต้องเป็นหลักสากลถ้าเหตุผลเป็นสากลคนก็จะทำตามหลักที่เป็นสากลด้วย ปรัชญาของคานท์มีจุดเด่นที่สุด คือ การสอนให้คนสำนึกในหน้าที่สอนไม่ให้คนยกตัวเองเหนือกฎ ซึ่งเป็นกฎศีลธรรมที่ไม่มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ใดแม้แต่ตนเอง ทุกคนมีค่าของตนเองเท่ากับผู้อื่น จุดหมายในการดำรงชีวิตค่อนข้างเป็นอุดมคติตายตัว ไม่ให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกของมนุษย์ เครื่องวัดตายตัวในหลักจริยศาสตร์ จงใจให้เป็นกฎสากล โดยไม่ถือว่าผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำให้มีส่วนในการตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด การใช้ชีวิตตามเหตุผลหรือการใช้ชีวิตทางศีลธรรมทำให้คนเป็นคนโดยสมบูรณ์

สรุปได้ว่า ทศนะของคานท์ในด้านองค์ประกอบของจริยธรรม (Moral Element) แล้วสามารถเป็นคนโดยสมบูรณ์ เพราะมีความสมบูรณ์ในด้านความมีกฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย (Discipline) ยึดกฎสากลของสังคม (Society) ความมีเสรีภาพในส่วนบุคคล (Autonomy) ไปสู่ความมีเหตุผลทางปัญญา

2.5 จอห์น วิลสัน (John Wilson 1985, อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 39)
เสนอหลักการใช้เหตุผลอย่างมีระบบว่า คุณธรรม คือ ระดับในการกำหนดคุณสมบัติของคนในสังคมตามความรู้สึก ความสนใจที่วัดได้จากคนอื่น ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนาและอารมณ์ของมนุษย์ ได้แก่ เจตคติ ความเชื่อถือ และความคิดทางคุณธรรมซึ่งตรงกับความสนใจของผู้อื่น

หลักคุณธรรมสามารถจำกัดความเหมือนคำว่า ค่านิยม (Values) เข้มทิศที่เป็นตัวชี้บอกคุณค่า คือ ความเชื่อ ความเห็น เจตคติ ความสนใจ หรือการปฏิบัติที่บุคคลทำอย่างแยกตัวเป็นอิสระออกมาให้ผู้อื่นได้รู้ว่ากำลังดำเนินการวางรูปแบบของค่านิยมขึ้นมา ค่านิยมเป็นผลผลิตของประสบการณ์ส่วนตัวด้วยอย่างหนึ่ง

3. ปรัชญาการศึกษาไทยกับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

ระวี ภาวิไล (2513 : 51-60, อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553 : 241-242) กล่าวว่า การศึกษาที่มันคงต้องนำเอาความรู้จากหลายสาขาวิชาประยุกต์ใช้ สาขาวิชาอย่างน้อย 5 สาขาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. พื้นฐานการศึกษาทางปรัชญา (Philosophical Foundation of Education) ปรัชญาการศึกษาเป็นเพียงหน่อซึ่งแตกมาจากปรัชญานั้นเอง เพราะมีปรัชญาแม่บทแล้วนักการศึกษาจึงเลือกเอาหลักบางประการมาดัดแปลงให้เป็นปรัชญาการศึกษาโดยเฉพาะ ปรัชญาการศึกษาใดเมื่อสร้างขึ้นแล้วต้องคอยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมอยู่เสมอ ปรัชญาการศึกษาของไทยย่อมเกี่ยวพันกับพุทธปรัชญาซึ่งอยู่ลึกในใจของคนไทยส่วนใหญ่ พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรมสัมพันธ์กับทุกสาขาที่นำมาประยุกต์ใช้ในปรัชญาการศึกษาไทย ซึ่งมีฐานะเป็นปรัชญาพื้นฐานทั่วไปกับฐานะตัวการศึกษามากำหนดจุดมุ่งหมาย กระบวนการ วิธีการจัดการศึกษาเนื้อหาหลักสูตรอย่างสอดคล้อง

2. พื้นฐานการศึกษาทางจิตวิทยา (Psychological Foundation of Education) การเรียนการสอนดำเนินไปเพื่อให้เกิดความคิด ความหยั่งคิด ความไตร่ตรองอย่างประณีต ต้องมีความเข้าใจ เคารพเสรีภาพทางความนึกคิดและจิตใจ การอบรมต้องเป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสามารถที่จะคิดด้วยตนเอง ใช้วิจารณ์ญาณจากปัญญาเฉพาะตน จึงจะสอนให้เข้าถึงสัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ เข้าใจถูกต้อง มีแนวทฤษฎีการเรียนรู้แบบกลุ่มพฤติกรรมนิยม และกลุ่มความคิดความเข้าใจที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

3. พื้นฐานการศึกษาทางสังคม (Sociological Foundation of Education) การศึกษาเพื่อความเจริญงอกงามของตนเองและของสังคม สร้างคุณลักษณะนิสัยความเป็นประชาธิปไตย มีคุณธรรม ผักไผ่ในจริยธรรมทางศาสนา ตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์ สุจริต มีระเบียบวินัย เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ คือ ประพฤติอยู่ในศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม

4. พื้นฐานการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Foundation of Education) สามารถนำความรู้ในภูมิปัญญาบรรพบุรุษมาประยุกต์ใช้ การศึกษาของไทยมีที่มานับแต่วาระที่ตั้งโรงเรียนแบบสากลแทนการเรียนในครอบครัว ในวัด ในวัง มีสรรพวิทยาในการสอน กลุ่มนักคิด นักปรัชญา นักวิชาการ ได้ศึกษาเชิงประวัติแล้วนำทฤษฎีตะวันตกมาประยุกต์ใช้ สมองประโยชน์ตามยุคสมัย จำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจโดยรอบ จึงจะเห็นลักษณะเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ของการศึกษาของไทย

5. พื้นฐานการศึกษาทางเทคโนโลยี (Technological Foundation of Education) สื่อในการสื่อสารทุกชนิดทำให้แนวคิด ความเห็น สามารถขยายแพร่กระจายอย่างกว้างขวาง รวดเร็วสามารถใช้สื่อ เช่น หนังสือเรียน สิ่งพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ มาใช้ในการศึกษา ใช้ทรัพยากรจากแหล่งความรู้ตามพัฒนาการของการสื่อสาร ใช้ระบบการเรียนรู้ สาระเนื้อหาผ่านอุปกรณ์ไฮเทคทัศนศึกษาได้อย่างแพร่หลาย

ในประเทศไทย พระพุทธศาสนากับการศึกษามีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บรรพบุรุษไทยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นดวงประทีปส่องทางดำเนินชีวิตการศึกษาไทยแต่แรกเริ่มต้องอาศัยวัด พระสงฆ์มีบทบาทในการฝึกฝนอบรมในฐานะเป็นอาจารย์สอนศิษย์

4. โครงสร้างคุณลักษณะของจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

ประกาศรี สี่ห้าไฟ (2553 : 68-69) กล่าวว่า โครงการสร้างของจริยธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาของกระทรวงศึกษาธิการ มีโครงสร้างของคุณลักษณะของจริยธรรมดังต่อไปนี้

1. ความรับผิดชอบ หมายถึง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความเพียร ความละเอียด รอบคอบ ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น
2. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมและตรงต่อความเป็นจริง ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น รวมไปถึงสังคมประเทศชาติ
3. ความมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ปัญญาในการประพฤติปฏิบัติ รู้จักไตร่ตรองพิสูจน์ให้กระจ่าง ไม่หลงงมงาย มีความยับยั้งชั่งใจ โดยไม่ผูกพันกับอารมณ์และความยึดมั่นของตนเองที่มีอยู่เดิมซึ่งอาจผิดได้ ไม่เป็นคนหุนหา เชื่อง่าย รู้จักเหตุ รู้จักผลรู้จักตนรู้จักประมาณ และรู้จักกาลเทศะ
4. ความกตัญญูกตเวที หมายถึง กตัญญูความรู้สึกในอุปการคุณหรือบุญคุณ หรือสิ่งอื่นที่มีต่อเรา กตเวทีหมายถึงการแสดงออกและการตอบแทนบุญคุณ กตัญญูกตเวทีหมายถึงความรู้บุญคุณ และตอบแทนคุณต่อคนอื่นและสิ่งอื่นที่มีบุญคุณ ได้แก่ บุพการี ครู อาจารย์ โรงเรียน ประเทศชาติ ศาสนา
5. การรักษาระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุมความประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมกับจรรยาบรรณ ขอบบังคับ ข้อตกลง กฎหมาย และศีลธรรม
6. ความเสียสละ หมายถึง การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา รวมทั้งการรู้จักสละทิ้งอารมณ์ร้ายในตัวเองด้วย
7. ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำกิจการได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ปรับตนเองเข้ากับผู้อื่นได้ดี รับผิดชอบ รักหมู่คณะ
8. การประหยัด หมายถึง การใช้สิ่งทั้งหลายอย่างพอเหมาะพอควร ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด รู้จักระมัดระวัง ไม่ให้มีส่วนเกินเหลือทิ้ง รู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบและขอบเขต ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย
9. ความยุติธรรม หมายถึง การปฏิบัติด้วยความเที่ยงตรงสอดคล้องกับความจริงไม่มีความลำเอียง
10. ความอดุสาหะ หมายถึง ความพยายามอย่างเข้มแข็งเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ขยัน อดทน ไม่ท้อถอย กระตือรือร้น หนักแน่น ไม่หวั่นไหวง่าย และไม่ย่อท้อ

11. ความเมตตากรุณา หมายถึง เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

กรมศาสนา (2521 : อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2553: 69) ได้เสนอหลักสูตรปลูกฝังความดี 10 ประการ ดังนี้

1. ให้ความสำคัญในเรื่องชาติ เกียรติ วินัย และกล้าหาญ
2. ให้ความซื่อสัตย์สุจริต และหิริโอตตัปปะ
3. ให้ความสำคัญกตัญญูกตเวที
4. ให้ความสำคัญเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร และอดทน
5. ให้ความรู้จักรับผิดชอบและรู้จักหน้าที่
6. ให้ความสำคัญสุภาพอ่อนโยนและมารยาทอันดีงาม
7. ใ้หมักกว้างขวาง รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
8. ให้ความสำคัญเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ
9. ให้ความสำคัญเป็นระเบียบในการงาน และความคิด
10. ให้ความสำคัญสามัคคี รู้จักแพ้ รู้จักชนะ และรู้จักขอร้อง และให้อภัยกันและกัน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของจริยธรรมที่ควรปลูกฝังและพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยกำหนดค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ เพื่อให้ประชาชนในชาติร่วมกันเสริมสร้างปลูกฝังและปฏิบัติตาม ดังนี้

1. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ
2. การประหยัดและอดออม
3. การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย
4. การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา
5. ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

5. ลักษณะของคุณธรรมไทย

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (ประกาศรี สหอำไพ, 2553 : 70) ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติอยู่ในความสัจ ความดี

ประการที่สาม คือ การอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางจากความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

จะเห็นได้ว่าพระบรมราโชวาทนี้ประมวลอยู่ใน ขรรวาสธรรม 4 หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ได้แก่ สัจจะ ความจริง ซื่อสัตย์ จริใจ ทมะ การฝึกฝน ข่มใจ ฝึกนิสัย รู้จักปรับตัวและควบคุมจิตใจ ขันติ ความอดทนอดกลั้น และจาคะ ความเสียสละกิเลสและความสุขสบายประโยชน์ส่วนตน พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตน การสอนเรื่องคุณงามความดีในสิ่งแวดล้อมของคนไทยนั้น การอบรมกุลบุตรกุลธิดา มุ่งให้มี “สมบัติผู้ดี” ติดตัวไว้ คำสอนเหล่านี้แม้จะขาดความเคร่งครัดไปมากในสภาวะปัจจุบัน แต่ถ้าวิเคราะห์แล้ว จะเห็นว่าได้แทรกเอาหลักพุทธธรรมมาไว้อย่างชัดเจนและมีรายละเอียดที่พึงศึกษาอย่างยิ่งในด้านมโนจริยา

6. แนวทางการวัดประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

สมบุรณ์ ชิตพงษ์ (2544 : 10) กล่าวว่า การวัดด้านคุณธรรมจริยธรรมต้องมีระดับความเข้มในการกระทำที่แสดงออกของผู้เรียนว่า มีคุณธรรมจริยธรรมระดับสูงสุดที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน ยังเป็นจริยธรรมโดยเจตนาอันเกิดจากปัญญาไปกำกับเจตนาในการทำดีละเว้นชั่ว เครื่องมือวัดและประเมินต้องสะท้อนว่าผู้เรียนเป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรมอันเกิดจากความมีปัญญาและปัญญานั้นเองทำให้แสดงการกระทำนั้นออกมา ดังนั้น การออกแบบประเมินหรือแบบสอบถามของนักเรียนแสดงว่าเด็กมีฐานมาจากการเกิดปัญญาว่าจะทำหรือ ไม่ทำ โดยเจตนาของตนเอง ดังนั้น การวัดและประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรมต้องใช้หลักจิต วัดจิต ไม่ควรยึดติดอยู่กับรูปแบบหนึ่ง แต่ต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย สิ่งที่วัดในด้านคุณธรรม มี 4 ประการ คือ

1. วัดความรู้ (Knowledge) เป็นการวัดความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม
2. วัดทัศนคติเชิงจริยธรรม (Attitude) คือ ความโน้มเอียงทางจิตใจอันเนื่องมาจากการมองเห็นคุณประโยชน์และโทษของสิ่งนั้น การกระทำหรือไม่กระทำในด้านคุณธรรมจริยธรรมขึ้นอยู่กับมุมมองเห็นคุณประโยชน์และโทษเหล่านั้น ถ้าเห็นประโยชน์ก็ทำ ดังนั้น การวัดทัศนคติเชิงจริยธรรม คือ การเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการกระทำนั้น ซึ่งดีกว่าการวัดความรู้
3. วัดเหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral reasoning) คือ การวัดเหตุผลที่มาสนับสนุนให้ผู้เรียนกระทำหรือไม่กระทำ ซึ่งการวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม ต้องมีทฤษฎีทางจริยธรรมมาประกอบ การพิจารณาการตอบของเด็กรด้วย อย่างไรก็ตามการนำทฤษฎีหนึ่งมาใช้ต้องดูบริบทของสังคมไทยด้วย
4. พฤติกรรมการแสดงออก (Action) เป็นการแสดงออกของนักเรียนในการกระทำดีละเว้นชั่ว การวัดและประเมินด้านคุณธรรม ต้องสามารถวัดได้ทั้งการกระทำหรือการแสดงออกด้านคุณธรรมจริยธรรม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 มาตรา 9(3) ที่ให้มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทการศึกษา และมาตรา 48 ให้หน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา และเพื่อรับรองการประกันคุณภาพภายนอก (สำนักงานคณะกรรมการการกฤษฎีกา, 2562 : 9, 14)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557 : 11-12) ได้กำหนดแนวทางการประเมินคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน กล่าวคือ การประเมินคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ในระดับสถานศึกษาเป็นการประเมินโดยคณะกรรมการ ครูผู้สอนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยประเมินจากแฟ้มสะสมผลงานดีเด่นรายปีของผู้เรียน ซึ่งควรประเมินเป็นปี ๆ ไป และอาจเปรียบเทียบผลการประเมินในแต่ละปี เพื่อแสดงพัฒนาการของผู้เรียนแต่ละคน การประเมินคุณธรรมฯ มีขั้นตอนกล่าวคือ ขั้นตอนการประเมินคุณธรรมฯ จากแฟ้มสะสมผลงาน ต้องแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลในแฟ้มสะสมผลงานโดยภาพรวม ใช้เกณฑ์การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลในแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) คือ แฟ้มที่รวบรวมข้อมูลพื้นฐานส่วนตัวและผลงานที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการ หลักฐานร่องรอยที่น่าเสนอสามารถสะท้อนให้เห็นภาพความสามารถที่แท้จริงของเจ้าของแฟ้มได้อย่างชัดเจน โดยมีเกณฑ์การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลในแฟ้มสะสมผลงาน คือ ระดับความน่าเชื่อถือ 4 หมายถึง หลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ มีความสอดคล้องกันทั้งหมด และยืนยันสภาพความเป็นจริง ระดับความน่าเชื่อถือ 3 หมายถึง หลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ มีความสอดคล้องกัน และยืนยันสภาพความเป็นจริง เป็นส่วนใหญ่ ระดับความน่าเชื่อถือ 2 หมายถึง หลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ มีความสอดคล้องกันเป็นบางส่วน ระดับความน่าเชื่อถือ 1 หมายถึง หลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ ไม่สอดคล้องกัน สำหรับแฟ้มสะสมผลงานที่ได้รับการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลในแฟ้มสะสมผลงาน โดยภาพรวมตั้งแต่ระดับ 3 ขึ้นไป จะนำไปประเมินระดับคุณธรรมแต่ละคุณธรรมของผู้เรียน โดยใช้เกณฑ์การประเมินคุณธรรม ส่วนแฟ้มสะสมผลงานที่ได้รับการประเมินต่ำกว่าระดับ 3 ครูควรชี้แจงข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้ทราบ เพื่อปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป หลังจากนั้นนำผลการประเมินระดับคุณธรรมของผู้เรียนดังกล่าวไปประเมินเพื่อจัดระดับคุณภาพตามเกณฑ์การประเมินระดับกลุ่มคุณธรรม แล้วบันทึกในแบบบันทึกผลการประเมินฯ ของผู้เรียนแต่ละคน และแจ้งผลการประเมินให้ผู้เรียนแต่ละคนทราบ และ

ร่วมปรึกษาหารือกับผู้เรียน เพื่อรับฟังความคิดเห็น จุดเด่น จุดที่ควรพัฒนา และแนวทางการพัฒนา ทั้งนี้ สถานศึกษาอาจปรับปรุงวิธีการประเมินให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาและควรพัฒนาระบบการประเมินแฟ้มสะสมผลงานอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม นอกจากนี้สถานศึกษาพึงสร้างกระบวนการให้ผู้ปกครองและผู้เรียนได้เรียนรู้ไปพร้อมกัน เพื่อส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีความเข้าใจมีส่วนร่วมในการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมของผู้เรียนในปกครองได้อย่างเหมาะสม และสามารถพัฒนาคุณธรรมของตนได้อย่างเป็นระบบ

7. เทคนิคที่นำมาใช้ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

7.1 บทบาทสมมติ

กรมวิชาการ (2542 : 30-31) ได้กล่าวว่า การแสดงบทบาทสมมติเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสแสดงออก เกิดความรู้สึก ความนึกคิดในการแสดงบทบาทของผู้อื่นที่ไม่ใช่ตนเอง ได้ทดลองหรือฝึกประสบการณ์ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจในเหตุการณ์ที่สมมติขึ้นมา จากความเป็นจริง การแสดงบทบาทสมมติจะให้ความรู้ความเข้าใจ เจตคติยาวนานและลึกซึ้ง และมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมของนักเรียนในการปรับและแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านั้นในเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวันของนักเรียนแต่ละคน

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า บทบาทสมมติเป็นวิธีการอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ในการสอน วิธีการนี้ยังมีลักษณะเป็นสถานการณ์สมมติเช่นเดียวกับกิจกรรมกลุ่ม แต่มีการกำหนดบทบาทของผู้เล่นในสถานการณ์ที่สมมติขึ้น แล้วให้ผู้เรียนแสดงตามธรรมชาติ

วัตถุประสงค์ของการใช้บทบาทสมมติ

กรมวิชาการ (2542 : 31) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการใช้บทบาทสมมติ ดังนี้

1. เพื่อให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในความรู้สึก พฤติกรรม การแสดงออกของผู้อื่น
2. เพื่อให้นักเรียนมีการปรับหรือเปลี่ยนเจตคติ พฤติกรรมและการปฏิบัติในสังคมได้อย่างเหมาะสม
3. เพื่อให้นักเรียนได้ฝึกการใช้ความรู้ในการเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ฝึกการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ
4. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียน ได้มีโอกาสแสดงออกและได้เรียนอย่างสนุกสนาน
5. เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีความใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น

ขั้นตอนในการใช้บทบาทสมมติ

ทิศนา ขัมมณี (2562 : 42-43) กล่าวถึงกระบวนการในการใช้บทบาทสมมติไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็นการใช้บทบาทสมมติแบบเตรียมบทไว้พร้อมหรือการใช้บทบาทสมมติแบบไม่ได้เตรียมบทไว้ลักษณะคล้ายคลึง ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

1.1 การแจกแจงและกำหนดขอบเขตของปัญหา ครูต้องวิเคราะห์แยกแยะสถานการณ์ว่าอะไร คือ ปัญหา หรือจุดที่ต้องชี้ให้ผู้เรียนเห็นและเรียนเพื่อความเข้าใจกำหนดขอบเขตของปัญหาที่จะสอน

1.2 เมื่อได้ปัญหาที่ชัดเจนแล้ว ครูจะต้องกำหนดสถานการณ์สมมติที่ง่ายและชัดเจนขึ้น พร้อมทั้งเขียนบทบาทสมมติที่จะให้นักเรียนแสดง

2. ขั้นแสดง แบ่งออกเป็น 7 ตอน คือ

2.1 การอ่านเครื่อง เป็นการช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตรงกับเรื่องที่เรียน ครูอาจเล่าเรื่องราวหรือสถานการณ์สมมติให้นักเรียนฟัง

2.2 การเลือกตัวผู้แสดง อาจเลือกบุคคลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับบทบาทหรือบุคคลที่มีลักษณะตรงกันข้ามก็ได้

2.3 การจัดฉากแสดง หลังจากที่ได้ผู้แสดงแล้วจึงจัดฉากแบบสมมติขึ้น เพื่อให้การแสดงใกล้เคียงกับความเป็นจริง อาจเป็นแบบง่าย ๆ จนถึงแบบหรูหรา

2.4 การเตรียมผู้สังเกตการณ์ ครูจะต้องช่วยให้ผู้เรียนหัดสังเกตและวิเคราะห์เหตุการณ์ไปด้วย มิฉะนั้นการอภิปรายและการวิเคราะห์หลังการแสดงจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร

2.5 การเตรียมความพร้อมก่อนการแสดง ครูต้องช่วยขจัดความตื่นเต้น ความประหม่า และความวิตกกังวลของผู้แสดงออกไปด้วยวิธีต่าง ๆ

2.6 การแสดง การแสดงควรเป็นไปตามธรรมชาติไม่มีการขัดแย้งกัน นอกจากในกรณีที่ผู้แสดงต้องการความช่วยเหลือ ครูอาจเข้าไปช่วยได้ตามโอกาส

2.7 การดับบทการแสดง ควรมีการดับบทและหยุดการแสดงเมื่อ

2.7.1 การแสดงได้ข้อมูลเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์หรืออภิปรายได้

2.7.2 กลุ่มพอจะเดาได้ว่าเรื่องราวเป็นอย่างไร ถ้าแสดงต่อไป

2.7.3 ผู้แสดงไม่สามารถแสดงต่อไปได้เพราะเกิดการเข้าใจผิดบางประการ

2.7.4 การแสดงจบเรื่อง

3. ขั้นวิเคราะห์และอภิปรายผลการแสดง การวิเคราะห์ผลการแสดงมักเป็นไปในรูปของการอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้แสดง ผู้ชมหรือผู้สังเกตการณ์ การอภิปรายเป็นไปในรูปใดนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการเรียน บางครั้งอาจให้ผู้แสดงเปิดเผยความรู้สึกและเสนอแนวความคิดเห็นก่อนแล้วจึงให้ผู้สังเกตการณ์เสนอความคิดเห็น

4. ขั้นแสดงเพิ่มเติม กรณีที่การแสดงครั้งแรกได้ผลไม่เป็นที่พอใจ หรือมีผู้เสนอแนวความคิดใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหา ก็อาจมีการแสดงใหม่อีก

5. ชั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุป หลังจากอภิปรายเกี่ยวกับการแสดงแล้ว ครูควรกระตุ้นให้ผู้เรียนได้อภิปรายทั่ว ๆ ไป ซึ่งอาจมีการเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้อง เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำให้ผู้เรียนสามารถหาข้อสรุปหรือได้แนวความคิดรวบยอด

ประโยชน์ของการใช้บทบาทสมมติ

ทิสนา แคมมณี (2562 : 41-42) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอนไว้ดังนี้

1. ช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจว่าพฤติกรรมย่อมมีสาเหตุ การที่ผู้เรียนได้แสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ถูกจำกัดอยู่ในสภาพการณ์ต่าง ๆ จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงสาเหตุที่ผลักดันให้แสดงพฤติกรรม ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนไม่ตัดสินใจก่อนที่จะพิจารณาถึงสาเหตุ
2. ช่วยให้ผู้เรียนได้ผ่อนคลายความตึงเครียดที่ได้รับ ซึ่งไม่สามารถที่จะแสดงออกมาได้ การแสดงบทบาทสมมติจะช่วยให้ผู้เรียนได้ระบายความรู้สึกนั้น ๆ ออกมา
3. ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และมีความเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น ความเข้าใจนี้ทำให้ผู้เรียนรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา
4. ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสสำรวจค่านิยมของตน และหาหลักยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิต ในขณะที่ผู้เรียนแสดงบทบาทอยู่นั้นจะมีการกระทำหรือการตัดสินใจให้เห็นถึงค่านิยมของตน
5. ช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตนเองมากขึ้น และเรียนรู้ที่จะปรับปรุงตนเองให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นตลอดจนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
6. ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และฝึกฝนการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมในหลาย ๆ บทบาท เพื่อช่วยเหลือในการสำรวจและค้นหาพฤติกรรมที่ถูกต้องและเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์
7. ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการแก้ปัญหาและการตัดสินใจและแสดงบทบาทสมมติแทบทุกบทบาทจะมีสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งอยู่ ผู้แสดงจะต้องรู้จักคาดคะเนและคิดในหลายแง่โดยใช้วิจารณญาณและไหวพริบในการแก้ปัญหา
8. ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การปฏิบัติในสังคม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การเรียนรู้การประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็น
9. ช่วยฝึกหัดผู้เรียนปฏิบัติตามขั้นตอน คือ รู้สึก คิด กระทำ
10. ช่วยพัฒนาความสามัคคีในกลุ่มผู้เรียนให้ดีขึ้นในการทำงานร่วมกันสมาชิกในกลุ่มอาจมีปัญหาขัดแย้งกัน การฝึกให้เรียนรู้ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็นแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจกัน และความสามัคคี
11. ช่วยให้ผู้ครูรู้จักผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง เมื่อผู้เรียนได้แสดงพฤติกรรมออกมา

หลังจากการใช้บทบาทสมมติแล้ว ครูควรย้ำและทำความเข้าใจกับนักเรียนอีกครั้งหนึ่งว่า การแสดงที่ผ่านมาเป็นเพียงการแสดงบทบาทสมมติเท่านั้น เพราะนักเรียนบางคนอาจจะติดอยู่กับบทบาท สถานการณ์ และคำอธิบายของนักเรียนบางคนจนเกินไป อาจก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีเกิดขึ้น ครูจึงต้องชี้แจงและทำความเข้าใจให้ถูกต้องเสมอ เมื่อเกิดเหตุการณ์ลักษณะประเภทนี้ขึ้น

7.2 สถานการณ์จำลอง

กรมวิชาการ (2542 : 35) ให้ความหมายของสถานการณ์จำลอง (Simulation Technique) เป็นกระบวนการในการสร้างรูปแบบของสถานการณ์จำลองแทนสถานการณ์จริง เพื่อศึกษาพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์จริง

ลักขณา สิริวงศ์ (2549 : 26) กล่าวว่า สถานการณ์จำลอง คือ การจำลองสถานการณ์หรือสภาพการณ์นั้น โดยจำลองมาจากสภาพที่เป็นจริง หรือคล้ายคลึงกับสิ่งที่เป็นจริงในสังคมมากที่สุด แล้วให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติแสดงความคิดเห็น หรือหาทางแก้ปัญหาในสถานการณ์นั้น ๆ การปฏิบัติเหล่านี้ ผู้เรียนจะได้กระทำเหมือนว่าเขายู่ในสถานการณ์นั้นจริง ๆ เป็นวิธีการฝึกที่ไม่ทำให้ผู้เรียนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดอยู่ในสภาพที่เป็นอันตรายหรือได้รับความเสียหายใด ๆ อีกทั้งยังทำให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ มีโอกาสตัดสินใจเลือกวิธีการในการแก้ปัญหาและเลือกหลักการหรือทฤษฎีมาใช้ในการตัดสินใจแก้ปัญหาได้

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า สถานการณ์จำลองเป็นสถานการณ์จริงหรือสถานการณ์ที่สร้างขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติเหมือนว่าได้อยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ

ขั้นตอนการสร้างสถานการณ์จำลอง

กรมวิชาการ (2542 : 36-37) แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจและวิเคราะห์ระบบปัญหา ครูศึกษาและกำหนดสถานการณ์จำลองที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่จะพัฒนา โดยตั้งวัตถุประสงค์และขอบเขตของการสอน จากนั้นศึกษาระบบปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม วิเคราะห์และคัดเลือกปัญหาสำคัญที่ต้องการสอนแก่นักเรียน การพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อนโยบายที่ต้องการศึกษา ขั้นตอนนี้ช่วยให้ครูเกิดความมั่นใจและมีแนวคิดในการวางแผนโครงสร้างของสถานการณ์จำลองให้มีส่วนใกล้เคียงกับสถานการณ์จริง ให้ตรงกับปัญหาจริยธรรมที่ต้องการพัฒนาให้นักเรียน ขอบเขตของการนำไปใช้ในห้องเรียน สิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ที่จัดขึ้นจะมีความเหมาะสมกับพฤติกรรมนักเรียนของนักเรียน

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบสถานการณ์จำลอง ดำเนินการดังนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงที่ระบุว่าสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้นมุ่งสอนอะไรแก่นักเรียน เน้นเรื่องใดเป็นหลัก เนื้อหาความจริง มโนคติหรือทักษะ

2. การคัดเลือกสถานการณ์จำลองในชีวิตที่ต้องการนำมาจำลองไว้เป็นกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการเรียนรู้ การวิเคราะห์ การตัดสินใจ และทักษะตามที่ต้องการ

3. ออกแบบโครงสร้างทั่วไปของกิจกรรม มีรายละเอียด เช่น

- 3.1 บทบาทของผู้ร่วมกิจกรรม
- 3.2 เป้าหมายของผู้ร่วมกิจกรรมแต่ละคน
- 3.3 ข่าวสาร ข้อมูลที่จำเป็น
- 3.4 ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของผู้ร่วมกิจกรรม
- 3.5 ลำดับขั้นของเหตุการณ์
- 3.6 การจบของสถานการณ์จำลอง
- 3.7 สถานการณ์สิ่งแวดล้อม องค์ประกอบภายนอก

4. การสร้างและออกแบบวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในกิจกรรม การกำหนดสัญลักษณ์หรือตัวแทนอะไรในสถานการณ์จริง เช่น กระดาษแข็ง ตารางข้อมูล แผนภูมิ กราฟ สถิติต่างๆ ใบบันทึกคะแนน บัตรคำสั่ง เหรียญ รูปภาพ เป็นต้น

5. การเขียนกฎเกณฑ์ กติกาของกิจกรรมการสอนโดยคำนึงขั้นตอนของกิจกรรม การเตรียมตัวของนักเรียน การอธิบาย สื่อการสอนที่นำมาใช้เพื่ออะไร การเริ่มต้นของกิจกรรม ลำดับของเหตุการณ์ ข้อตกลง เงื่อนไขในแต่ละคน กฎเกณฑ์ของการทำกิจกรรมร่วมกัน การระบุคะแนนที่ควรได้รับ

6. การทดลองใช้ ครูนำสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้นแล้วไปทดลองใช้กับนักเรียนในระดับเดียวกันซึ่งเป็นกลุ่มขนาดเล็กเพื่อปรับปรุงขั้นตอนและกระบวนการเบื้องต้นก่อนการนำไปใช้จริง

ขั้นตอนที่ 3 การทดสอบและปรับปรุงคุณภาพของสถานการณ์จำลอง ดำเนินการ 2 ประการ คือ

1. ลักษณะที่เป็นจริงของสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้นในแง่ของความตรงกับสถานการณ์จริง ความเข้าใจและความน่าเชื่อถือที่เกิดขึ้นกับนักเรียน

2. ความสามารถในการนำมาเล่นในด้านของความยากง่าย ความสนุกสนาน ความเหมาะสมกับระดับความสามารถของนักเรียน

จากขั้นตอนการสร้างสถานการณ์จำลองดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การสร้างสถานการณ์จำลองนั้น ต้องสำรวจปัญหาที่กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อนำมาสร้างหรือออกแบบการสร้างสถานการณ์จำลองโดยจะต้องมีการทดสอบปรับปรุงและหาคุณภาพด้วย

ขั้นตอนการใช้สร้างสถานการณ์จำลอง

กรมวิชาการ (2542 : 37-38) ได้จำแนกวิธีการใช้สถานการณ์จำลอง มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นนำการสอน เป็นขั้นนำเข้าสู่บทเรียน โดยให้ข้อมูลเบื้องต้นแก่นักเรียน การเล่าเรื่องสรุปของสถานการณ์ที่นำมาใช้ วัตถุประสงค์ที่ต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้ การแนะนำรูปแบบของสถานการณ์จำลองที่สร้างขึ้น ความเข้าใจเบื้องต้น การแบ่งกลุ่ม การทำความเข้าใจกับกฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ บทบาทของนักเรียนบางคน เป็นต้น
2. ขั้นดำเนินกิจกรรม นักเรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่ม เริ่มปฏิบัติตามกิจกรรมที่ระบุไว้ในบทบาทหน้าที่ การศึกษาข่าวสารข้อมูลจากวัสดุอุปกรณ์ที่กำหนดให้ การวิเคราะห์ การตัดสินใจ การหาข้อมูลเพิ่มเติม การได้รับผลคะแนนตามกระบวนการแต่ละขั้นตอน การอภิปรายร่วมกัน การหาข้อตกลงและวิธีการ การกำหนดแผนงานดำเนินการในขั้นตอนนี้ ครูจะเป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือ กำหนดกติกา กฎเกณฑ์ที่ใช้ การให้คะแนนตามคำถาม หรือผลที่ปรากฏออกมา ครูไม่ควรเข้าไปขัดหรือห้ามกระบวนการศึกษาของนักเรียนแต่ควรสังเกตหรือบันทึกพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และอภิปรายผลในขั้นต่อไป
3. ขั้นวิเคราะห์และอภิปรายผล เมื่อกิจกรรมสิ้นสุดครูให้นักเรียนทบทวนและวิเคราะห์ประสบการณ์ต่าง ๆ ในขณะปฏิบัติตามกิจกรรม สาเหตุและผลที่เกิดขึ้นของกิจกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างกฎเกณฑ์ กติกา การวางแผน เงื่อนไขที่นำมาใช้ในการตัดสินใจ โอกาสของสิ่งที่จะเกิดขึ้น การเปรียบเทียบข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาร่วมกัน ครูควรเพิ่มเติมข้อสังเกตหรือบันทึกพฤติกรรมของนักเรียนเพื่อเสริมการอภิปรายในขั้นนี้ด้วย
4. ขั้นการสรุปกิจกรรมการเรียนรู้ ถ้าครูได้สร้างสถานการณ์จำลองขึ้นมาเป็นตัวแทนของสถานการณ์จริงได้อย่างถูกต้อง สามารถดำเนินการสอนไปตามขั้นตอนที่กำหนดจะทำให้ นักเรียนเรียนรู้ได้อย่างมาก การสรุปจึงมักมุ่งในเรื่องของการบูรณาการ การเปรียบเทียบกับเนื้อหา ของสิ่งที่เรียนรู้กับการดำเนินชีวิตจริง การประยุกต์เชื่อมโยงของเหตุการณ์จริงกับสถานการณ์จำลอง ให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริงต่อไป

ประโยชน์ของการใช้สถานการณ์จำลอง

กรมวิชาการ (2542 : 35) ประโยชน์การใช้สถานการณ์จำลองในการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

1. เป็นรูปแบบและกระบวนการที่ฝึกฝนให้ผู้เรียนได้เผชิญกับสิ่งที่เกิดขึ้น ปัญหาต่าง ๆ การรู้จักแสวงหาแหล่งข้อมูล การติดต่อสื่อสาร การแก้ปัญหา การค้นพบ การวินิจฉัย การตัดสินใจ เป็นต้น

2. ช่วยสร้างความเข้าใจในการบูรณาการของระบบต่างๆ ในสังคมที่ก่อให้เกิดปัญหาจริยธรรมได้ รู้จักการสัมภาษณ์ของความคิด ข้อมูลที่ได้รับและการเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติจริงต่อไป

3. สามารถพัฒนาลักษณะนิสัยส่วนบุคคลได้ในเรื่องความรู้สึก ความพึงพอใจ การช่วยเหลือ การทำงานกลุ่ม การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น การปรับตัวดิกรรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความเข้าใจ เจตคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมและผู้อื่น

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้การสอนที่ดี ต้องมุ่งให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในสถานการณ์จริง แต่การสอนด้วยสถานการณ์จริงมีปัญหา และข้อจำกัดในเรื่อง การลงทุน เวลา และเหตุการณ์ที่ต้องการ ดังนั้น การใช้สถานการณ์จำลองที่ครูจัดเตรียมไว้จะทำให้ นักเรียนมีโอกาสทำกิจกรรมด้วยตนเอง ด้วยการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียน มีลักษณะของการใฝ่รู้ใฝ่เรียน คติวิเคราะห์วินิจัย และตัดสินใจด้วยตนเองตามคุณลักษณะที่สังคมคาดหวัง

7.3 กิจกรรมกลุ่ม

นักเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นยังอยู่ในวัยที่ชอบเคลื่อนไหวหากครูได้นำเกมมาจัดกิจกรรมและการสอนด้านพัฒนาคุณลักษณะทางจริยธรรม โดยจัดเป็นกิจกรรมกลุ่มสลับ คือ จัดสลับกับกิจกรรมหลักที่ใช้เวลาสอนนานๆ เช่น สลับกับการอธิบายของครูสลับกับการอ่าน ค้นคว้ารายงาน หรือสลับกับการแบ่งกลุ่มปรึกษาหารือ เป็นต้น

ทิตินา แชมมณี (2562 : 11) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมกลุ่มไว้ว่า หมายถึง วิทยาการที่ว่าด้วยเรื่องความสัมพันธ์ของกลุ่มคนและกระบวนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยพยายามศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคน

เยาวพา เดชะคุปต์ (2542 : 163-166) แบ่งลำดับขั้นตอนการใช้กิจกรรมกลุ่มเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะการมีส่วนร่วม (Participation or Involvement stage) ระยะนี้ผู้เรียน จะเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มและเป็นผู้ลงมือปฏิบัติหรือคิดค้นแสวงหาสิ่งที่ ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผลการเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากผู้เรียนโดยตรง ผู้ที่มีส่วนร่วมมากก็จะได้ รับผลการเรียนรู้มากขึ้น การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการทำกิจกรรมการเรียนรู้เป็นการมีส่วนร่วม

1.1 ทางด้านร่างกาย (Physical Involvement) คือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนลงมือ ปฏิบัติหรือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง (learning by Doing) รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการ แสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือการค้นคว้าสืบสวนสิ่งที่ต้องการเรียนรู้นั้นด้วย

ตนเอง ซึ่งต้องอาศัยการแสดงออกทางกาย วาจา ในการสื่อความหมายกับผู้อื่น เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

1.2 ทางด้านจิตใจ (Ego or Emotional Involvements) คือ การที่ผู้เรียนเกิดความรู้สึกเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ลงมือปฏิบัติกันอย่างแท้จริง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้จะนำไปสู่การรับรู้แนวคิด และการเรียนรู้ทางด้านเนื้อหาวิชาเป็นอย่างดี และช่วยให้ผู้เรียนสามารถจำเนื้อหาได้นานอีกด้วย

1.3 ทางด้านสติปัญญา (Intellectual or Mental Involvement) คือ การเรียนรู้ที่เกิดจากการเห็นจริง มีการค้นพบสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ มีการสร้างแนวคิดจากสิ่งที่ได้รับรู้นั้น จะทำให้การเรียนรู้มีความหมายต่อผู้เรียนมากขึ้น และเป็นแนวทางในการพัฒนาความคิดและเหตุผล ในการพิจารณาไตร่ตรองในการทำงาน การตัดสินใจ การวิเคราะห์และสรุปสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง

2. ระยะวิเคราะห์ (Analysis Stage) เป็นระยะที่ผู้เรียนจะร่วมกันวิเคราะห์ ประสพการณ์การเรียนรู้ทันทีซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้อย่างกว้างขวางประเมินความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม วิธีการผลของการเรียนรู้ ตลอดจนช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตนเองดียิ่งขึ้น

3. ระยะสรุปและประยุกต์หลักการ (Generalization and Application Stage) ระยะผู้เรียนรวบรวมแนวคิดที่ตนค้นพบ และแนวคิดที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากคนอื่น แล้วสรุปเป็นหลักการของตนเอง ซึ่งทำได้ 2 ลักษณะ คือ

3.1 การประยุกต์เพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพหรือพัฒนาตนเอง (Self Development) ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับคนอื่น ตลอดจนเสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Interpersonal Relation) หรือการมีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น

3.2 การประยุกต์เพื่อใช้กับการแก้ปัญหา (Problem-Solving) ต่าง ๆ ในอนาคต เพื่อใช้ในการปรับปรุง ควบคุมธรรมชาติและสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิมตลอดจนช่วยประดิษฐ์ สิ่งใหม่ ๆ

4. ระยะประเมินผล (Evaluation Stage) ผู้เรียนจะเป็นผู้ประเมินผล ทางการเรียนของตนเองและของกลุ่มจากการอภิปราย ให้ข้อเสนอแนะและติชมร่วมกับสมาชิก คนอื่นๆ ในกลุ่ม

เนื่องจากเด็กนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 เป็นนักเรียนที่อยู่ในช่วงอายุ 10-12 ปี ซึ่งเด็กช่วงนี้ มีวุฒิภาวะที่จะสามารถแสดงออกในด้านความคิด และการตัดสินใจ รวมถึงสามารถแสดงออกถึงคุณธรรม จริยธรรม ในด้านต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่า เทคนิคที่เหมาะสมในการใช้ในกิจกรรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนโรงเรียนบ้านหนองซ้อง นั้น ควรใช้เทคนิคตามที่กล่าวข้างต้นนี้ เป็นไปตามความเหมาะสมของแต่ละกิจกรรมนั้น ๆ

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนั้น กล่าวไว้ในมาตรฐานด้าน คุณภาพผู้เรียน มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ มี 6 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีวินัย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนาที่ตนนับถือ

2. มีความซื่อสัตย์สุจริต

3. มีความกตัญญูทักท้วง

4. มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละเพื่อส่วนรวม

5. ประหยัด รู้จักใช้ทรัพย์สินของส่วนตน และส่วนรวมอย่างคุ้มค่า

6. ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย นิยมไทยและดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย

องค์ประกอบของคุณธรรมจริยธรรมมีลักษณะที่มีส่วนคล้ายคลึงและสัมพันธ์กัน เป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย ประกอบด้วย การมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความกตัญญู

7.4 การมีวินัย

วินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผนและข้อบังคับ, ข้อปฏิบัติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556 : 1121)

วินัยของนักเรียน จากการศึกษาเรื่องวินัย พบว่า พื้นฐานทางสังคมจะมั่นคงหรือไม่ อยู่ที่คนในสังคมมีวินัย เพราะวินัยสร้างมนุษย์ให้มีความรับผิดชอบ มีระเบียบแบบแผนเป็นคนดี และสร้างบุคคลให้เป็นคนเก่ง ผู้ที่มีวินัยจึงเป็นผู้มีความรับผิดชอบ คนที่รับผิดชอบเท่านั้นจึงจะเป็นผู้กล้าเผชิญกับอุปสรรค ปัญหา และใช้สติไตร่ตรองแก้ปัญหาเพื่อให้บรรลุความรับผิดชอบและผู้แก้ปัญหาบ่อย ๆ จะนำไปสู่ความเฉลียวฉลาด เมื่อวินัยมีความสำคัญ การสร้างวินัยให้แก่นักเรียนตั้งแต่เป็นเด็กจึงเป็นผลลัพธ์ที่มีคุณค่า ดังนั้น เรื่องของวินัย และวินัยในตนเอง จึงมีผู้ศึกษาค้นคว้าอธิบายไว้ดังนี้

มนัส นิมมณี (2547 : 31) ได้ให้คำจำกัดความของ “วินัย” ว่าเป็นระเบียบข้อบังคับที่วางไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้บุคคลใช้ควบคุมความประพฤติของตนในการปฏิบัติตามแบบแผน ข้อบังคับซึ่งทางโรงเรียนกำหนดหรือไม่ได้กำหนดไว้ เพื่อฝึกให้บุคคลอยู่ในความถูกต้องมีเหตุผล ซึ่งจะก่อให้เกิดวินัยในตนเองที่จะทำให้บุคคลเป็นคนดี เพื่อความสงบสุขในชีวิตของตนเองและความเป็นระเบียบของสังคม นำไปสู่การมีวินัยในตนเอง (Self Discipline) เป็นกระบวนการหรือวิธีการที่ปฏิบัติเพื่อบังคับตนเองให้ปฏิบัติตาม ถ้านักเรียนมีวินัยในตนเองแล้ว ก็จะลดปัญหาด้านการปกครอง นักเรียนได้อย่างมากเพราะนักเรียนรู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้บรรลุจุดหมายปลายทางได้อย่างสุขสบาย รู้จักความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ ในการศึกษาเรื่องการมีวินัยในตนเอง กิตติพงษ์ วรจำปา (2536: 24; อ้างถึงใน มนัส นิมมณี, 2547 : 31) ได้กล่าวถึงวินัยในตนเอง (Self Discipline) ว่าเป็นความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์หรือพฤติกรรมของ

ตนเองให้เป็นไปตามที่ตนมุ่งหวัง แม้จะมีสิ่งรบกวนจากภายนอก เช่น บุคคลอื่นหรือสิ่งรบกวนภายในตนเอง เช่น ความต้องการ อุปสรรคต่าง ๆ ก็ตามก็ยังคงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มุ่งหวังไว้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ เสาวนีย์ ศรีมนตรี (2539 : 50; อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 31) ได้กล่าวว่า วินัยในตนเอง (Self Discipline) คือ ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์ หรือพฤติกรรมของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ตนมุ่งหวัง ซึ่งจะต้องเป็นไปตามกฎระเบียบของสังคม โดยเกิดจากความสำนึกขึ้นมาเอง แม้จะมีสิ่งรบกวนจากภายนอก เช่น บุคคลอื่น หรือ สิ่งรบกวนภายในตนเอง เป็นอุปสรรค ก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มุ่งหวังไว้สอดคล้องกับแนวคิดของ อรรถพร พานิชปฐมพงษ์ (2542 : 10; อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 31) ซึ่งกล่าวว่า ความมีวินัยในตนเองเป็นความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์ และพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามที่มุ่งหวังไว้ โดยเกิดความสำนึกว่าเป็นค่านิยมที่พึงงาม ซึ่งจะไม่กระทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดความยุ่งยากเดือดร้อนต่อตนเอง และบุคคลอื่นในอนาคต บุคคลที่มีวินัยในตนเองจะรู้จักบังคับตนเองและมีกำลังใจที่จะกระตุ้นให้ตนเองปฏิบัติสิ่งที่ปรารถนาและปฏิบัติตามระเบียบที่ตนมีหน้าที่อยู่โดยไม่มีใครบังคับ ทำงานสำเร็จเรียบร้อย เสร็จตามเวลาปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจและตรงต่อเวลา สนใจ ตั้งใจ ขยัน ทำงานเต็มความสามารถไม่คิดเอาเปรียบเมื่อทำงานกับหมู่คณะ เป็นที่ยอมรับของสังคม สังคมนิยมยกย่อง

ปัญญา สดสง่า (2531 : 5; อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 32) ให้ความหมายเกี่ยวกับ “วินัย” ว่า หมายถึง การที่นักเรียนปฏิบัติด้วยความเรียบร้อยอยู่ในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับและข้อปฏิบัติที่โรงเรียนได้บัญญัติขึ้นใช้ในโรงเรียน

มนัส นิยมณี (2547 : 32) กล่าวว่า วินัยนักเรียน หมายถึง การอยู่ในระเบียบแบบแผนและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เพื่อความสงบสุขในชีวิตแห่งตน และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

กล่าวโดยสรุป ประเภทของวินัย จากความหมายของวินัยข้างต้น จึงอาจแบ่งประเภทวินัยได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. วินัยภายนอก หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งประพฤติปฏิบัติโดยเกรงกลัวอำนาจหรือการถูกลงโทษ เป็นการปฏิบัติที่บุคคลดังกล่าว ไม่มีความเต็มใจ ตกอยู่ในภาวะจำยอม ถูกควบคุม

2. วินัยในตนเอง หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งเลือกข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับตนขึ้น โดยสมัครใจไม่มีใครบังคับหรือถูกควบคุมจากอำนาจใด ๆ และข้อประพฤติปฏิบัตินี้ต้องไม่ขัดกับความสงบสุขของสังคม

วินัยทั้งสองประเภทมีความสัมพันธ์กันดังกล่าว คือ วินัยภายนอกเป็นสิ่งจำเป็นในกรณีต้องการเสริมสร้างปลูกฝังลักษณะวินัยอย่างใดอย่างหนึ่งโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ อาจใช้การออก

กฎหมาย คำสั่งต่าง ๆ ให้บุคคลปฏิบัติตาม วินัยภายนอกส่วนใหญ่จะกระทำกับเด็กและวัยรุ่นที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะอย่างเพียงพอต่อการมีวินัย หรือกระทำในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ทางวินัย สำหรับวินัยภายในนั้นเป็นผลต่อเนื่องจากวินัยภายนอก กล่าวคือ เสริมสร้างวินัยประเภทนี้จะใช้เวลาระยะยาว ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดกับบุคคลในวัยผู้ใหญ่ วินัยดังกล่าวเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะปรากฏติดต่อบุคคลนั้น ๆ ไปโดยตลอด วินัยภายในเป็นวินัยที่มีความสำคัญและต้องการให้เกิดขึ้นมากที่สุดสำหรับกลุ่มคนในสังคม

ณัฐพร สดาภรณ์ (2540 : 9) ได้ให้ความหมายถึงกระบวนการหรือผลของการควบคุมหรือการบังคับความต้องการแรงกระตุ้น ความปรารถนาหรือความสนใจเพื่อให้เป็นไปตามอุดมคติ หรือให้ได้มาซึ่งพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพเชื่อถือได้ และกล่าวถึงควมมีวินัยในตนเองว่า หมายถึง การบังคับควบคุมพฤติกรรมของบุคคลไม่ใช่โดยอำนาจภายนอก แต่หากหมายถึงการบังคับโดยอำนาจภายในของบุคคลนั่นเอง และเป็นอำนาจที่เกิดจากการเรียนรู้หรือการยอมรับในคุณค่าอันหนึ่งอันใดซึ่งสามารถทำให้บุคคลสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537 : 20) ได้ให้ความหมายของวินัย ไว้ว่า วินัย หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้สามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ซึ่งคนส่วนมากเห็นว่าวินัยเกิดจากการดูแลควบคุมในระยะแรกที่เด็กยังเยาว์ การทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีและการแนะนำบอกกล่าวด้วยเหตุผล โดยรู้สึกว่าคุณต้องนับว่าเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อสร้างความเคยชินที่ดี และเกิดความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามส่วนมากการใช้วินัยภายนอกมักเกิดในลักษณะภาวะจำยอมเกรงกลัวอำนาจและการลงโทษ มักถูกควบคุมให้ปฏิบัติหรือเสริมแรง เช่น ให้รางวัลหรือลงโทษทำให้เด็กตกอยู่ในภาวะจำใจและไม่เต็มใจ

กรมวิชาการ (2542 : 39) ได้กำหนดความหมายของวินัย คือ โครงสร้างของความเป็นคน Control สิ่งที่ดีจะได้ไม่ต้องเสียหายเพราะความไม่ดี ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้าม รู้จักขอบเขตของตนเอง เอาชนะอะไรก็ได้แต่อย่าเอาชนะตนเองและผู้อื่น

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2539 : 39) ได้ให้ความหมายควมมีวินัย คือ คุณลักษณะจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบกติกาสังคมเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและของส่วนรวม

สินีนาน สุทธิจินดา (2543 : 16) ได้ให้ความหมาย วินัย หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมให้เป็นไปตามที่มุ่งหวัง โดยเกิดจากความสำนึกกว่าเป็นค่านิยมที่ดีงาม แต่ทั้งนี้จะต้องไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นผลที่ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่ตนเองและบุคคลอื่นในอนาคต และจะต้องเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองและบุคคลอื่นโดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของสังคมและสิทธิของผู้อื่น

อิงลิช และอิงลิช (English & English, 1958 : 487, อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 33) ได้ให้ความหมายของการมีวินัยในตนเองว่า วินัยในตนเองเป็นลักษณะของการนำตนเอง การควบคุมหรือการบังคับตนเองโดยอาศัยแรงจูงใจที่สัมพันธ์กับอุดมคติที่บุคคลสร้างขึ้นสำหรับตนเองหรือเป็นการควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักบังคับหรือควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เป็นแรงกระตุ้น หรือเป็นการเสริมแรงให้เกิดพฤติกรรมที่มีเป้าหมายที่ดีกว่าเดิม

วินเซนต์ (Vincent, 1961 : 42-43, อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 33) กล่าวว่า วินัยในตนเอง คือ การที่บุคคลไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นผลให้เกิดความยุ่งยากแก่ตนในอนาคต หรือการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวและสิทธิของผู้อื่น รวมทั้งหมายถึงการที่บุคคลนั้นกระทำการที่ตนไม่ยอมทำ แต่การกระทำนั้นช่วยให้ความต้องการและสิทธิของบุคคลอื่น ๆ ได้รับการตอบสนอง หรือกระทำในสิ่งอันเป็นผลให้ผู้นั้นประสบผลสำเร็จในอนาคต

ออซูเบล (Ausubel, 1968 : 459; อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 33) กล่าวถึง การมีวินัยในตนเอง หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออกมาตามจิตสำนึกของตนเอง ซึ่งจะมีหน้าที่ คือ

1. เป็นการอบรมนิสัยและฝึกคนให้มีพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐาน
2. ทำให้บุคคลนั้นมีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับบุคลิกภาพของตนเอง คือ สามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม เชื่อมั่นในตนเอง พึ่งตนเองได้ รู้จักควบคุมอารมณ์ได้ และมีความอดทน
3. เกิดจากมโนธรรมภายในจิตใจที่มีมาจากการสะสมประสบการณ์และมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ
4. สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ให้แก่ผู้ปฏิบัติ เพราะกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับจะเป็นกรอบแนวความคิดที่บุคคลนั้นใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเองให้เหมาะสมและแนวความคิดนี้ก็จะพัฒนาจนกลายเป็น “วินัยในตนเอง”

กู๊ด (Good, 1973 : 525; อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 34) ได้ให้ความหมายของการมีวินัยในตนเองว่า วินัยในตนเอง หมายถึง การบังคับควบคุมพฤติกรรมของบุคคลนั่นเอง และเป็นอำนาจอันเกิดจากการเรียนรู้หรือยอมรับในคุณค่าอันใดอันหนึ่ง ซึ่งทำให้บุคคลสามารถบังคับพฤติกรรมของตนเองได้

กระทรวงศึกษาธิการ (2533 : 146-147; อ้างถึงใน มนัส นิยมณี, 2547 : 34) ได้กล่าวถึงขอบข่ายผู้ที่รักษาระเบียบวินัย ไว้ว่า มีลักษณะ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก พฤติกรรมการรักษาระเบียบภายนอก ประกอบด้วย

1. การรักษาระเบียบวินัยในการบริโภค ได้แก่ การรับประทานอาหารให้ถูกต้องหลักอนามัยและสุขภาพ มีมารยาทเรียบร้อยในการรับประทานอาหาร เช่น ไม่รับประทานอาหารในที่ที่ไม่สมควร ไม่รับประทานอาหารมึนเมา ฯลฯ

2. การรักษาระเบียบวินัยในการอุปโภค ได้แก่ การรักษาร่างกาย เสื้อผ้าที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย

3. การรักษาระเบียบวินัยต่อสถานที่ ได้แก่ การรักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งในสำนักงาน วัดวาอาราม สถานที่ราชการ และสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น ถนน แม่น้ำ ลำคลอง โรงมหรสพ รถโดยสาร สวนสาธารณะ ฯลฯ และประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบังคับของสถานที่นั้น ๆ

4. การรักษาระเบียบวินัยในการปกครอง ได้แก่ การสร้างวินัยเพื่อยึดถือเป็นหลักปฏิบัติและมีการปกครองดี มีจรรยา มีวินัย เอาใจใส่กวดขัน ปรับปรุงระเบียบให้มีมาตรฐาน ควรแก่ความนิยม นับถือ และถือปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง

ประการที่สอง พฤติกรรมการรักษาวินัยภายใน ได้แก่ การแต่งและควบคุมท่วงทีกริยาวาจา และใจให้หมดจดงดงาม ด้วยการเว้นชั่ว ประพฤติชอบทั้งต่อหน้าและลับหลัง ได้แก่ระเบียบท่วงที ระเบียบกิริยา ระเบียบวาจา และระเบียบใจ

สมพงษ์ จิตระดับ (2544 : 4) สรุปว่า ความมีระเบียบวินัย หมายถึง ความประพฤติทั้งทางกาย วาจา และใจ ที่แสดงถึงความเคารพในกฎหมาย ระเบียบประเพณีของสังคม และความประพฤติที่สอดคล้องกับอุดมคติหรือความหวังของตนเอง โดยให้ยึดส่วนรวมสำคัญกว่าส่วนตัว และรู้จักวางระเบียบวินัยของตนเองให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลประโยชน์สุขส่วนรวม

ความมีวินัย คือ คุณลักษณะของจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและของส่วนรวม (กรมวิชาการ. 2542 : 12-13)

พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีวินัย

1. สนใจใฝ่รู้
2. ควบคุมตนเอง
3. รับผิดชอบ
4. มีเหตุผล
5. ขยัน
6. ตรงต่อเวลา
7. เชื่อมั่นใจตนเอง
8. อุตุน

9. เป็นผู้นำ
10. ความร่วมมือ
11. การรับฟัง/เคารพความคิดเห็นผู้อื่น
12. การเคารพสิทธิผู้อื่น
13. การช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง
14. การทำตามข้อตกลง
15. ความเชื่อมั่นในตนเองและผู้อื่น
16. การมีวินัยในการเรียนรู้

คุณลักษณะส่งเสริมความมีระเบียบวินัย

1. ความละเอียดใจต่อการทำชั่ว และเกรงกลัวต่อความชั่ว (หิริ โอตตปปะ-ธรรม
คุ้มครองโลก หรือธรรมเป็นโลกบาล 2 อย่าง)
2. ความอดทนและความสงบเสถียร (ขันติ โสรัจจะ ธรรมอันทำให้งาม 2 อย่าง)
3. ข้อห้าม 5 อย่าง คือ การปลงชีวิต การถือเอาของที่เขาไม่ให้ การประพฤติด
ในกาม การพูดเท็จ และการดื่มน้ำเมาและข้อควรประพฤติ 5 อย่าง คือ ความเมตตา กรุณา
การประกอบอาชีพสุจริต การสังวรในกาม ความซื่อสัตย์ และความไม่ประมาท (เบญจศีลเบญจธรรม)
4. คุณสมบัติของคนดี หรือของผู้ดี คือความรู้จักและปฏิบัติอย่างเหมาะสมในชีวิต
และสังคม 7 ประการ (สัปปุริสธรรม 7 ความรู้จักเหตุ หรือผล ตนเอง ความพอดี กาลเวลา
อันเหมาะสมการประพฤติปฏิบัติต่อชุมชน และบุคคล)
5. คุณธรรมประจำใจอันประเสริฐ 7 อย่าง (อริยทรัพย์ 7 ศรัทธา ศีล
หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ จาคะ และปัญญา)
6. ความมีวินัยในตนเอง หรือการได้ฝึกอบรมตัวเองไว้ (วินโย จ สุสิกขิโต มงคลสูตร
38 ประการ ข้อ 9)
7. จรรยาบรรณของอาชีพต่าง ๆ
8. การรักษาความสะอาด (โสเจยธรรม เครื่องชำระร่างกายและจิตใจให้สะอาด
10 ประการ)

สรุปได้ว่า การมีวินัย หมายถึง การแสดงออกของนักเรียนอยู่ในกฎระเบียบ ข้อบังคับ ปฏิบัติตนตามแบบแผนกฎเกณฑ์ มีความเชื่อมั่น ตรงต่อเวลา และอดทนที่จะนำไปสู่ การดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของสังคมและสิทธิของผู้อื่นของการพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน เคารพในสิทธิของผู้อื่นไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นที่มีคุณธรรม จริยธรรม

7.5 ความซื่อสัตย์สุจริต

ความซื่อสัตย์ ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Honesty โดย คำว่า ซื่อสัตย์ ประกอบ ด้วยคำว่า ซื่อ แปลว่า ตรง และ สัตย์ แปลว่า จริง ซื่อสัตย์ หมายถึง ประพฤติตรงโดยยึดถือความจริง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง ไม่ปิดบังอำพรางสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่ปั้นน้ำเป็นตัว เช่น สื่อมวลชนต้องเสนอข้อเท็จจริงอย่างซื่อสัตย์ นักวิจัยที่ดีต้องซื่อสัตย์ ไม่บิดเบือนผลการวิจัยเพื่อประโยชน์ของตนเองหรือผู้อื่น นอกจากหมายถึงประพฤติดตรงโดยยึดถือความจริงแล้ว ซื่อสัตย์ ยังใช้ในความหมายว่าไม่คดโกง ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง เช่น คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของข้าราชการ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ กล่าวคือ การทำงานแบบตรงไปตรงมา ไม่คดโกง ไม่แสวงหาผลประโยชน์อย่างไร้คุณธรรม นอกจากนั้น ซื่อสัตย์ ยังหมายถึง ไม่หลอกลวง เช่น ชีวิตสมรสจะมีปัญหาหากคู่สมรสไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2557 : 1) สอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 402) ที่ระบุไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่า ซื่อสัตย์ หมายถึง ประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกงและไม่หลอกลวง

โดย บุญลักษณ์ อึ้งชัยพลฤกษ์ (2536 : 44) ได้ให้ความหมายไว้อย่างสอดคล้องกันว่า หมายถึง ความปฏิบัติที่ยึดหลักแห่งคุณธรรม โดยความประพฤติดังกล่าวจะแสดงออกมาด้วยความซื่อตรงตามความจริง เช่น ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อคำพูด และตรงต่อกฎเกณฑ์ไม่ประพฤติตนไปในทางที่คดโกงทั้งกาย วาจาใจ ต่อทั้งตนเอง สังคม หรือ การมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง เพื่อนฝูง หมู่คณะ ชุมชนสังคม ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน และซื่อสัตย์ต่อระเบียบกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี กฎหมาย และวัฒนธรรม (สมบุรณ์ ทินกร, 2535 : 39) ดังนั้น บุคคลจึงปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ มีความตรงต่อเวลา ละอายต่อบาป ไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีความรับผิดชอบ ยุติธรรม ไม่แสวงหาประโยชน์ในทางที่มีชอบ (วรพรรณ ศรีอุบล, 2535 : 29) ส่วนความหมายของความซื่อสัตย์จากนักวิชาการต่างประเทศ สามารถสรุปได้ว่า ความซื่อสัตย์ คือ การพูดแต่สิ่งที่เป็นความจริง ไม่พูดโกหก หลอกลวงผู้อื่น มีลักษณะนิสัยที่ซื่อตรง ไม่หลอกลวงฉ้อฉล หรือลักขโมย ยึดถือหลักแห่งคุณธรรม

สมพงษ์ จิตระดับ (2544 : 4) สรุปว่า ความซื่อสัตย์สุจริต และยุติธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนไม่เอาเปรียบ กลั่นแกล้ง หรือคดโกงผู้อื่นหรือส่วนรวม ให้ยึดถือหลักเหตุผล ระเบียบแบบแผนและกฎหมายของสังคมเป็นเกณฑ์ในการประพฤติ ทั้งทางกาย วาจาใจ

ความซื่อสัตย์เป็นจริยธรรมด้านหนึ่งที่จำเป็นสำหรับทุกคนดังจะเห็นได้จากแต่ดั้งเดิมก่อนที่ประเทศไทยจะมีการใช้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ พระมหากษัตริย์ไทยจะทรงใช้หลักทศพิธราชธรรมหรือหลักธรรมะ 10 ประการ สำหรับนักปกครองเป็นแนวทางในการปกครองประชาชน โดย 1 ใน 10 หลักธรรมะ คือ หลักอาชีวะหรือพระมหากษัตริย์

ต้องมีความซื่อตรง และมีความจริงใจต่อประชาชน ดังนั้น จึงถือได้ว่าความซื่อสัตย์เป็นจริยธรรมประการหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็กและเยาวชนพึงมีไว้เป็นคุณสมบัติของตน เพราะเมื่อบุคคลมีความซื่อสัตย์ซึ่งเป็นคุณสมบัติส่วนบุคคล จะเป็นการเสริมสร้างบุคคลให้เป็นพลเมืองดีแล้ว ยังส่งผลต่อการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วและมีความมั่นคง

อีกทั้ง สมบูรณ์ ทินกร (2535 : 40) ได้ให้รายละเอียดในส่วนของความสำคัญของความซื่อสัตย์ไว้ว่า ความซื่อสัตย์เป็นจริยธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ซึ่งบุคคลควรจะต้องยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน ทั้งนี้ เพราะความซื่อสัตย์จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคม ประเทศชาติ โดยสรุปดังนี้

1. ความซื่อสัตย์จะทำให้บุคคลไม่เอาเปรียบผู้อื่น โดยการแสวงหาประโยชน์ใส่ตนในทางที่มีขอบ ซึ่งจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสียหายต่อทั้งตนเองและอาชีพ หรือหน่วยงานที่ตนสังกัด อีกทั้งมีความซื่อสัตย์ตรงต่อเวลาในการทำงาน จึงมีการอุทิศเวลาให้กับงานและรับผิดชอบภาระงานในหน้าที่ของตนให้เต็มความสามารถและดีที่สุด

2. ความซื่อสัตย์จะนำไปสู่ความสงบสุขภายในสังคม เพราะสมาชิกทุกคนในสังคมจะให้ความเคารพและปฏิบัติตามกติกาและกฎเกณฑ์ของสังคมและไม่มุ่งเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

3. ความซื่อสัตย์จะส่งผลให้บุคคลผู้นั้นตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และให้ความช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังของตนในวาระโอกาสที่เหมาะสม

4. บุคคลที่มีความซื่อสัตย์ทางด้านความคิด ย่อมจะเคารพในความคิดของตนเองและผู้อื่น เมื่อมีโอกาสที่ทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะก็จะแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนางานและองค์กรให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

5. บุคคลที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ ย่อมจะพูดจาอย่างตรงไปตรงมาด้วยความ เป็นจริงไม่สร้างความบาดหมางให้เกิดขึ้นกับผู้อื่น

ยอดชาย แพชนะ (2538 : 18) กล่าวว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง ลักษณะจิตใจที่ไปกำหนด การแสดงพฤติกรรมออกมาต่อวัตถุสิ่งของบุคคลต่าง ๆ ที่จิตใจมีความมั่นคงไม่ได้ แปรผันไปตามความต้องการของตนเอง หรือของบุคคลอื่นทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม พูดและปฏิบัติตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

พระมหาอดิศร ถิรสีโล (2538 : 65) ได้อธิบาย เกี่ยวกับความซื่อสัตย์เป็นความดีสูงสุด ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงาม อยู่ในจิตสำนึกในความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดีอันเป็นเครื่องวัดการควบคุมพฤติกรรมแสดงออกตามความปรารถนา

สมพร เทพสิทธา (2542 : 3) ได้อธิบายเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ในการพัฒนาคุณธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขในจิตใจตรงกันข้ามกับอกุศลธรรมฝ่ายชั่วทำให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

สัมพันธ์ อภิรักษ์ (2543 : บทคัดย่อ) ได้อธิบายเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ ได้วิจัยเรื่อง คุณธรรม 7 ประการของนักเรียนนอกโรงเรียนมีคุณธรรม วิธีเรียนทางไกล ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า นักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียนมีคุณธรรมด้านการ پاکเพียร อดทน เสริมสร้างคนดี รู้จักสามัคคี มีน้ำใจ ใฝ่ประหยัด ซื่อสัตย์ และเศรษฐกิจพอเพียงมีมาก และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของบุญสม โพธิ์เงิน (2538 : 37)

ดวงเดือน พันธุนาวิน (2544 : 5) ได้อธิบายเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมว่าเป็นลักษณะความซื่อสัตย์และลักษณะทางสังคมและมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ด้วยลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่ง คือ เป็นลักษณะที่สังคมให้การสนับสนุนและผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจในการกระทำนั้นว่าเป็นสิ่งถูกต้อง เหมาะสมในพฤติกรรมด้านความซื่อสัตย์ มีความรู้สึกว่าเป็นที่ถูกต้อง

องค์ประกอบความซื่อสัตย์สุจริต

ความซื่อสัตย์สุจริต ถ้ากล่าวรวมกัน หมายถึง ความประพฤติดี ประพฤติชอบทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่คิดทรยศ ไม่คดโกงหลอกลวงผู้อื่น ประพฤติตรงไปตรงมา ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและกฎหมายของบ้านเมือง (กรมสามัญศึกษา, 2539 : 21) ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณธรรมหนึ่งที่ต้องปลูกฝังให้เกิดในทุก ๆ คน เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคม ทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันด้านความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพ ถ้าทุกคนมีความซื่อสัตย์สุจริตก็ย่อมเกิดสันติสุขขึ้นในสังคมนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงเน้นถึงความซื่อสัตย์สุจริตมาก ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทซึ่งพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย 4 ประการ คือ (กรมสามัญศึกษา, 2539 : 22)

1. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม
2. การรู้จักข่มใจตัวเอง ฝึกใจตัวเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น
3. การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด
4. การรู้จักละวางความชั่วความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

พฤติกรรมของผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต

1. พูดความจริง
2. เก็บของตกได้ส่งคืนเจ้าของ
3. ยอมรับผิดเมื่อทำผิด
4. ไม่หยิบของของผู้อื่นก่อนได้รับอนุญาต
5. ไม่ลอกการบ้านหรือให้เพื่อนลอกการบ้าน
6. ตรงต่อเวลา
7. ไม่ประพฤติตนเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก
8. ไม่ทุจริตในการสอบ
9. คืนเงินส่วนที่แม่ค้าทอนเกินมา
10. ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือสัญญา
11. ไม่ถือเอาของของผู้อื่นมาเป็นของตน
12. ไม่หลอกลวงผู้อื่น
13. ไม่ฉ้อโกงและไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง
14. ไม่ปลอมแปลงเอกสาร
15. รักษาความยุติธรรม
16. การเลี้ยงชีพในทางสุจริต
17. ไม่นอกใจคนรัก

ลักษณะของความซื่อสัตย์

กระทรวงศึกษาธิการ (มนัส นิมมณี, 2547 : 38) ได้กล่าวถึงขอบข่ายผู้ที่รักษาระเบียบวินัย ไว้ว่ามีลักษณะ ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง
2. ไม่สับปลับกลับกลอก
3. ไม่คล้อยตามพวกที่ลากหรือชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย
4. มั่นคงต่อการกระทำดีของตน
5. ไม่คดโกง มีความตั้งใจทำจริง
6. ประพฤติตรงตามพูดและคิด
7. ความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน
8. ไม่เอาเวลาทำงานในหน้าที่ไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว
9. ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ทำประโยชน์ส่วนตัว

10. ความซื่อสัตย์ต่อบุคคล คือ มีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น ต่อมิตร ต่อหัวหน้างาน
ต่อผู้มีพระคุณ

11. ประพฤติตรงไปตรงมา ไม่คิดคดต่อผู้อื่น
12. ไม่ชักชวนไปในทางที่เสื่อมเสีย
13. ไม่สอพลอเพื่อหาประโยชน์ส่วนตน
14. เตือนสติและแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์
15. ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ไม่คิดริษยาหรือกลั่นแกล้ง
16. ความซื่อสัตย์ต่อคณะ สังคม และประเทศชาติ
17. ร่วมมือร่วมใจกันทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ
18. ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน หรือเอาดีเข้าตน
19. ไม่ร่วมมือกันทำงานใด ๆ ที่ผิดกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับของสังคม

และ หมู่คณะ

คุณลักษณะส่งเสริมความซื่อสัตย์

1. ละความชั่ว ทำดีและทำใจให้บริสุทธิ์ (พรพุทธศาสนา 3 อย่าง)
 2. เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (พรหมวิหาร 4 ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หรือหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ 4 ประการ)
 3. ความไม่ลำเอียงเพราะความชอบ ความชัง ความเขลา หรือความหลงและความกลัว (การเว้นจากอคติ หรือฐานะอันไม่พึงถึง 4 อย่าง)
 4. ทางสายกลางในการดำรงชีวิต หรือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ 8 ประการ คือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ และตั้งจิตมั่นชอบ (มรรค 8)
 5. ทางทำดี หรือทางไปสู่ความเจริญ ทางกาย 3 อย่าง วาจา 4 อย่าง และใจ 4 อย่าง (กุศลกรรมบถ 10)
 6. ทางทำชั่ว หรือการกระทำอันนำไปสู่ความเสื่อม ทางกาย 3 อย่าง วาจา 4 อย่าง และใจ 4 อย่าง (อกุศลกรรมบถ 10)
 7. กฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (ธรรมอันเป็นโลกบาล และอริยทรัพย์ 7)
- ความซื่อสัตย์ หมายถึง การปฏิบัติที่ตรงไปตรงมาไม่เอาเปรียบผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา ใจ มีเจตนาที่บริสุทธิ์ไม่คดโกง ไม่หลอกลวงตัวเองและผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและไม่แสวงหาประโยชน์ในทางที่ผิดให้ตนเอง เพื่อให้คนเรียนมีพฤติกรรมความซื่อสัตย์สูงขึ้น จึงควรมีการแทรกทศนคติและจิตสำนึก เรื่องความซื่อสัตย์ โดยการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เปลี่ยนแปลงไปในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยการหลอกลวงฉ้อฉลผู้อื่น แม้ว่าการกระทำ

ดังกล่าวจะไม่มีผู้ใดพบเห็นก็ตาม ทั้งนี้กระบวนการปลูกฝังพฤติกรรม ความซื่อสัตย์ ต้องทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอเป็นลักษณะนิสัยประจำตัว

7.6 ความกตัญญูกตเวที

ราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 6) ได้ให้ความหมายของ กตัญญู หมายถึง ซึ่งรู้อุปการะที่ท่านทำให้ ซึ่งรู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวที แปลว่า อันเขาทำแล้ว

วิริยาภรณ์ ชัยชลทรัพย์ (2535 : 11) แบ่งความกตัญญูกตเวที เป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ความกตัญญู คือ ความรู้สึกสำนึกในอุปการคุณ หรือ คุณความดีที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมีต่อเรา อันแสดงออกมาจากความนึกคิดของแต่ละบุคคล

ส่วนที่ 2 กตเวที คือ การแสดงออกและการตอบแทนบุญคุณต่อความดีที่อื่นหรือสิ่งอื่นทำขึ้นโดยการแสดงออกทางการกระทำและคำพูด

ชม ภูมิภาค (2535 : 102-103) ได้อธิบาย กตัญญู แปลว่า รู้คุณคน หมายความว่า ใครทำอะไรให้ก็ไม่ลืม ระลึกถึงบุญคุณอยู่เสมอ กตเวที แปลว่า แทนคุณคน หมายความว่า ตอบแทนบุญคุณท่านหรือสนองคุณท่าน รวมความว่า กตัญญูกตเวที หมายความว่า ผู้มีอุปการคุณ ท่านทำแล้ว และตอบแทน คนดีต้องมีคุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องหมาย ถ้าไม่มีคุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องหมายก็ยังไม่ได้ว่าเป็นคนดี

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (2536 : 2-12) ได้กล่าวถึง ผู้มีบุญคุณสิ่งที่มีบุญคุณและวิธีตอบแทนไว้ดังนี้

บิดามารดา ท่านเป็น “เทพเจ้า” ของเรา...เป็นเทพเจ้าผู้ให้ชีวิตจิตใจ ให้เลือดเนื้อให้ปัจจัยเป็นเครื่องยังชีวิต ให้ความรู้ให้การอบรมอุปนิสัยที่ดี ให้อะไรทุกอย่างแก่เรา ที่เราได้มีชีวิตอยู่ตลอดไปรอรอดมานี้ พระคุณพระ 2 องค์ คือ พระ...พ่อ พระ...แม่ เราจะต้องเทิดทูนไว้...คุณพ่อคุณแม่สำนึกถึงพระคุณท่าน ถ้าท่านมีชีวิตอยู่เราก็เอาใจใส่ดูแลให้ท่านมีความสุขสบายตามสมควรแก่ฐานะเรื่องอาหารการกิน ที่พักผ่อนหลับนอน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ต้องคอยดูแลเอาไปซักไปฟอกทำความสะอาดที่หลับที่นอน อาบน้ำร่างกายของท่าน ท่านอยากจะรับประทานอะไรก็จัดแจงหาให้ให้ท่านได้รับความสะดวกสบาย การซึ่มซาบในพระคุณบิดามารดา จึงเป็นความกตัญญูหมายเลขหนึ่งของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้และโลกอื่นทุกโลก

ครู อาจารย์ คือ ผู้นำทางฝ่ายวิญญาณของกุลบุตรที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้ การที่วิญญาณจะเดินไปถูกทางหรือมีใจสูงได้นั้นเป็นสิ่งที่มิได้ยาก เป็นสิ่งที่ลึกลับมีพิธีรีตองมากและต้องอบรมมานาน ย่อมยกสถานะทางวิญญาณของศิษย์ ให้สูงต่อขึ้นไปจากบิดามารดาได้ยกขึ้นไว้แล้วอาจารย์ต้องอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษและเอาใจใส่สอดส่องเป็นพิเศษจึงจะสามารถปลูกฝัง ความสูงทางวิญญาณลงไปในชีวิตของศิษย์ได้สำเร็จ ศิษย์ที่มีความกตัญญู จึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้องและความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตน มีความเหมาะสมที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็น ด้วยความอดกลั้น

อดทน และความเฉลียวฉลาดของตนสืบไป ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์ มีแต่จะให้อยากทำ
 สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไป ไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์ และอุทิศ
 ส่วนกุศลแก่อาจารย์พร้อมกันไปในตัว

สัตว์พาหนะ เช่น วัว ควาย ก็เป็นสิ่งที่มิบุญคุณต่อเรา

สิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ ทุ่งนา ถนนหนทาง ดอกไม้ และผีเสื้อ มีบุญคุณต่อเรา
 ถ้าเราสำนึกในบุญคุณ เราก็จะไม่ทำลาย

ศัตรูและอุปสรรคต่าง ๆ คุณของศัตรูในการที่ให้เราเรียนอันประเสริฐสุด อันจะหา
 จากที่อื่นไม่ได้ การขอบคุณและพยายามสนองตอบด้วยความดี

แผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (กรมวิชาการ,
 2533 : 52-53) ได้กล่าวถึงผู้มีบุญคุณ และวิธีตอบแทน ดังนี้

บิดา-มารดา เป็นผู้ให้ชีวิตแก่เรา เลี้ยงดูเราด้วยความรัก ความเมตตา ไม่มีใคร
 เสมอเหมือน เราต้องตอบแทนคุณด้วยการเคารพเชื่อฟัง

ครู-อาจารย์เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้วิชาความรู้ เพื่อให้เราเติบโตเป็นคนดี มีความรู้
 ความสามารถที่จะไปประกอบอาชีพในวันข้างหน้า ฉะนั้น เราต้องตอบแทนพระคุณท่านโดยการตั้งใจ
 ศึกษาเล่าเรียน เชื่อฟังคำสั่งสอน แสดงความเคารพอ่อนน้อม รับใช้ท่านตามโอกาส ไม่ลบหลู่
 บุญคุณท่าน

บ้านและครอบครัวให้ความสุขสบายกายสบายใจ ฉะนั้น เราต้องคอยระวังรักษา
 ความสะอาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ทำลายให้ชำรุด ทรุดโทรม หรือก่อความไม่สงบขึ้นภายใน
 ครอบครัว ต้องให้ความรักความร่วมมือกันกับสมาชิกทุกคน

โรงเรียนเป็นสถาบันให้การศึกษาแก่นักเรียนทุกคน ถ้าไม่มีโรงเรียนก็ไม่มีสถานที่
 ศึกษาหาความรู้จึงนับว่าเราได้รับประโยชน์จากโรงเรียนมาก ซึ่งเราอาจตอบแทนได้โดยการ
 บำรุงรักษาทำความสะอาด มาทำให้ห้องเรียนอาคารเรียน ตลอดจนบริเวณโรงเรียนสกปรกเลอะเทอะ
 ต้องคอยดูแลให้สะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ

ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันอันยิ่งใหญ่ที่มีพระคุณต่อเราทุกคน
 เราอยู่ได้อย่างมีความสุขเพราะเรามีชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นหลัก เป็นที่พึ่งพาทางจิตใจ
 ฉะนั้น เราต้องตอบแทนบุญคุณโดยปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี
 มีจริยธรรม บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนา
 ด้วยความเลื่อมใส ไม่ลบหลู่และละเลยต่อการเป็นศาสนิกชนที่ดี และถวายความจงรักภักดีต่อ
 องค์พระมหากษัตริย์ พระบรมราชวงศ์ด้วยการเทิดพระเกียรติ ถวายอาภักดิ์ ตลอดจนพร้อมใจกัน
 ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ อันมุ่งความเจริญและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ลำธาร แม่น้ำ ภูเขา ถนน สัตว์เลี้ยง เป็นสิ่งที่มีคุณ
มีประโยชน์ต่อเราเป็นอย่างมาก เพราะให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่เราให้ผลผลิตทางเกษตร
ทางอุตสาหกรรม รวมทั้งอาหารแก่เรา ฉะนั้น เราต้องตอบแทนคุณโดยไม่ทำลายสิ่งเหล่านั้น เราต้อง
ช่วยกันต่อต้านการกระทำดังกล่าวด้วย

กระทรวงศึกษาธิการ (มนัส นิยมณี, 2547 : 45-46) ได้กล่าวถึงขอบข่ายผู้ที่มี
ความกตัญญูทวดที่ว่า มีลักษณะดังนี้

1. ความกตัญญูทวดต่อบุคคล ได้แก่ บุพการี ครูอาจารย์ และผู้อื่นที่ทำประโยชน์
ให้มีพฤติกรรม ดังนี้

- 1.1 แสดงความเคารพนับถือ ยกย่องเชิดชู ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น
- 1.2 ชักนำคนอื่นให้นิยมยินดี ในการทำความดีตอบแทนผู้มีพระคุณ
- 1.3 ปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณด้วยความซื่อตรงไม่มีลับลมคมในหรือมีสิ่งใดแอบแฝง

อยู่เบื้องหลัง

- 1.4 ไม่ละทิ้งผู้มีพระคุณในคราวที่ผู้มีพระคุณเดือดร้อน ลำบาก
- 1.5 เคารพรักใคร่ ไว้วางใจ และเชื่อถือในผู้มีพระคุณที่ไม่ผิดศีลธรรม
- 1.6 ไม่ทำตนให้เป็นที่เสื่อมเสียชื่อเสียงแก่วงศ์ตระกูล และผู้มีพระคุณ
- 1.7 ทำให้ผู้มีพระคุณสุขใจ อิ่มใจ และไม่คิดร้ายต่อผู้มีพระคุณ

2. ความกตัญญูทวดต่อสัตว์ มีพฤติกรรมดังนี้

- 2.1 ไม่ประพฤติดุร้ายต่อสัตว์ที่มีบุญคุณ
- 2.2 ใช้ด้วยความกรุณาปราณี ไม่ใช้เกินกำลัง
- 2.3 ไม่ปล่อยให้อดอยากอดโรย
- 2.4 บำรุงเลี้ยงดูปรนเปรอให้เป็นสุข ให้ได้กินได้นอน พักผ่อนตามวาระ
- 2.5 ให้การดูแลรักษา ไม่ทอดทิ้งเมื่อเจ็บป่วย
- 2.6 ไม่ผลักไล่ส่งหรือทำลาย เมื่อสัตว์นั้นไม่สามารถทำประโยชน์ให้ได้

3. ความกตัญญูทวดต่อสถาบันและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน
ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสาธารณสมบัติ มีพฤติกรรม ดังนี้

- 3.1 จงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- 3.2 เชิดชูชาติ และรักษาเกียรติของประเทศชาติ
- 3.3 ทำนุบำรุงศาสนา
- 3.4 หมั่นประกอบกิจอันเป็นหน้าที่ของตนเพื่อให้ตนมีหลักฐานและ

ประเทศชาติรุ่งเรือง

- 3.5 รักษาและสงวนทรัพยากรธรรมชาติ

3.6 เพิ่มเติมและปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติให้มีปริมาณและคุณภาพเพิ่มขึ้น

3.7 รักษาเกียรติยศ และนำชื่อเสียงมาสู่ครอบครัว โรงเรียน และประเทศชาติ

3.8 แสดงความเคารพต่อสถาบันที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

สรุปได้ว่า ความกตัญญู หมายถึง ความรู้สึกสำนึกหรือการกระทำสิ่งที่เป็นความดี หรือเป็นประโยชน์เพื่อตอบแทนในบุญคุณหรือ ความดีของผู้อื่นที่มีต่อสังคม ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่นักเรียนต้องยึดถือปฏิบัติบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ

7.7 ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ความหมายของความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวว่า ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หมายถึง ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น หรือผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของความเสียสละไว้หลายท่าน ดังนี้

ดาเลย์ และแลทาเนย์ (ลักษณะ ศิริวงศ์, 2546 : 17; อ้างถึงใน Darley & Latane, 1963 : 377-383) ได้กล่าวถึงความเสียสละว่า เป็นพฤติกรรมที่แสดงว่าบุคคลคำนึงถึงและ ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อให้ผู้อื่นได้ในสิ่งที่เขาต้องการ ทั้งด้านทรัพย์สิน สิ่งของ แรงกาย การพูด และการกระทำ รวมทั้งความสามารถทุก ๆ ด้านที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความสุขหรือ ความทุกข์ของตนเองอันเนื่องมาจากการช่วยเหลือผู้อื่น

บรรทม มณีโชติ (ลักษณะ ศิริวงศ์, 2546 : 17; อ้างถึงใน บรรทม มณีโชติ, 2530 : 25-26) ได้สรุปจริยธรรมด้านความเสียสละ ไว้ว่า หมายถึง การแสดงออกของบุคคลในพฤติกรรม ต่อไปนี้

1. การให้ปัน หมายถึง การช่วยเหลือหรือให้ผู้อื่นในด้านทรัพย์สิน สิ่งของ ความรู้ และ แรงงาน
2. การเห็นแก่ส่วนรวม หมายถึง การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม
3. ความมีน้ำใจ หมายถึง ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นในด้านการพูดและการกระทำ โดยให้กำลังใจและแสดงความเห็นใจผู้อื่น
4. การไม่เอาเปรียบผู้อื่น หมายถึง การสละทรัพย์สิน สิ่งของ และแรงงานของตน เท่ากันหรือมากกว่าผู้อื่น

นริศรา ริชาร์ดสัน (2546 : 5) ให้ความหมายความเสียสละ คือ การให้สิ่งที่ตนมีอยู่ หรือสิ่งที่ตนเองได้รับให้แก่ครู แก่ผู้อื่น และส่วนรวมด้วยความเต็มใจ ไม่หวังผลตอบแทน

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการแสดงออกเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวมมากกว่าเป็นประโยชน์ส่วนตน ได้แก่ การสละ

ทรัพย์สินของ การเสียสละกำลังกาย การเสียสละสติปัญญา การเสียสละเวลา และการเสียสละความสุขสบาย

ความสำคัญของความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

พระเทพวิมลโมลี (ลักขณา ศิริวงศ์, 2546 : 17; อ้างอิงจาก พระเทพวิมลโมลี, 2528: 42-44) ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของคุณธรรมด้านความเสียสละไว้ดังนี้ ธรรมดาคณเรที่อยู่ในสังคมจะต้องรู้จักเป็นคนเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในคราวที่ควรเสียสละจะต้องเป็นคนเสียสละให้ปันสิ่งของต่าง ๆ ของตนแก่คนที่ควรแบ่งปัน ซึ่งเป็นการแสดงน้ำใจเพื่อผูกไมตรีเพราะคำพังเพยว่า “บริวารมาเพราะน้ำใจมี บริวารหนีเพราะน้ำใจลด บริวารหมดเพราะน้ำใจแห้ง” และได้กล่าวถึงการเสียสละอารมณ์ไว้ว่า เป็นการชำระล้างมลทินในจิตใจของเราให้สะอาดปลอดโปร่งแจ่มใสทำให้เกิดความสุขใจในชีวิตประจำวัน การเสียสละอารมณ์ ขุนช้องหมองใจเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนที่ใช้ชีวิตเลือกกล้ว อยู่กับความคิดที่สับสน วุ่นวายของโลกตลอดเวลา ถ้าเก็บอารมณ์ขุนช้องไว้มาก ๆ จะทำให้จิตใจคนเราย่อมนสมรรถภาพ เสียคุณภาพของความเป็นคนดี

7.8 ความประหยัด คุ่มค่า

ราชบัณฑิตยสถาน (2556 : 713) ให้ความหมายว่า ประหยัด, ยับยั้ง, ระมัดระวัง เช่น ประหยัดปาก ประหยัดคำ ใช้จ่ายแต่พอแก่ฐานะ

บุญเรือง อินทรรัตน์ (2534 : 4) ให้คำอธิบายว่า ความขยัน ประหยัด และยึดมั่นในสัมมาชีพ หมายถึง ความประพฤติที่ไม่ทำให้เสียเวลาของชีวิตและปฏิบัติกิจอันควรกระทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนและสังคม

การส่งเสริมความขยัน ประหยัด และยึดมั่นในสัมมาชีพ

1. คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ในการประกอบกิจการงานต่าง ๆ คือ ความพอใจ ต้องการที่จะกระทำความขยันหมั่นเพียร ความตั้งใจและความไตร่ตรองอย่างรอบคอบในการกระทำ (อิทธิบาท 4)

2. ธรรมเกื้อกูลประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง คือ การถึงพร้อมด้วยความมั่นใจ การถึงพร้อมด้วยการรักษา การคบคนดีเป็นมิตร และการมีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์)

3. ความสุขของคฤหัสถ์ 4 อย่าง คือ สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ จ่ายทรัพย์ บริโภคความไม่เป็นหนี้ และประกอบกิจการที่ปราศจากโทษ

4. เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลและประชาชน 4 อย่าง คือ การให้ปันวาจาเป็นที่รัก ประพฤติประโยชน์ และความมีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์กับผู้อื่น (สังคหัตถ์ 4)

5. สาเหตุที่ทำให้ตระกูลอันมั่งคั่งตั้งอยู่ไม่ได้นาน 4 ประการ คือ ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่าชำรุด ไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย และตั้งตนอยู่ในศีลเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

6. ธรรมอันเป็นพลังให้เกิดความสำเร็จในกิจการต่าง ๆ 4 ประการ คือ กำลังปัญญา ความเพียร ความสุจริต การสงเคราะห์ 5 ประการ คือ ความเชื่อ ความเพียร ความระลึกได้ ความตั้งจิตมั่นและความรอบรู้ (พละ 4 หรือ พละ 5)

7. การละเว้นสิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม 5 ประการ คือ ความต้องการกามคุณ ความพยาบาทคิดร้ายผู้อื่น ความหุดหู่เชื่องซึม ความกระวนกระวายฟุ้งซ่านกังวล ความลังเลสงสัย (นิर्वรณ 5)

8. การเว้นจากการค้าขายอันไม่ชอบธรรม 5 อย่าง คือ ค้าขายอาวุธ มนุษย์ เนื้อสัตว์ น้ำเมา และยาพิษ (มิจฉาวณิชา 5)

9. เว้นจากอบายมุข หรือช่องทางแห่งความเสื่อม 6 ประการ คือ การดื่มสุรา หรือเสพของมึนเมา ชอบเที่ยวกลางคืน ชอบเที่ยวดูการเล่น ดิตกการพนัน คบคนชั่ว และเกียจคร้านการทำงาน

10. ความอดทนและการพยายามควบคุมตนไม่ให้ทำความชั่วตามใจอยาก (ขน.ติ จ..... ตโป มงคลสูตรที่ 27 และ 31)

7.9 ภูมิใจในความเป็นไทย นิยมความเป็นไทย

ความหมาย นิยมความเป็นไทย หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่แสดงถึงการปฏิบัติตนทั้งกาย ใจ และความคิดที่คำนึงถึงความเป็นไทย

ตัวบ่งชี้คุณลักษณะ: นิยมความเป็นไทย

- ใช้สิ่งของที่ผลิตในประเทศ
- เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีไทย
- จัดกิจกรรมที่แสดงถึงความเป็นไทย
- แต่งกายตามประเพณีไทย
- ใช้ภาษาไทยได้ถูกต้อง
- แสดงตนตามเอกลักษณ์ไทย
- เป็นสมาชิกกลุ่ม/ชมรมเกี่ยวกับการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีและ

ภูมิปัญญาไทย

- ศึกษาและเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีไทย
- บริจาคทรัพย์สิน/เสียสละแรงกาย ปัญญา เพื่อสืบสานภูมิปัญญาไทย
- ผลิตชิ้นงานที่แสดงถึงความเป็นไทย

ประกาศรี สี่ห้าไฟ (2553 : 244) ได้กล่าวถึง ความเป็นไทยว่า เป็นลักษณะเฉพาะที่หล่อหลอมพัฒนาชนในชาติให้มีลักษณะแบบไทย ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ 3 แนวทาง คือ

1. ความเป็นไทยทางวัตถุที่ปรากฏที่แสดงออกภายนอก ได้แก่ หน้าตาท่าทางการแต่งกาย เครื่องใช้ ศิลปะประดิษฐ์ ที่อยู่อาศัย อาหาร ลายลักษณ์อักษร ฯลฯ

2. ความเป็นไทยทางความประพฤติ ได้แก่ กิริยามารยาท การใช้ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ

3. ความเป็นไทยทางจิตใจ ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ การนับถือศาสนา ความนิยมในศิลปวัฒนธรรมไทย ความรักอิสระเสรี มีคุณธรรม จริยธรรม สำนึกและภูมิใจในความเป็นคนไทย

จากการวิเคราะห์ในแนวทางทั้ง 3 ประการนี้ ลักษณะของคนไทยจะเห็นได้ ดังนี้

1. มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี ใจกว้าง มีเมตตากรุณา
2. สุภาพอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ
3. อารมณ์รื่นเริง รักสนุก รักสวยรักงาม มีความประณีตเชิงศิลปะ ทั้งความอ่อนช้อย
4. รักสันโดษ ชอบความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิตประจำวัน
5. ไทยนี้รักสงบ แต่ถึงรบไม่ขลาด เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่
6. มีความกตัญญูทักท้วงต่อผู้มีคุณ
7. จงรักภักดีในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
8. โกรธง่ายหายเร็ว รู้จักการให้อภัย
9. สุขุม ใจเย็น อดทน และอดกลั้น ปรับตัวง่าย
10. รักอิสระ ไม่ชอบให้ใครมาบังคับข่มขู่ ยอมพลีชีพเพื่อความเป็นเอกราช

7.10 สรุปคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่ใช้ในการประเมิน

จากการศึกษาหลักการแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่นำมาใช้ในการเสริมสร้างนักเรียน และแนวคิดทฤษฎีการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ผู้ศึกษาจึงสรุปคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่ใช้ในการประเมินครั้งนี้ ดังนี้

7.10.1 มีวินัย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนา ที่ตนนับถือ หมายถึง ผู้เรียนปฏิบัติด้วยตนเอง ตามกฎ ระเบียบของสถานศึกษา สังคม และประเทศชาติ ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของผู้เรียน บทบาทของสมาชิกในครอบครัวสังคม และประเทศชาติและปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ

7.10.2 มีความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง ผู้เรียนไม่นำทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน พูดความจริง และปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ด้วยความเต็มใจสม่ำเสมอ

7.10.3 มีความกตัญญูทวาทิ หมายถึง ผู้เรียนเคารพเชื่อฟังผู้มีพระคุณ เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือผู้มีพระคุณ ปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อครอบครัว สถานศึกษา ชุมชนและประเทศชาติด้วยความเต็มใจ อย่างสม่ำเสมอ

7.10.4 มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละเพื่อส่วนรวม หมายถึง ผู้เรียนช่วยเหลือผู้อื่น รู้จักแบ่งปันสิ่งของ และเข้าร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วยความเต็มใจอย่างสม่ำเสมอ

7.10.5 ประหยัด รู้จักใช้ทรัพย์สินของส่วนตนและส่วนรวมอย่างคุ้มค่า หมายถึง ผู้เรียนใช้เวลา ใช้เงินและเก็บออม ใช้น้ำ ไฟฟ้า โทรศัพท์ และวัสดุ สิ่งของเครื่องใช้ ทั้งส่วนตน และส่วนรวมตามความจำเป็นอย่างคุ้มค่าด้วยความเต็มใจ และแนะนำผู้อื่นได้

7.10.6 ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย นิยมไทย และดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย หมายถึง ผู้เรียนปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรมไทย เข้าร่วมกิจกรรม และอนุรักษ์เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยอย่างสม่ำเสมอ

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินโครงการ

1. ความสำคัญของการประเมินโครงการ

การประเมินโครงการอย่างมีระบบมีความสำคัญและมีส่วนช่วยให้ผู้บริหารโครงการได้ตระหนักถึงคุณภาพของโครงการที่กำหนดขึ้นว่าจะสามารถตัดสินใจในการดำเนินการ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงโครงการนั้นให้มีความถูกต้องเหมาะสม และส่งผลให้โครงการนั้นดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้ทุกประการ อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของการประเมินโครงการไว้ดังนี้

อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548 : 1) กล่าวว่า การประเมินโครงการ โดยทั่วไปมักจะมิวัดดูประสงค์หลัก คือ การแสวงหาแนวทางตัดสินใจต่อการดำเนินงานโครงการหรือจะดำเนินโครงการว่า ควรจะดำเนินการหรือไม่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และศึกษาว่าระหว่างดำเนินการมีปัญหาอะไรที่ควรปรับปรุงแก้ไข หรือเมื่อสิ้นสุดโครงการแล้ว ผู้เกี่ยวข้องกับการได้เรียนรู้อะไรบ้างเกิดผลกระทบต่องานเกี่ยวข้องหรือสิ่งแวดล้อมอย่างไร และทั้งนี้การประเมินโครงการจำเป็นต้องมีขั้นตอน และวิธีการที่ค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์ อาศัยเกณฑ์การตัดสินใจด้านปริมาณ คุณภาพ กลุ่มเป้าหมาย ห้วงเวลา สถานที่ และบริบทที่เกี่ยวข้อง มิใช่เป็นการตัดสินใจกันที่ “ใจ” (Subjective) แต่ควรเป็นการตัดสินใจตามเกณฑ์ที่สามารถวัดได้และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้ (Objective)

เชาว์ อินโย (2553 : 12) กล่าวถึงความสำคัญของการประเมินโครงการว่า การประเมินโครงการเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เป็นกระบวนการที่มีระบบเพื่อค้นคว้าหาข้อเท็จจริงหรือกฎเกณฑ์

ต่าง ๆ ทั้งยังเป็นกระบวนการที่มีระบบเพื่อตัดสินความสำเร็จของโครงการอีกด้วย การประเมินโครงการเป็นการดำเนินงานที่ไม่ใช้ความพยายามในการสร้างทฤษฎีหรือพัฒนาความรู้ทางสังคมศาสตร์ การประเมินโครงการที่นำมาใช้นั้นเป็นการเตรียมสารสนเทศเพื่อใช้ในการปรับปรุงโครงการทางสังคม เหตุผลประการสำคัญที่จำเป็นต้องประเมินโครงการก็คือมีทางเลือกในการดำเนินโครงการได้มากมายที่จะทำให้การดำเนินงานโครงการมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องประเมินโครงการว่าประสบความสำเร็จหรือไม่

พิสนุ พงศ์ศรี (2556 : 36) ได้กล่าวถึงความสำคัญของโครงการว่า 1) เป็นแนวทางหรือวิธีการที่จะนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคตอย่างมีระบบโดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมายและกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ 2) ทำให้การกำหนดลำดับขั้นของกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะต้องทำให้ต่อเนื่องสอดคล้องกันอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัดทรัพยากรต่าง ๆ และมีประสิทธิผล 3) ทำให้เกิดการประสานระหว่างผู้ปฏิบัติงานหรือหน่วยงานปฏิบัติเกี่ยวข้องไม่ให้เกิดกิจกรรมบางอย่างขาดหายไปหรือซ้ำซ้อนกัน และ 4) ทำให้เกิดการประเมินผลอย่างมีขั้นตอน และมีคุณภาพ ทำให้ได้สารสนเทศจากการประเมินที่เป็นประโยชน์

ไพฑูรย์ จารุสาร (2561 : 7) กล่าวว่า การประเมินโครงการมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะทราบประสิทธิผลของโครงการแล้ว ยังสามารถวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ให้เกิดสารสนเทศที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาปรับปรุงและคาดคะเนโครงการอีกด้วย

พล เหลืองรังษี (2563 : 119) กล่าวว่า การประเมินโครงการมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 ประการ กล่าวคือ 1) เพื่อช่วยในการตัดสินใจว่าโครงการไปใช้เป็นการศึกษาว่าโครงการที่จะดำเนินการมีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด ตอบสนองความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือไม่ 2) เพื่อช่วยในการตัดสินใจพัฒนาโครงการ การประเมินโครงการในประเด็นนี้จะประเมินได้ต่อเมื่อ ได้นำผลจากโครงการไปใช้แล้ว ซึ่งเป็นการประเมินเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น และ 3) เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของโครงการว่าจะดำเนินการต่อไปหรือไม่ โดยมุ่งพิจารณาด้านผลผลิต (Output) ผลกระทบ (Impact) และผลลัพธ์ (Outcome)

กล่าวโดยสรุป การประเมินโครงการมีความสำคัญ กล่าวคือ 1) เพื่อให้ทราบว่า การปฏิบัติงานตามโครงการบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ 2) เพื่อที่จะทราบว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้เป็นเป้าหมายที่ปฏิบัติได้จริงหรือไม่ และเป็นเป้าหมายที่มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด 3) เพื่อรวบรวมหลักฐานความจริงและข้อมูลที่จำเป็น เพื่อนำไปสู่การพิจารณาถึงประสิทธิผลของโครงการ 4) เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลและข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การสรุปผลของโครงการ 5) เพื่อเป็นการวิเคราะห์ข้อดีและข้อเสียหรือข้อจำกัดของโครงการ เพื่อการตัดสินใจในการสนับสนุนโครงการ 6) เพื่อแสดงให้เห็นถึงเหตุผลที่ชัดเจนของโครงการ อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการตัดสินใจว่าลักษณะใดของโครงการมีความสำคัญมากที่สุด ซึ่งจะต้องทำการประเมินเพื่อหาประสิทธิผล

และข้อมูลชนิดใดที่ต้องเก็บรวบรวมไว้เพื่อการวิเคราะห์ 7) เพื่อการตัดสินใจว่าข้อมูลหรือข้อเท็จจริงใดที่สามารถนำไปใช้ได้ 8) เพื่อพิจารณาถึงคุณค่าและการคาดคะเนคุณประโยชน์ของโครงการ 9) เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจในการพัฒนาในการพัฒนาปรับปรุงโครงการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และ 10) เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารโครงการ

2. ความหมายของโครงการ

ผู้ศึกษาได้ศึกษาความหมายของโครงการ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

คลีแลนด์ (Cleland, 1995 : 56) ได้ให้ความหมายว่า โครงการเป็นงานประเภทหนึ่งที่ถูกกำหนดขึ้นในองค์กร เพื่อที่แปลงเจตนารมณ์ในเชิงกลยุทธ์ (Strategic Intent) ของผู้บริหารระดับสูง ให้กลายเป็นกลวิธี (Tactics) ที่จะนำไปสู่การจัดการในระดับปฏิบัติการให้ได้ผลตามความต้องการของลูกค้าหรือผู้รับบริการ

ไวซอคกี บีก และเครน (Wysocki, Beck, & Crane, 2000 : 65) ได้ให้ความหมายว่า โครงการเป็นชุดของสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะ ชับซ้อน และเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ไปสู่หนึ่งเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายซึ่งต้องสร้างภายในเวลา งบประมาณ และได้ผลงานที่มีลักษณะเฉพาะ

เจริญวิชัย สมพงษ์ธรรม (2555 : 3) ให้ความหมายว่า โครงการเป็นกลุ่มของกิจกรรม (Group of Activities) เพื่อดำเนินงานขององค์การที่เป็นการแปลงเจตนารมณ์เชิงกลยุทธ์ขององค์การให้กลายเป็นกลวิธีที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายภายใต้ข้อกำหนดในด้าน เวลา งบประมาณ และผลงานที่มีลักษณะเฉพาะ

เยาวดี รวงชัยกุล วิบูลย์ศรี (2556 : 104) ได้ให้ความหมายว่า โครงการจะเป็นแผนงานที่กำหนดไว้ในลักษณะที่มีใช้เป็นประจำ แต่เป็นงานพิเศษที่มีความสำคัญ ซึ่งจะต้องรีบดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ภายในกำหนดเวลาที่แน่นอนและภายในวงเงินงบประมาณที่จำกัด

กล่าวโดยสรุป โครงการเป็นส่วนย่อยของแผนงานที่จัดทำขึ้นอย่างมีระบบ ซึ่งประกอบด้วย กิจกรรมย่อยหลายกิจกรรมที่ต้องใช้ทรัพยากรในการดำเนินงาน และคาดหวังว่าจะต้องได้ผลตอบแทนอย่างคุ้มค่า จะต้องมีส่วนในการดำเนินงาน มีงบประมาณสนับสนุน และจะต้องมีบุคคลหรือหน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินงาน รวมทั้งจะต้องได้รับการสนับสนุนเอาใจใส่ดูแลจากผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ และที่สำคัญโครงการจะได้รับการตรวจสอบและประเมินผลอย่างจริงจัง ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานของโครงการบรรลุถึงเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

3. ความหมายของการประเมินโครงการ

ผู้ศึกษาได้ศึกษาความหมายของการประเมินโครงการ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ประชุม รอดประเสริฐ (2547 : 74) ได้กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการในการเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลของการดำเนินโครงการ และพิจารณาชี้ให้ทราบถึงจุดเด่น จุดด้อยของโครงการนั้นอย่างมีระบบ แล้วตัดสินใจว่าจะปรับปรุงแก้ไขโครงการนั้นต่อไป หรือยุติการดำเนินโครงการนั้น

สุวิมล ตีรกานันท์ (2548 : 2-3) ได้กล่าวว่า การประเมินโครงการเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานเพื่อให้ได้สารสนเทศที่สามารถใช้ในการพิจารณาการดำเนินการซึ่งจะทำให้การดำเนินการเป็นไปได้อย่างทันทั่วทั้งภายในเวลาที่เหมาะสม

สุวิมล ว่องวานิช และคณะ (2551 : 57-58) ได้กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้ทราบถึงสัมฤทธิ์ผลของโครงการ ข้อมูลที่ได้จากการประเมินโครงการเป็นตัวช่วยในการตัดสินใจว่าโครงการดังกล่าวนั้นสมควรได้รับการขยายงานสนับสนุนให้คงอยู่ต่อไปหรือสมควรระงับการดำเนินการ การประเมินจะต้องให้ได้ข้อมูลที่ช่วยผู้บริหารตัดสินใจในการเลือกหนทางปฏิบัติในการแก้ปัญหา ผลของการประเมินควรจะสมารถนำไปช่วยในการปรับปรุงโครงการให้ดีขึ้น

อัญชลี ธรรมะวิสิกุล (2552 : 1) ได้ให้ความหมายของการประเมินโครงการไว้ว่าเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบและนำผลมาใช้ในการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิผลของการดำเนินโครงการ จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า 1) การประเมินโครงการเป็นกระบวนการที่จัดทำขึ้นมาอย่างเป็นระบบเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลความจริง (Fact) ที่เชื่อถือได้ และ 2) การประเมินโครงการจุดประสงค์ที่สำคัญเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) ของโครงการ

ศิริชัย กาญจนวาสี (2552 : 22) ได้กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการศึกษาสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยการประเมิน เป็นการตรวจสอบการบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การประเมินเป็นการช่วยเสนอสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ การประเมินเป็นการตอบสนองสารสนเทศแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายด้วยการบรรยายอย่างลุ่มลึก และการประเมินเป็นการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งที่มีประเมิน

สมคิด พรหมจ้อย (2552 : 37-38) กล่าวว่า ประโยชน์ของการประเมินโครงการ คือ 1) ช่วยให้ข้อมูลและสารสนเทศเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการวางแผนงาน และตรวจสอบความพร้อมของทรัพยากรและความเป็นไปได้ของกิจกรรม 2) ช่วยทำให้การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการมีความชัดเจน 3) ช่วยในการหาข้อมูลเกี่ยวกับความก้าวหน้าปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงาน 4) ช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจและวินิจฉัยว่าจะดำเนินโครงการต่อไปหรือไม่ 5) ช่วยให้ข้อมูลที่บอกถึงประสิทธิภาพของการดำเนินงานตามโครงการว่าคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ 6) เป็นแรงจูงใจให้กับ

ผู้ปฏิบัติงานในโครงการเพราะจะทำให้ทราบผลการดำเนินงาน จุดเด่น จุดด้อย และนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการให้ดียิ่งขึ้น

กนกวรรณ จันทรเจริญชัย (2553 : 2-8) ได้กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง การตรวจสอบ และวัดสิ่งที่แผนหรือโครงการได้กำหนดไว้ในขั้นตอนของการวางแผน และเมื่อนำไปดำเนินการแล้ว สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและเกิดขึ้นนั้น เป็นไปตามที่กำหนดและคาดหวังไว้เพียงใด เพื่อผู้วางแผนจะได้นำไปพิจารณาและประกอบการตัดสินใจต่อไป การประเมินมีวัตถุประสงค์ เพื่อทบทวนความสอดคล้องของโครงการกับแผนพัฒนาหรือนโยบายและกลยุทธ์ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมด้านเทคนิคการดำเนินงานและความสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อยืนยันว่าโครงการมีความเป็นไปได้ทางด้านการเงินและเศรษฐกิจ

พิสนุ พองศรี (2556 : 68) ได้กล่าวว่า การประเมินโครงการโดยรวมแล้วเป็น กระบวนการตัดสินใจคุณค่าของโครงการในระยะหนึ่งระยะใด หรือทุกระยะ โดยนำสารสนเทศจากการวัดมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เพื่อตัดสินใจจัดทำโครงการทดลองหรือนำร่องปรับเปลี่ยน ระบุปรับปรุง ขยายผล หรือยกเลิกโครงการนั้น

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2559 : 154) กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการให้ได้มาซึ่งสารสนเทศเกี่ยวกับความก้าวหน้าของโครงการและความสำเร็จของโครงการ อันเป็นเครื่องบ่งชี้ของโครงการ

ไพฑูรย์ จารุสาร (2561 : 7) กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลของโครงการ/แผนงาน เพื่อวิเคราะห์ให้เกิดสารสนเทศในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ/แผนงานนั้น ๆ ว่าผลสัมฤทธิ์เพียงใด จะปรับปรุง แก้ไขสิ่งใด จะดำเนินการต่อหรือจะยุติการดำเนินโครงการ

กุสุมา กรองทิพย์ (2563 : 28) กล่าวว่า การประเมินโครงการ หมายถึง กระบวนการที่ใช้ในการตรวจสอบ หรือบ่งบอกถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการ เพื่อให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่มีประโยชน์ในการตัดสินใจต่อการบริหารจัดการภายใต้กิจกรรมและช่วงเวลาที่กำหนด หรือวางแผนไว้ แล้วทำการวิเคราะห์เพื่อตัดสินใจว่าการดำเนินงานนั้นมีคุณค่า หรือบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานนั้นมากน้อยเพียงใด

อนันตชัย ทองปาน (2564 : 44-45) กล่าวว่า การประเมินโครงการ เป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ทราบถึงข้อบกพร่อง จุดเด่น จุดด้อยของโครงการ เพื่อจะได้นำไปพัฒนา การเปรียบเทียบผลการดำเนินงานว่าวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดีหรือไม่ อย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจยุติโครงการหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการดำเนินโครงการ เพื่อเป็นการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพของโครงการให้ดียิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป การประเมินโครงการ เป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ ข้อมูลของการดำเนินโครงการและพิจารณาปัจจัยให้ทราบถึงจุดเด่น จุดด้อยของโครงการนั้นอย่างมีระบบตัดสินใจว่าจะปรับปรุงโครงการนั้น เพื่อดำเนินงานต่อไปหรือยุติการดำเนินโครงการนั้น

4. ประเภทของการประเมินโครงการ

อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548 : 1-3) กล่าวว่า ประเภทการประเมินโครงการ การแบ่ง ประเภทการประเมินโครงการคงมิใช่เป็นการกำหนดเกณฑ์เด็ดขาด แต่จำเป็นต้องอาศัยเกณฑ์หลาย ชนิดมาจำแนกประเภท เช่น ใช้เวลา วัตถุประสงค์ วิธีการ และรูปแบบการประเมินมาบ่งบอกถึง ประเภทของการประเมิน ซึ่งในที่นี้อาจจำแนกการประเมินโครงการออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) การประเมินโครงการก่อนดำเนินการ (Preliminary Evaluation) เป็นการศึกษา ความเป็นไปได้ (Feasibility Study) ก่อนที่เริ่มดำเนินโครงการใด ๆ โดยอาจทำการศึกษาถึง ประสิทธิภาพของปัจจัยป้อน ความเหมาะสมของกระบวนการที่คาดว่าจะนำมาใช้ในการบริหารจัดการโครงการ ปัญหา อุปสรรค ความเสี่ยงของโครงการ ตลอดจนผลลัพธ์หรือประสิทธิผลที่คาดว่าจะได้รับ ในขณะที่เดียวกันก็อาจจะศึกษาผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ เช่น

- การประเมินผลกระทบด้านสังคม (Social Impact Assessment – SIA)
- การประเมินผลกระทบด้านนิเวศ (Ecological Impact Assessment – EIA)
- การประเมินผลกระทบด้านการเมือง (Political Impact Assessment – PIA)
- การประเมินผลกระทบด้านเทคโนโลยี (Technological Impact Assessment – TIA)
- การประเมินผลกระทบด้านประชากร (Population Impact Assessment – PIA)
- การประเมินผลกระทบด้านนโยบาย (Policy Impact Assessment – POIA)
- การประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Impact Assessment)

การประเมินโครงการก่อนดำเนินการนี้มีประโยชน์สำหรับนักลงทุน เพื่อศึกษาดูว่า ก่อนลงมือโครงการใด ๆ นั้น จะเกิดความคุ้มค่าแก่การลงทุน (Cost effectiveness) หรือจะเกิด ผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจการเมือง ประชากร เทคโนโลยีและระดับ นโยบายหรือไม่ หากได้ทำการศึกษารอบคอบแล้วอาจจะได้ผลคาดการณ์ล่วงหน้าว่าจะได้เกิด ประโยชน์หรือโทษอย่างไร ปัญหา อุปสรรค เป็นอย่างไร เพื่อผู้เป็นเจ้าของโครงการจะได้ตัดสินใจ ล่วงหน้าว่าจะเลิกล้มโครงการหรือปรับปรุงองค์ประกอบ และกระบวนการบริหารจัดการโครงการ เพียงใด เพื่อให้เกิดผลดี

2) การประเมินผลระหว่างดำเนินโครงการ อาจจะจำแนกเป็นในห้วงเวลาเริ่มต้น โครงการ (Inception Study) และระหว่างดำเนินโครงการที่ผ่านพ้นช่วงแรกไปแล้ว (Formative Evaluation) ผลที่ได้จากการประเมินดังกล่าวนี้ จะช่วยปรับปรุงทั้งปัจจัยป้อน กระบวนการบริหาร

จัดการและแม้แต่วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการให้เป็นไปตามความเหมาะสมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีชื่อเรียกการประเมินแบบนี้อีก เช่น การประเมินความก้าวหน้า (Progress Evaluation) และการประเมินการดำเนินการ (Implementation Evaluation) เป็นต้น ในการดำเนินโครงการด้านการท่องเที่ยวและการศึกษาอาจใช้วิธีการประเมิน ระหว่างดำเนินโครงการ เพื่อทบทวนแผนและปรับแผนของโครงการ ปรับตารางการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งการประชาสัมพันธ์ การตลาด การส่งเสริมการขาย และปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยงของโครงการ เป็นต้น

3) การประเมินผลรวมสรุป (Summative Evaluation) มักใช้หลังสิ้นสุดโครงการใหม่ ๆ เพื่อค้นหาประสิทธิผลของการดำเนินโครงการว่าบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้หรือไม่อย่างไร หรือทบทวนกระบวนการบริหารจัดการว่าประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวประการใด การประเมินผลประเภทรวมสรุปนี้อาจมองในมิติของโครงการระยะยาว ออกเป็นช่วงโครงการ (Phase) ซึ่งการประเมินลักษณะนี้ก็มองได้เป็น 2 ประเภท คือ เป็นทั้งการประเมินรวมสรุปของแต่ละช่วงโครงการ (Summative Evaluation of each Phase) หรืออาจจะมองการประเมินของแต่ละช่วงโครงการเป็นการประเมินระหว่างดำเนินการ (Formative) ของโครงการ ระยะยาวทั้งหมดก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้อ่านหรือเจ้าของโครงการ

4) การประเมินผลกระทบของโครงการ เป็นการตรวจสอบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในแต่ละโครงการ และภาพรวมของผลกระทบทั้งหลาย ๆ ชนิด เช่น ผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ระบบนิเวศ หรือสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี ประชากร และด้านนโยบาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการประเมินผลกระทบนั้นว่าต้องการเน้นด้านใดเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้รับผิดชอบโครงการจำเป็นต้องศึกษาดูว่า ในเชิงนิติศาสตร์แล้ว จะต้องมีการประเมินผลกระทบด้านใดบ้าง

เชอร์ อินโย (2553 : 13) กล่าวว่า ประเภทของการประเมินมีหลายประเภท โดยสามารถแบ่งได้ตามเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้น แบ่งได้ 5 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) แบ่งตามวัตถุประสงค์ของการประเมิน แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

1.1) การประเมินความก้าวหน้า (Formative Evaluation) การประเมินแบบนี้เป็นการประเมินระหว่างการทำงานซึ่งควบคู่ไปกับการดำเนินงานของโครงการ โดยพิจารณาความก้าวหน้าของสิ่งที่ประเมินว่าจำเป็นต้องมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ส่วนใด อีกทั้งรวบรวมปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ สำหรับการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ

1.2) การประเมินสรุป (Summative Evaluation) เป็นการประเมินผลเมื่อการดำเนินงานได้สิ้นสุดลงแล้วทำการตรวจสอบว่าโครงการได้บรรลุผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

หรือไม่ เพียงใด ผลที่เกิดขึ้นได้ใช้ทรัพยากรไปอย่างเพียงพอคุ้มค่าหรือไม่ และทรัพยากรเพียงพอกับความต้องการของผู้รับบริการหรือไม่ มีผลกระทบ (Impact) หรือผลที่ไม่ได้คาดหวังหรือผลพลอยได้ (Side Effects) อะไรบ้าง

2) แบ่งตามช่วงเวลาของการประเมิน แบ่งได้ 8 ประเภท ดังนี้

2.1) การประเมินความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) เป็นการประเมินเบื้องต้นก่อนที่จะจัดทำโครงการ ความต้องการจำเป็นคือความแตกต่างระหว่างสิ่งที่จะควรจะเป็นกับสภาพที่เป็นอยู่ ทำให้เกิดความจำเป็นในการจัดทำโครงการขึ้นทำให้ได้แนวคิดของการดำเนินงานที่สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างดีและเป็นความต้องการของผู้รับโครงการหรือหน่วยงานนั้นอย่างแท้จริง การประเมินความต้องการจำเป็นมีประโยชน์ในการกำหนดนโยบายและการวางแผน

2.2) การประเมินความเป็นไปได้ (Feasibility Evaluation) เป็นการศึกษาความพร้อมด้านต่าง ๆ ในการจัดทำโครงการโดยทำการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการทำโครงการ เช่น ด้านกำลังคน เทคนิค สภาพภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ประชากร การคมนาคม สังคม เศรษฐกิจ การเงิน ฯลฯ เป็นขั้นตอนที่ควรกระทำก่อนการเขียนโครงการ การประเมินประเภทนี้ ถ้าเป็นโครงการขนาดใหญ่จะต้องทำการสำรวจหรือวิจัยอย่างกว้างขวาง แต่ถ้าเป็นโครงการที่จะทำในองค์กรโรงเรียน อาจใช้การตั้งคำถามเพื่อสำรวจความพร้อม เช่น มีคนพอหรือไม่ มีเวลาพอหรือไม่ มีงบประมาณพอหรือไม่ เป็นต้น

2.3) การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) เป็นการประเมินทรัพยากรที่จำเป็นที่จะนำมาใช้ในการดำเนินโครงการว่ามีความเป็นไปได้ มีความเหมาะสมและเพียงพอหรือไม่ ทรัพยากรที่จำเป็น ได้แก่ งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ เวลา กลุ่มเป้าหมาย เทคโนโลยี และแผนการดำเนินงาน

2.4) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินการบริหารโครงการ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ การนำปัจจัยนำเข้าของโครงการมาใช้เหมาะสมหรือไม่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ มีประโยชน์ในการค้นหาจุดเด่นหรือจุดด้อยของโครงการ

2.5) การประเมินผลผลิต (Output/Product Evaluation) เป็นการประเมินผลที่ได้จากโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่คุ้มค่าเพียงใด โดยนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ มุ่งตอบคำถามว่าโครงการประสบความสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ ผลการประเมินจะทำให้ได้สารสนเทศในการพิจารณาตัดสินใจ ยุติ ปรับ ขยายโครงการ

2.6) การประเมินผลลัพธ์หรือผลกระทบ (Outcome/Impact Evaluation) เป็นการประเมินผลการดำเนินงานจากโครงการที่จัดทำขึ้น ก่อให้เกิดผลอื่นใดเกิดขึ้นตามมาหรือไม่ เป็นทั้งผลที่คาดหวังและไม่คาดหวัง และทั้งในทางที่ดีและไม่ดี

2.7) การประเมินการติดตาม (Follow up Evaluation) เป็นการดำเนินงานประเมินเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานไปแล้วระยะหนึ่ง เช่น อาจเป็น 6 เดือน 1 ปี หรือ 2 ปี เพื่อดูผลที่ได้จากการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนขึ้น

2.8) การประเมินอภิมาน (Meta Evaluation) เป็นการประเมินงานประเมิน เป็นการพิจารณาตัดสินคุณภาพหรือคุณค่าของการประเมิน ทำให้ทราบถึงจุดแข็งและจุดอ่อนของรายงานงานการประเมิน และรายงานการประเมินได้ดำเนินการครอบคลุมกิจกรรมของการประเมินหรือไม่ ซึ่งประกอบด้วยมาตรฐานการใช้ประโยชน์ (Utility) มาตรฐานความเป็นไปได้ (Feasibility) มาตรฐานความเหมาะสม (Propriety) มาตรฐานความถูกต้อง (Accuracy) เพื่อจะได้นำไปพัฒนา รายงานการประเมินให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นต่อไป

3) แบ่งตามผู้ประเมิน แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

3.1) การประเมินโดยผู้ประเมินภายใน (Internal Evaluator Evaluation)

การประเมินแบบนี้ผู้ประเมินเป็นบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติงานกับสิ่งที่จะประเมิน ข้อดีก็คือเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องจึงทราบและเข้าใจสิ่งที่ประเมินได้เป็นอย่างดี ข้อเสียก็คือ เมื่อเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้อง จึงอาจมีความลำเอียงเกิดขึ้นได้

3.2) การประเมินโดยผู้ประเมินภายนอก (External Evaluator Evaluation)

การประเมินแบบนี้ผู้ประเมินไม่ได้เป็นบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องหรือไม่ได้ปฏิบัติงานกับสิ่งที่จะประเมิน ข้อดีก็คือมีความเป็นกลางในการประเมิน แต่มีข้อเสียก็คือไม่เข้าใจ ไม่ทราบรายละเอียดของสิ่งที่ประเมินไม่ดีพอ และเนื่องจากเป็นบุคคลภายนอกอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือในการดำเนินงาน ประเมิน

4) แบ่งตามมิติการประเมิน แบ่งได้ 4 ประเภท ดังนี้

4.1) การประเมินตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ การประเมินความก้าวหน้า การประเมินผลสรุป และการประเมินเพื่อการพัฒนา

4.2) การประเมินตามข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลเชิงปริมาณ คุณภาพ และแบบผสม

4.3) การประเมินตามวิธีการประเมิน ได้แก่ การประเมินเชิงธรรมชาติ และเชิงทดลอง

4.4) การประเมินตามจุดเน้นที่ประเมิน ได้แก่ การประเมินกระบวนการ ผลลัพธ์ ผลกระทบ การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายกับผลตอบแทน และการวิเคราะห์ต้นทุนกับประสิทธิผล

5) แบ่งตามช่วงเวลาเพื่อเอื้อต่อการประเมิน แบ่งได้ 3 ประเภท ดังนี้

5.1) การประเมินก่อนดำเนินงาน เป็นการประเมินผลก่อนจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการโดยมุ่งเน้นประเมินตัวโครงการว่ามีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในแต่ละส่วนหรือไม่ มีความเป็นไปได้ คຸ່ມทุน มีเวลาเพียงพอหรือไม่ และจะมีอุปสรรค หรือปัญหาอะไรที่จะทำให้โครงการไม่สามารถดำเนินการได้ การประเมินก่อนดำเนินงานมีประโยชน์ในการตัดสินใจดำเนินโครงการ หรือล้มเลิกโครงการ

5.2) การประเมินระหว่างการทำงาน การประเมินแบบนี้ ควบคุมไปกับการดำเนินงานของโครงการ โดยพิจารณาความก้าวหน้าของสิ่งที่ประเมินว่าจำเป็นต้องมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงส่วนใด อีกทั้งรวบรวมปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ สำหรับการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ

5.3) การประเมินหลังดำเนินงาน เป็นการประเมินผลเมื่อการดำเนินงานได้สิ้นสุดลง แล้วทำการตรวจสอบว่าโครงการได้บรรลุผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงใด ผลที่เกิดขึ้นได้ใช้ทรัพยากรไปอย่างคุ้มค่าหรือไม่ และทรัพยากรเพียงพอกับความต้องการของผู้รับบริการหรือไม่ มีผลกระทบ (Impact) หรือผลที่ไม่ได้คาดหวังหรือผลพลอยได้ (Side Effects) อะไรบ้าง

การประเมินก่อนดำเนินงานจะการใช้การประเมินบริบทและการประเมินปัจจัยนำเข้า การประเมินระหว่างการทำงานจะการใช้การประเมินกระบวนการ ส่วนการประเมินหลังการดำเนินงานจะการใช้การประเมินผลผลิตและการประเมินผลลัพธ์

สุวรรณ นาควิบูลย์วงศ์ (2557 : 13-15) ได้แบ่งประเภทของการประเมินโครงการ ดังนี้

1) การประเมินที่แบ่งตามช่วงเวลาของโครงการการประเมินโครงการที่แบ่งตามช่วงเวลา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1.1) การประเมินก่อนการดำเนินงานโครงการ (Pre-Evaluation) เป็นการประเมินก่อนที่จะดำเนินโครงการ ได้แก่ การประเมินความจำเป็น (Needs Assessment) และการประเมินความเป็นไปได้ (Feasibility) เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ของโครงการหรือสิ่งที่ดำเนินการ โดยศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่จำเป็นต่อความสำเร็จ ได้แก่ ความเป็นไปได้ทางด้านเทคนิค ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสภาพแวดล้อม เป็นต้น

1.2) การประเมินระหว่างการทำงานโครงการ (On-going Evaluation) เป็นการประเมินโครงการในขณะที่มีการดำเนินโครงการ หลังจากที่มีการดำเนินโครงการไปแล้วระยะหนึ่ง เพื่อทราบความก้าวหน้าหรือปัญหาในการดำเนินโครงการ และเมื่อนำผลไปใช้แก้ไขปรับปรุงโครงการให้สามารถดำเนินโครงการได้ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ การประเมินในลักษณะนี้อาจเรียกว่า การประเมินความก้าวหน้า (Formative Evaluation) ของโครงการ

1.3) การประเมินเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ (Post-Evaluation) เป็นการประเมินเมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อตัดสินใจว่าการดำเนินโครงการประสบความสำเร็จ บรรลุวัตถุประสงค์และ

เป้าหมายหรือไม่มากนักยิ่งดี ผลของการประเมินจะช่วยให้การตัดสินใจสำหรับโครงการใหม่ ๆ ซึ่งมีลักษณะเหมือนหรือใกล้เคียงกัน การประเมินในลักษณะนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การประเมินผลสรุป (Summative Evaluation) ของโครงการ

2) การประเมินที่แบ่งตามจุดมุ่งหมาย ที่ยึดการแบ่งการประเมินตามเกณฑ์นี้สามารถแบ่งการประเมินออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

2.1) การประเมินที่ยึดจุดมุ่งหมายของโครงการ (Goal-based Evaluation) การประเมินแบบนี้จะพิจารณาเปรียบเทียบผลสำเร็จของโครงการกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

2.2) การประเมินแบบยึดความเป็นอิสระจากจุดมุ่งหมายของโครงการ (Goal-free Evaluation) จะพิจารณาผลทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากโครงการ แม้ว่าผลที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นหรือไม่เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย

3) การประเมินที่แบ่งตามความเชื่อพื้นฐานหรือปรัชญาการแบ่งการประเมินตามเกณฑ์นี้สามารถแบ่งการประเมินออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

3.1) การประเมินโดยใช้วิธีเชิงระบบหรือแบบปรนัย (Systematic Evaluation) โดยมาตรฐานหรือเกณฑ์สากลในการตัดสินคุณค่า ซึ่งจะเน้นวิธีการเชิงระบบ

3.2) การประเมินโดยใช้วิธีเชิงธรรมชาติ (Naturalistic Evaluation) โดยจะกำหนดมาตรฐาน หรือเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าตามเหตุผลของนักประเมิน เน้นวิธีการยืดหยุ่นตามสถานการณ์

4) การประเมินที่แบ่งตามนักประเมินหรือหน่วยงานผู้รับผิดชอบการประเมิน การแบ่งการประเมินตามเกณฑ์นี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

4.1) การประเมินโดยนักประเมินภายใน (Internal Evaluator Evaluation) เป็นการประเมินที่มีนักประเมินเป็นบุคลากรที่เกี่ยวข้องหรือปฏิบัติงานภายในโครงการ

4.2) การประเมินโดยนักประเมินภายนอก (External Evaluator Evaluation) เป็นการประเมินที่มีนักประเมินเป็นบุคคลภายนอกที่ไม่เกี่ยวข้องหรือปฏิบัติงานในโครงการ อาจเป็นบุคคลของหน่วยงานอื่นหรือหน่วยงานกลาง

5) การประเมินที่แบ่งตามวิธีการและลักษณะข้อมูลที่มุ่งประเมินการแบ่งการประเมินตามเกณฑ์นี้ แบ่งการประเมินออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

5.1) การประเมินเชิงปริมาณ (Quantitative Evaluation) โดยใช้กระบวนการอย่างมีระบบ ให้ความสำคัญกับการวัดและการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามการประเมิน

5.2) การประเมินเชิงคุณภาพ (Qualitative Evaluation) โดยให้ความสำคัญกับความหมายของปรากฏการณ์ในภาพรวม และการรวบรวมข้อมูลสารสนเทศจากภาคสนาม

เน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบและการวิเคราะห์เนื้อหาโดยไม่ใช้สถิติ จุดเด่น ของการประเมินอยู่ที่คุณค่า ความหมาย และมุมมองของผู้มีส่วนร่วมในการประเมิน

5.3) การประเมินเชิงผสมผสาน (Mixed Evaluation) เป็นการประเมินความก้าวหน้า (Formative Evaluation) และการประเมินผลสรุป (Summative Evaluation) โดยใช้วิธีการทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นให้ได้ผลประเมินรอบด้านและหลายแง่หลายมุม ทั้งในระดับกว้างและลึกเกี่ยวกับโครงการ

พลภัทร ศรีวัลย์ (2560 : 30) สรุปเกี่ยวกับประเภทของการประเมินได้ว่า สามารถแบ่งประเภทของการประเมินตามเกณฑ์สำคัญ ๆ ได้ 5 กลุ่ม คือ ประเภทการประเมินที่แบ่งตามวัตถุประสงค์ ตามเวลา ตามผู้ประเมิน ตามมิติการประเมิน และตามเกณฑ์ช่วงเวลา เพื่อเอื้อต่อการประเมิน เพื่อจะทำให้การประเมินโครงการมีความน่าเชื่อถือในรอบด้านมากขึ้น

กฤษมา กรองทิพย์ (2563 : 34) กล่าวว่า ประเภทของการประเมินโครงการ เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ และนำผลมาใช้ในการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิผลของการดำเนินโครงการ

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาประเภทของการประเมินโครงการ ผู้ศึกษาสรุปเป็น 3 ประเภท คือ

1) การประเมินก่อนการดำเนินงาน (Pre-Evaluation) เป็นการประเมินที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดและเลือกทำโครงการ ใช้การพิจารณาในเรื่องต่อไปนี้ คือ ความเหมาะสมของการทำโครงการ ประกอบด้วย การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาและความจำเป็นของการทำโครงการ (Needs Assessment) และการศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility) โดยพิจารณาความเป็นไปได้ทางเทคนิควิชาการ ความพร้อม ในด้านการบริหารโครงการ ความพร้อมในด้านงบประมาณสนับสนุน เป็นต้น การวิเคราะห์ผลตอบแทนของโครงการ (Rate of Return) ประกอบด้วย การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายและผล (Cost/benefit Analysis) หรือการวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายกับอรรถประโยชน์ (Cost/utility Analysis) ซึ่งเป็นการพิจารณาว่า การจัดทำโครงการนั้นจะให้ผลคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ ซึ่งเป็นการพิจารณาโครงการในแง่เศรษฐกิจ สำหรับโครงการทางด้านการศึกษาจะเน้นเรื่องการวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายกับประสิทธิผลมากกว่าค่าใช้จ่ายกับผลกำไร เพราะผลตอบแทนของโครงการทางการศึกษานั้นวัดออกมาในรูปของหน่วยเงินตราทำได้ยาก

2) การประเมินในระหว่างการดำเนินการ (Implementation Evaluation of Process Evaluation) เป็นการประเมินที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาของการปฏิบัติงาน โครงการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบว่าการดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่กำหนดหรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง จะได้แก้ไขทันท่วงทีเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การประเมิน

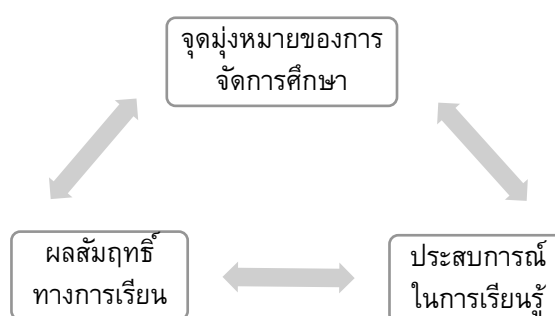
โครงการในระหว่างดำเนินงานจึงเป็นหน้าที่ของผู้รับผิดชอบโครงการนั่นเอง จะต้องหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานโครงการ

3) การประเมินหลังการดำเนินงาน (Post-Evaluation or End Project Evaluation) เป็นการประเมินที่จัดขึ้นเพื่อการปฏิบัติงานโครงการได้เสร็จสิ้นแล้ว การประเมินในลักษณะนี้จะเป็นการพิจารณาตอบคำถามในเรื่องต่อไปนี คือ การดำเนินงานโครงการสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้เพียงใด มีผลพลอยได้อื่นนอกเหนือจากที่ได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์บ้างหรือไม่ ซึ่งเรียกว่า เป็นผลกระทบของโครงการ

5. รูปแบบของการประเมินโครงการ

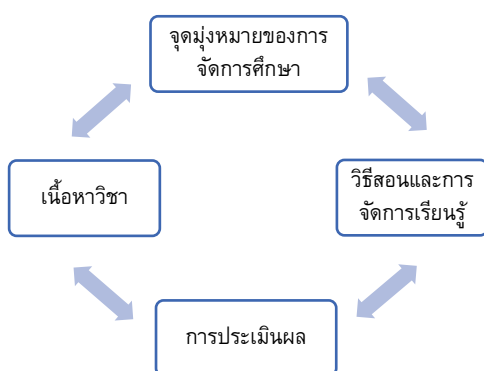
รูปแบบการประเมินโครงการ รูปแบบหรือแบบจำลองการประเมินโครงการมีหลายแบบ เช่น แบบจำลองของ Tyler (1959), Taba (1962), Stake, Provus (1973) และแบบผสมผสานกัน ซึ่งในที่นี้ผู้ศึกษาขอเสนอรูปแบบพอสังเขปของ Tyler, Taba, Stake Hammond, Provas และรูปแบบ CIPP Model ของ Stufflebeam (1971) ที่เหมาะสมกับการประเมินโครงการในครั้งนี้

5.1 รูปแบบการประเมินของไทเลอร์ (Tyler, 1959: 110-125) ไทเลอร์เป็นผู้วางรากฐานในการประเมินมาตั้งแต่ ค.ศ. 1930 โดยให้องค์ประกอบในการจัดการศึกษาไว้ 3 อย่าง คือ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยพิจารณาว่าผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามที่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้หรือไม่ ดังนี้

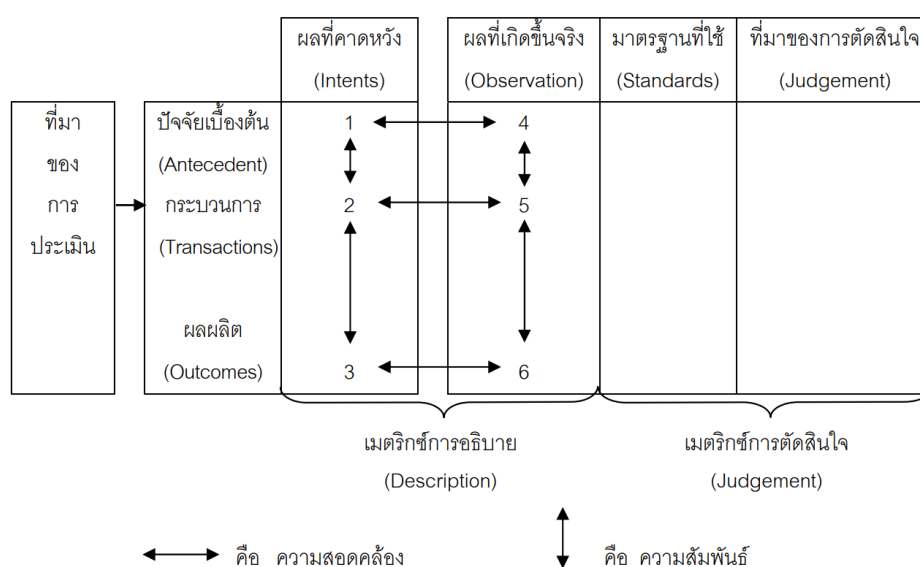
ภาพที่ 1 รูปแบบการประเมินของไทเลอร์

5.2 รูปแบบการประเมินของทาบ (Taba, 1962: 125) ทาบได้เสนอรูปแบบพัฒนาหลักสูตรโดยให้ชื่อว่า “A Conceptual Framework for Curriculum Design” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับของไทเลอร์มาก แต่เพิ่มการประเมินทางด้านเนื้อหาวิชาเข้าไปด้วย ดังนี้

ภาพที่ 2 รูปแบบการประเมินของทาบ

5.3 รูปแบบการประเมินของสเตค (อ้างอิงใน “A Countenance Model”) เป็น โมเดล ที่เน้นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับสิ่งที่คาดหวัง โดยนำไปเทียบกับมาตรฐานเพื่อใช้ในการตัดสินใจ ดังนี้

ภาพที่ 3 รูปแบบการประเมินของสเตค

สเตคได้เสนอวิธีการประเมินในรูปของเมตริกซ์ (Matrix) สองประเภท คือ เมตริกซ์การอธิบายและเมตริกซ์การตัดสินใจ ดังรายละเอียดดังนี้

หมายเลข 1 หมายถึง ภาวะการณ์ที่คาดหวังว่าจะต้องมีอยู่ก่อนที่มีการเรียนการสอน เกิดขึ้น โดยถือว่าเป็นภาวะการณ์ที่เอื้ออำนวยให้เกิดผลดังที่คาดหวังไว้

หมายเลข 2 หมายถึง กระบวนการที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานตามที่คาดหวังว่าจะเป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ

หมายเลข 3 หมายถึง ผลผลิตที่คาดหวังว่าจะได้รับหลังจากการดำเนินงาน

หมายเลข 4 หมายถึง ปัจจัยที่มีอยู่จริงก่อนที่จะเริ่มโครงการ

หมายเลข 5 หมายถึง กระบวนการดำเนินงานตามที่สังเกตได้จริงจากโครงการ

หมายเลข 6 หมายถึง ผลผลิตที่ได้จริง ๆ หลังจากโครงการได้จบลง

ตั้งแต่หมายเลข 1 ถึง 6 ผู้ประเมินต้องพิจารณาข้อมูลใน 2 แนว คือ ในแนวดิ่ง ได้แก่ หมายเลข 1-2-3 และ 4-5-6 ควรมีความสัมพันธ์กัน เพื่อดูว่าปัจจัยเบื้องต้นเอื้ออำนวยต่อกระบวนการหรือไม่ และทำให้เกิดผลผลิตอย่างสัมพันธ์กันหรือไม่ และในแนวนอน ได้แก่ หมายเลข 1-4, 2-5 และ 3-6 ต้องมีความสอดคล้องกัน ทั้งนี้ เพื่อการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติจริง ๆ ในแต่ละส่วนตามแนวนอนนั้น มีความสอดคล้องกับที่คาดหวังไว้หรือไม่ประการใด และต้องมีการปรับปรุงในส่วนใดบ้าง

ในเมตริกซ์การตัดสินใจ จำเป็นต้องใช้เกณฑ์มาตรฐานเพื่อพิจารณาข้อมูลที่ได้จากเมตริกซ์การอธิบาย เกณฑ์มาตรฐานนี้อาจมีอยู่ก่อนแล้ว หรือตั้งขึ้นโดยคณะกรรมการ หรือผู้รับผิดชอบโครงการก็ได้ สำหรับที่มาของการตัดสินใจควรให้ผู้ประเมินมีบทบาทด้วย คือ ต้องสรุปออกมาให้ได้ว่า โครงการมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด หรือต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงที่จุดใด หรือมีปัจจัยอะไรเป็นตัวเกื้อหนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อโครงการ

5.4 รูปแบบการประเมินของแฮมมอนด์ (Worthen, 1973 : 157-170) แฮมมอนด์ได้เสนอโครงสร้างรูปแบบการประเมินในลักษณะ 3 มิติ คือ

มิติที่ 1 ด้านการสอน ได้แก่ ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมการศึกษา เช่น การจัดระบบชั้นเรียน การจัดตารางสอน เนื้อหาวิชา วิธีสอน สิ่งอำนวยความสะดวก และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เป็นต้น

มิติที่ 2 ด้านสถาบัน ได้แก่ นักเรียน ครูผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญ ครอบครัว ชุมชน เป็นต้น

มิติที่ 3 ด้านพฤติกรรม ได้แก่ ความรู้ความคิด (Cognitive) ความรู้สึก ทักษะ (Affective) และทักษะ (Psychomotor)

ผู้ประเมินควรจะต้องมองที่เดียวทั้ง 3 มิติ มิใช่มองทีละมิติ เช่น ถ้าใช้วิธีสอน (มิติที่ 1) และทำให้นักเรียน (มิติที่ 2) เกิดความรู้ ทักษะ (มิติที่ 3) ตามที่ต้องการหรือไม่ ดังนั้น ข้อมูลในมิติที่ 1 และ 2 จึงเป็นส่วนที่ให้ข้อมูลเชิงอธิบายเกี่ยวข้องกับปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และสภาพทางสังคม ส่วนมิติที่ 3 เป็นจุดมุ่งหมายของโครงการในการประเมินจึงต้องประเมินทั้ง 3 มิติเสมอ

5.5 รูปแบบการประเมินของโพรวัส โพรวัส (Malcolm Provas) ได้เสนอรูปแบบการประเมินที่ใช้ชื่อว่า การวิเคราะห์ความไม่สอดคล้อง (The Discrepancy Evaluation) คือวิเคราะห์ความไม่สอดคล้องระหว่างความคาดหวังกับการปฏิบัติจริงในโครงการ ขั้นตอนต่าง ๆ ในโครงการที่จะนำมาวิเคราะห์ โพรวัสแนะนำว่า ควรจะทำการวิเคราะห์ใน 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ (Worthen & Sanders 1973 : 170-186)

ขั้นที่ 1 การกำหนดโครงการ (Program Definition) เป็นการพิจารณาคุณภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ของโครงการ สิ่งที่จะพิจารณาในขั้นนี้มี 3 ประการ คือ 1) วัตถุประสงค์ของโครงการ 2) คุณลักษณะของครู นักเรียน วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ 3) กิจกรรมของนักเรียนและครูที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์

ขั้นที่ 2 ประเมินการเอาโครงการลงในพื้นที่ (Program Installation) เป็นการประเมินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินโครงการว่าเหมาะสมกับมาตรฐานที่ตั้งไว้เพียงใด การประเมินในขั้นนี้ ทำให้ทราบความแตกต่างระหว่างสิ่งที่คาดหวังในขั้นตอนที่ 1 กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

ขั้นที่ 3 การประเมินกระบวนการในโครงการ (Program Process) เป็นการประเมินขั้นตอน วิธีการ ในการดำเนินงานตามโครงการ การประเมินในขั้นนี้มุ่งหาคำตอบว่าโครงการได้บรรลุวัตถุประสงค์ย่อยที่จะนำไปสู่วัตถุประสงค์สุดท้ายเพียงใด ทั้งนี้ เพื่อการนำไปปรับปรุงการดำเนินต่อไป

ขั้นที่ 4 การประเมินผลผลิตของโครงการ (Program Product) เป็น การประเมินผลขั้นสุดท้ายที่เกิดจากโครงการ เป็นการประเมินที่มุ่งหาคำตอบที่ว่า โครงการได้บรรลุวัตถุประสงค์ขั้นสุดท้ายหรือไม่

ขั้นที่ 5 การวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย (Cost-Benefit Analysis) เป็นการวิเคราะห์ว่าโครงการดังกล่าวได้ผลตอบแทนคุ้มค่ากับการลงทุนมากน้อยเพียงใด ซึ่งการประเมินข้อนี้อาจจะมีหรือไม่ก็ได้

ทั้ง 5 ขั้นตอนของการประเมินจะมีการเปรียบเทียบระหว่างมาตรฐานกับการปฏิบัติจริงว่าสอดคล้องหรือไม่ ถ้าไม่สอดคล้องหรือมีความแตกต่างมาก ก็จะนำไปสู่การตัดสินใจ ต่อไปนี้

- (1) ดำเนินการต่อไป
- (2) ดำเนินการขั้นเดิมซ้ำจนกว่าจะได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน
- (3) ดำเนินการเริ่มต้นในขั้นที่ 1 ใหม่
- (4) สิ้นสุดโครงการ

5.6 รูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model) เป็นการประเมินภาพรวมของโครงการ ตั้งแต่บริบท ปัจจัยป้อน กระบวนการ และผลผลิต (Context, Input, Process and Product) โดย

จะใช้วิธีการสร้างเกณฑ์และประสิทธิภาพของโครงการ ทั้งภาพรวมหรือรายปัจจัยเป็นสำคัญ ซึ่งพออธิบายได้ดังนี้ (Stufflebeam & Others, 1983 : 238-235)

5.6.1 การประเมินด้านบริบท หรือประเมินเนื้อความ (Context Evaluation) เป็นการศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาเป้าหมายของโครงการ ได้แก่ บริบทของสภาพแวดล้อม นโยบาย วิสัยทัศน์ ปัญหา แหล่งทุน สภาพความผันผวนทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตลอดจนแนวโน้มการก่อตัวของปัญหาที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินโครงการ เป็นต้น

5.6.2 การประเมินปัจจัยป้อน เพื่อค้นหาประสิทธิภาพขององค์ประกอบที่นำมาเป็นปัจจัยป้อน ซึ่งอาจจะจำแนกเป็นบุคคล สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ ศักยภาพการบริหารงาน ซึ่งแต่ละปัจจัยก็ยังจำแนกย่อยออกไปอีก เช่น บุคคล อาจพิจารณาเป็น เพศ อายุ มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ความพึงพอใจ ความคาดหวัง ทัศนคติ ศักยภาพความสามารถ ประสบการณ์ ความรู้ คุณวุฒิทางการศึกษา ถิ่นที่อยู่ และลักษณะกระบวนการกลุ่ม เป็นต้น

5.6.3 การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการศึกษาต่อการจากการประเมินบริบทและปัจจัยป้อนว่า กระบวนการเป็นไปตามแผนที่วางไว้ เป็นการศึกษาค้นหาข้อบกพร่อง จุดอ่อน หรือจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการโครงการที่จะนำโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

5.6.4 การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) เป็นการตรวจสอบ ประสิทธิภาพของโครงการ โดยเฉพาะความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์กับผลลัพธ์ที่ได้ แล้วนำเกณฑ์ที่กำหนดไว้ไปตัดสิน เกณฑ์มาตรฐานนั้นอาจจะกำหนดขึ้นเองหรืออาศัยเกณฑ์ที่บุคคล หรือหน่วยงานอื่นกำหนดไว้ก็ได้

6. รูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model)

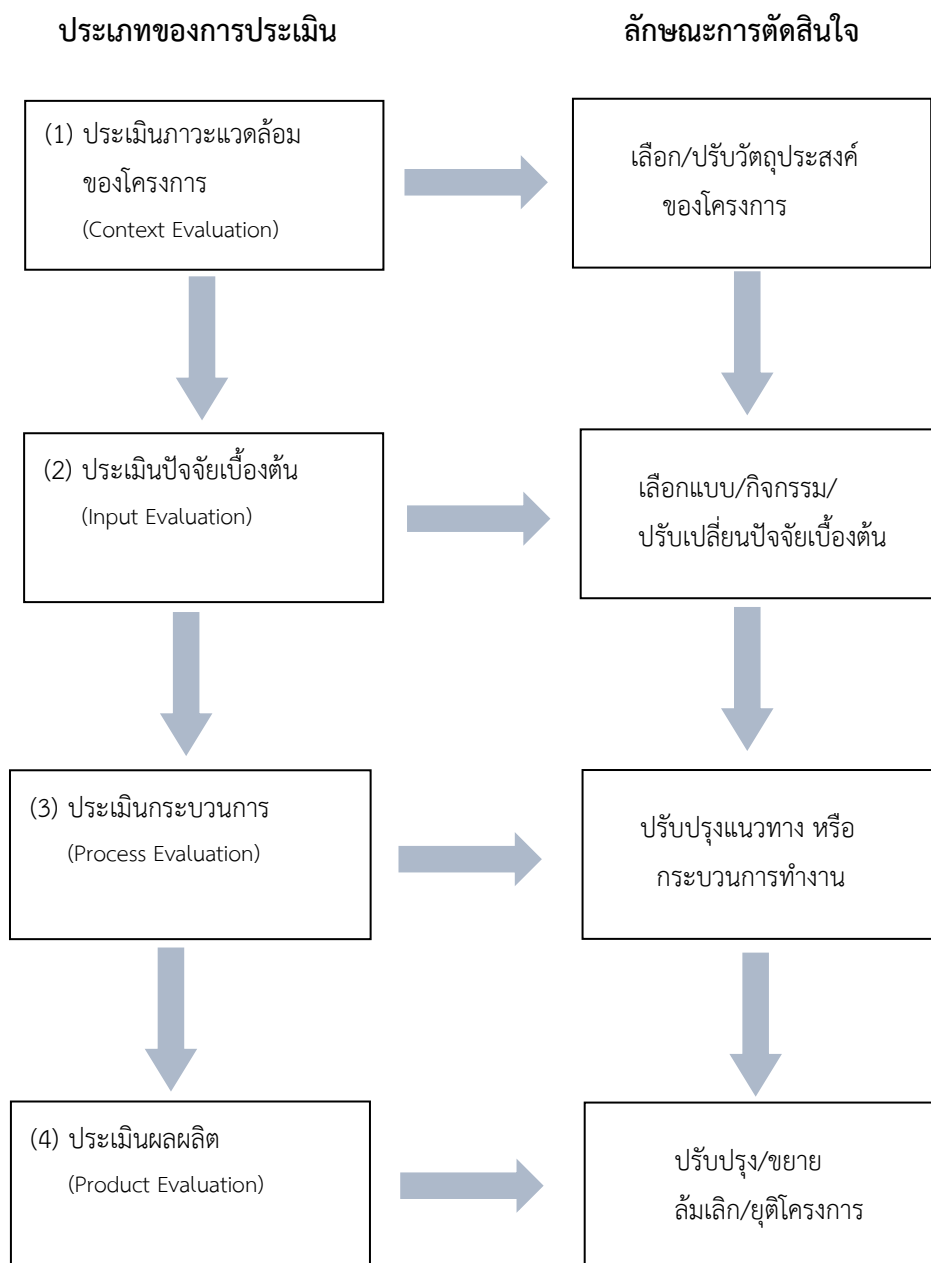
สตฟเฟิลบีม (Stufflebeam, 2002 : 164) ได้เสนอแนวคิด เกี่ยวกับรูปแบบการประเมิน เรียกว่า ชิปโมเดล (CIPP Model) เป็นการประเมินที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง โดยมีจุดมุ่งเน้นที่สำคัญคือ ใช้ควบคู่กับการบริหารโครงการ เพื่อหาข้อมูลประกอบการตัดสินใจอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา วัตถุประสงค์ของการประเมิน คือ การให้สารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ คำว่า CIPP เป็นคำที่ย่อมาจาก Context, Input, Process, และ Product สตฟเฟิลบีม ได้ให้ความหมายว่า การประเมินเป็นกระบวนการของการบรรยาย การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร เพื่อนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสม ซึ่งในการประเมินเพื่อให้ได้สารสนเทศที่สำคัญมุ่งประเมิน 4 ด้าน คือ การประเมินสภาพแวดล้อม (Context Evaluation) การประเมินปัจจัยเบื้องต้น

(Input Evaluation) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินผลผลิต (Product Evaluation)

การประเมินโครงการเพื่อปรับปรุงแก้ไขตั้งแต่เริ่มโครงการจนกระทั่งโครงการได้ดำเนินการสิ้นสุดแล้ว หรืออาจเรียกว่า “การประเมินทั้งกระบวนการโครงการ” แนวทางการประเมินโครงการลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะมีการดำเนินการโครงการต่อเนื่องนานพอสมควร เพื่อให้มีระยะเวลาในการปรับปรุง แก้ไข หรือพัฒนาระหว่างที่โครงการยังคงดำเนินการอยู่ จนกระทั่งโครงการได้ดำเนินการสิ้นสุด ผู้ศึกษาเสนอให้ใช้การประเมินตามแนวทาง CIPP เนื่องจากเป็นการประเมินเพื่อการจัดการ สตีฟเฟิลบีม และคณะ (Stufflebeam, 1971 : 19-20, Stufflebeam & Others, 1983 : 218-235, Stufflebeam, 2002: 164) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการประเมินเรียกว่า ซิปโมเดล (CIPP Model) เป็นการประเมินที่มีลักษณะกระบวนการต่อเนื่อง มีจุดเน้นที่สำคัญ คือ ใช้ควบคู่กับการบริหารโครงการ เพื่อหาข้อมูลประกอบการตัดสินใจอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา และกำหนดวัตถุประสงค์การประเมินไว้ว่า เพื่อใช้สารสนเทศประกอบการตัดสินใจ โดยแบ่งประเภทการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการเป็น 4 ประเภท (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2559 : 93-94) ดังนี้

1. การตัดสินใจเพื่อกำหนดผลลัพธ์ที่คาดหวังของโครงการ (Planning Decisions)
2. การตัดสินใจเกี่ยวกับการวางโครงการ (Structuring Decisions) คือ การกำหนดวิธีการดำเนินโครงการ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ
3. การตัดสินใจเกี่ยวกับการนำโครงการไปปฏิบัติ (Implementing Decisions) คือ การหาวิธีที่จะทำให้โครงการดำเนินการได้อย่างราบรื่นและประสบความสำเร็จ
4. การตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของโครงการว่าจะทำต่อหรือควรยกเลิก (Recycling Decisions) โดยพิจารณาจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง

ประเภทของการประเมินและลักษณะการตัดสินใจตามกรอบความคิดของรูปแบบการประเมินซิป แสดงได้ดังภาพที่ 4 ต่อไปนี้

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินกับการตัดสินใจในแบบจำลองชิป

แนวทางการประเมินในด้านต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

1. การประเมินสภาพแวดล้อม (Context Evaluation : C) เป็นการประเมินเพื่อให้ได้ข้อมูลสำคัญ เพื่อช่วยในการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ความเป็นไปได้ของโครงการ เป็นการตรวจสอบเพื่อตอบคำถามต่าง ๆ เช่น

1.1 เป็นโครงการที่สนองปัญหา หรือความต้องการจำเป็นที่แท้จริงหรือไม่

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการชัดเจน เหมาะสม สอดคล้องกับนโยบายขององค์กร หรือนโยบายของหน่วยเหนือหรือไม่

1.3 เป็นโครงการที่เป็นไปได้ในแง่ของโอกาสที่จะได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ หรือไม่

ฯลฯ

2. ประเมินปัจจัยเบื้องต้น (Input Evaluation : I) เป็นการประเมินเพื่อใช้ข้อมูลตัดสินปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เหมาะสมหรือไม่ โดยดูว่าปัจจัยที่ใช้จะมีส่วนช่วยให้บรรลุจุดมุ่งหมายของโครงการหรือไม่ เป็นการตรวจสอบเพื่อตอบคำถามที่สำคัญ เช่น

2.1 ปัจจัยที่กำหนดไว้ในโครงการมีความเหมาะสมเพียงพอหรือไม่

2.2 กิจกรรม/แบบ/ทางเลือกที่ได้เลือกสรรแล้วที่กำหนดไว้ในโครงการ มีความเป็นไปได้ และเหมาะสมเพียงใด

ฯลฯ

3. ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation : P) เป็นการประเมินระหว่าง การดำเนินงานโครงการ เพื่อหาข้อดี และข้อบกพร่องของการดำเนินงานตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ และเป็นการรายงานผลการปฏิบัติงานของโครงการนั้น ๆ ด้วย ซึ่งเป็นการตรวจสอบเพื่อตอบคำถามที่สำคัญ เช่น

3.1 การปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ กิจกรรมใดทำได้หรือทำไม่ได้ เพราะเหตุใด

3.2 เกิดปัญหา อุปสรรค ไม่ราบรื่น ไม่คล่องตัวหรือไม่ อย่างไร

3.3 มีการแก้ไขปัญหายังไร

ฯลฯ

4. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation : P) เป็นการประเมินเพื่อดูว่าผลที่เกิดขึ้นเมื่อสิ้นสุดโครงการเป็นไปตามวัตถุประสงค์ หรือตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ โดยอาศัยข้อมูลจากรายงานผลที่ได้จากการประเมินสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น และกระบวนการร่วมด้วย ซึ่งเป็นการตรวจสอบเพื่อตอบคำถามที่สำคัญ ๆ เช่น

4.1 เกิดผล/ได้ผลลัพธ์ตามวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่

4.2 คุณภาพของผลลัพธ์เป็นอย่างไร

4.3 เกิดผลกระทบอื่นใดบ้างหรือไม่

ฯลฯ

7. ประโยชน์ของการประเมินโครงการ

ในการประเมินโครงการมีเป้าประสงค์หลัก คือ ต้องการข้อมูลที่บ่งชี้ว่าโครงการที่ดำเนินการนั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ หรือเป็นโครงการที่คุ้มค่าต่อการตัดสินใจในการดำเนินการหรือไม่ รวมถึงการศึกษาว่าในการดำเนินการโครงการมีปัญหาที่ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือแก้ไขในเรื่องอะไรบ้าง และเป็นโครงการที่มีคุณค่ามากน้อยเพียงใด

ศิริชัย กาญจนวาสี (2552 : 67) กล่าวถึงประโยชน์ของการประเมินในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ ด้านบริหาร คือ การประเมินสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการติดตาม กำกับกับการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ด้านจิตวิทยา คือ การประเมินสามารถใช้เป็นกลยุทธ์สำหรับการกระตุ้นให้เร้าความสนใจ และสร้างความตื่นตัวในการปฏิบัติงาน ด้านรัฐศาสตร์ คือ การประเมินสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ ความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติ (Accountability) ตลอดจนสามารถใช้เป็นกลยุทธ์ในการสร้างแรงสนับสนุน

เชาว์ อินใย (2553 : 12) กล่าวถึงเป้าหมายของการประเมินโครงการอย่างกว้าง ๆ ไว้ 3 ประการ คือ ประการแรก ต้องการบรรยายสิ่งต่าง ๆ ประการที่สอง ต้องการประเมินประสิทธิภาพของการให้บริการ และประการที่สาม ต้องการอธิบายสิ่งต่าง ๆ การวิจัยเชิงบรรยาย ดำเนินการเพื่อให้เข้าใจลักษณะหรือความต้องการของผู้ประกอบการที่พบได้ทั่วไปในองค์กรต่าง ๆ การประเมินโครงการช่วยตัดสินใจว่า ความต้องการต่าง ๆ สอดคล้องกับเป้าหมายของผู้ประกอบการหรือไม่ ขณะที่การวิจัยเชิงอธิบายมีเป้าหมายที่จะเข้าใจสาเหตุของปัญหาทางจิตวิทยาหรือกระบวนการทำงาน การประเมินโครงการเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เป็นกระบวนการที่มีระบบ เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่มีระบบเพื่อตัดสินความสำเร็จของโครงการ การประเมินโครงการเป็นการดำเนินงานที่ไม่ใช่ความพยายามในการสร้างทฤษฎี หรือพัฒนาองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ การประเมินโครงการที่นำมาใช้ในทางสังคมศาสตร์เป็นการเตรียมสารสนเทศ เพื่อใช้ในการปรับปรุงโครงการทางสังคม เหตุผล ประการสำคัญที่จำเป็นต้องประเมินโครงการก็คือ มีทางเลือกในการดำเนินโครงการ ได้มากมายนี่จะทำให้การดำเนินโครงการมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องประเมินโครงการว่าประสบผลสำเร็จหรือไม่ ในการปรับปรุงโครงการโดยพิจารณาว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่นั้น มีส่วนเกี่ยวข้องและกระทบกับระบบการให้บริการทางสังคม ลูกค้าหรือผู้รับบริการจะทราบได้อย่างรวดเร็ว ว่าวิธีการของโครงการที่จัดขึ้นดีหรือไม่ดี สารสนเทศที่ได้จากการประเมินโครงการ จะทำให้ผู้ดำเนินโครงการปฏิบัติต่อลูกค้าหรือผู้ประกอบการได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะทำให้การทำงานมีความสุขและเกิดปัญหาต่าง ๆ น้อย ประโยชน์ที่สำคัญที่สุดก็คือคุ้มค่าแก่ประชาชนที่จ่ายภาษีให้รัฐบาล

เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี (2556 : 93-95) กล่าวถึงประโยชน์ของการประเมินโครงการสามารถใช้เห็นดังต่อไปนี้

1. การประเมินเป็นเครื่องมือของการรับรองคุณภาพในการให้บริการถึงแม้จะไม่สามารถประกันผลสัมฤทธิ์ขั้นสูงสุดของโครงการได้ แต่ก็สามารถรับรองคุณภาพของการให้บริการในระดับหนึ่งได้ ด้วยเหตุนี้องค์กรที่เป็นเจ้าของโครงการต่าง ๆ จำนวนมากจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องใช้วิธีประเมินโครงการเพื่อให้เป็นที่ยอมรับและเป็นที่น่าเชื่อถือจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจากประชาชนทั่วไปด้วย

2. การประเมินช่วยให้ผู้สนับสนุนด้านการเงินลงทุนได้รับทราบปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงานของโครงการ โดยอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์จากสภาพการณ์ที่เป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่จัดขึ้นเพื่อการกุศล เช่น โครงการอาหารกลางวันสำหรับเด็กนักเรียนที่ด้อยโอกาสจากการประเมินโครงการดังกล่าว ย่อมทำให้ทราบว่า ทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการนี้มีจำนวนเพียงพอหรือไม่ เด็กนักเรียนที่เข้ารับบริการจากโครงการประเภทนี้มีความรู้สึกพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจในด้านใดบ้าง ทั้งนี้ เพื่อจะได้หาทางปรับปรุงหรือแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

3. การประเมินช่วยให้ได้ข้อมูลซึ่งเป็นสารสนเทศที่มีคุณค่าสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ หน่วยงานที่ต้องพิจารณาจัดสรรเงินทุนเพื่อให้การสนับสนุนโครงการ เช่น สำนักงานงบประมาณแผ่นดิน เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ก่อนที่จะมีการอนุมัติงบประมาณให้แก่โครงการใด ๆ ทางสำนักงานงบประมาณแผ่นดินก็มักจะขอข้อมูลสารสนเทศที่เป็นผลการประเมินจากหน่วยงานซึ่งจัดทำโครงการเหล่านั้นไปประกอบการพิจารณาด้วยเสมอ ทั้งนี้ เพื่อให้การจัดสรรเงินงบประมาณเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ลดคำวิพากษ์วิจารณ์ และสอดคล้องกับความต้องการที่เป็นจริง

4. การประเมินช่วยให้เห็นความสำคัญของโครงการตามลำดับก่อนหลัง โดยสามารถจะทราบได้ว่า โครงการใดมีความจำเป็นเร่งด่วนกว่ากัน ทั้งนี้ เพื่อช่วยแก้ปัญหาในการคัดเลือกโครงการ ตลอดจนช่วยลดความกดดันจากอำนาจทางการเมือง อันเนื่องมาจากโครงการมีจำนวนมาก (ทั้งจากการขยายโครงการและโครงการที่ต่อเนื่อง) เงินทุนสนับสนุนมีจำกัด ดังนั้น การประเมินโครงการต่าง ๆ อย่างมีระบบและครอบคลุมทุกขั้นตอนจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่น่าเชื่อถือ ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่า โครงการใดควรได้รับการพิจารณาให้การสนับสนุนก่อน และโครงการใดควรจะให้การสนับสนุนในระดับถัดไป เป็นต้น

5. การประเมินช่วยให้ได้ข้อมูลป้อนกลับจากผู้รับบริการ ข้อมูลประเภทนี้ทำให้ทราบถึงข้อจำกัดและปัญหาต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน เพื่อนำมาปรับปรุงโครงการ ตลอดจนเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ให้และผู้รับบริการ

6. การประเมินช่วยให้ทราบถึงผลผลิตของโครงการทั้งในด้านที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ควบคู่กันไป ถึงแม้ว่าการดำเนินการโครงการต่าง ๆ ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ผลผลิต

ที่พึงประสงค์เป็นหลัก แต่ในความเป็นจริงแล้ว ก็อาจจะมีผลผลิตบางส่วนที่ไม่พึงประสงค์ เกิดตามมาด้วย

พิชิต ฤทธิ์จรูญ (2557 : 45) กล่าวว่า ประโยชน์ของการประเมินโครงการ ประกอบด้วย

1. การประเมินช่วยทำให้การกำหนดวัตถุประสงค์และมาตรฐานของการดำเนินงาน มีความชัดเจนขึ้น การประเมินโครงการมีส่วนช่วยทำให้โครงการมีความชัดเจนและสามารถที่จะนำไป ปฏิบัติอย่างได้ผลมากกว่าโครงการที่ไม่ได้รับการประเมิน

2. การประเมินโครงการช่วยให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างคุ้มค่า หรือเกิดประโยชน์ เต็มที่ ทั้งนี้การประเมินโครงการจะต้องวิเคราะห์ทุกส่วนของโครงการ ข้อมูลใดหรือปัจจัยใดที่เป็น ปัญหาจะได้รับการจัดสรรให้อยู่ในปริมาณที่เหมาะสมเพียงพอแก่การดำเนินงาน ฉะนั้น การประเมิน โครงการจึงมีส่วนทำให้การใช้ทรัพยากรของโครงการเป็นไปอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ

3. การประเมินโครงการช่วยให้แผนงานบรรลุวัตถุประสงค์ เมื่อโครงการได้รับการ วิเคราะห์ตรวจสอบให้ปรับปรุงแก้ไขให้ดูอาการไปด้วยดี จะทำให้แผนงานดำเนินไปด้วยดีและ บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

4. การประเมินโครงการมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาอันเกิดจากผลกระทบของโครงการ และทำให้โครงการมีข้อที่ก่อให้เกิดความเสียหายลดน้อยลง

5. การประเมินโครงการมีส่วนช่วยที่สำคัญในการควบคุมคุณภาพของโครงการ เพื่อให้มี การดำเนินงานจนกว่าจะเป็นไปตามมาตรฐานหรือเป้าหมายที่ต้องการ

6. การประเมินโครงการมีส่วนในการสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติงานตามโครงการ เพราะการประเมินโครงการมิใช่เป็นการควบคุมบังคับหรือสั่งการ แต่เป็นการศึกษาวิเคราะห์เพื่อ ปรับปรุงแก้ไขและเสนอแนะวิธีการใหม่ ๆ เพื่อใช้ในการปฏิบัติโครงการอันจะนำมาซึ่งผลงานที่ดีเป็นที่ ยอมรับของผู้เกี่ยวข้อง โดยลักษณะเช่นนี้ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีกำลังใจ

7. การประเมินโครงการช่วยให้การตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงการจะทำให้ ผู้บริหารได้ทราบถึงปัญหาอุปสรรค จุดเด่น จุดด้อย ความเป็นไปได้ และแนวทางปรับปรุงแก้ไข การดำเนินโครงการ โดยข้อมูลดังกล่าวจะช่วยให้ผู้บริหารตัดสินใจว่าจะดำเนินโครงการต่อไป หรือยุติ โครงการนั้นเสีย

กล่าวโดยสรุป ประโยชน์ของการประเมินโครงการ ประกอบด้วย 1) ทำให้มีการกำหนด วัตถุประสงค์หรือมาตรฐานในการดำเนินการที่ชัดเจน 2) ทำให้มีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ เต็มที่และคุ้มค่า 3) ทำให้แผนงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ คือ เริ่มจากการวางแผนดำเนินการตามแผน และประเมินผล 4) ทำให้เกิดการควบคุมคุณภาพของงาน วิเคราะห์ทุกส่วนของโครงการเพื่อไม่ให้ เกิดปัญหา และ 5) เพื่อทราบปัญหาอุปสรรค ข้อดี ข้อเสีย ตลอดจนแนวทางการปรับปรุงแก้ไข เพื่อผู้บริหารจะได้มีข้อมูลประกอบในการตัดสินใจว่าจะดำเนินการขยายหรือยุติโครงการ

ข้อมูลบริบทโรงเรียนบ้านหนองซ้อง

1. ประวัติย่อโรงเรียนบ้านหนองซ้อง

โรงเรียนบ้านหนองซ้อง ตั้งอยู่ที่บ้านหนองซ้อง หมู่ที่ 1 ตำบลบางสะพาน อำเภอบางสะพานน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2500 ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน ซึ่งเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาและได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากพรคมนั่งศิลา จำนวน 10,000 บาท โดยมีนายมงคล สุตลาภา, นายฉุย ศรีฉาย, นายสำราญ อุดชู และชาวบ้าน ร่วมกันจัดสร้างอาคารเรียนชั่วคราว ในพื้นที่ 16 ไร่ โดยมี นายน้อม อุ่นใจ รักษาการในตำแหน่งครูใหญ่ เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ต่อมาวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2510 ย้ายที่ตั้งโรงเรียนใหม่ บริเวณสนามกีฬาของหมู่บ้าน บนเนื้อที่จำนวน 25.74 ไร่ (ราชพัสดุ หมายเลขที่ ปช.434) มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ (โรงเรียนบ้านหนองซ้อง, 2562 : 12)

ทิศเหนือ ติดต่อ ถนนสาธารณะประโยชน์ยาว 240 เมตร

ทิศใต้ ติดต่อ ที่ดินของนายแสงนวล รวดเร็ว ยาว 240 เมตร

ทิศตะวันออก ติดต่อ ทางสาธารณะประโยชน์ยาว 200 เมตร

ทิศตะวันตก ติดต่อ ที่ดินของนายเมี้ยน เพชรประดับ ยาว 240 เมตร

โรงเรียนบ้านหนองซ้อง เปิดทำการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 2 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และทำการสอนทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในเกณฑ์ดี

2. ข้อมูลข้าราชการครูและบุคลากร

ในปีการศึกษา 2562 มีข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งหมด จำนวน 6 คน พนักงานราชการ จำนวน 1 คน พี่เลี้ยงเด็กพิการ จำนวน 1 คน และลูกจ้างประจำ จำนวน 1 คน

3. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนบ้านหนองซ้อง จำนวน 9 คน
ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนบ้านหนองซ้อง

ที่	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง
1	นางสุโย ปลอดภัย	ประธานกรรมการ
2	นายสมศักดิ์ ผิวเผือก	รองประธานกรรมการ
3	นางจินดา ช่วยชื่น	กรรมการ
4	นางกฤษณา กลิ่นน้อย	กรรมการ
5	นายชำเลื่อง แดงระยับ	กรรมการ
6	นางติ่ม นาน้อย	กรรมการ
7	นางขวัญจิตร เกิดหาญ	กรรมการ
8	พระอธิการสุวิทย์ สุวิโย	กรรมการ
9	นางสุกัญญา ปัตเมฆ	กรรมการและเลขานุการ

4. ข้อมูลนักเรียน

ในปีการศึกษา 2562 มีนักเรียน จำนวนทั้งสิ้น 58 คน แยกเป็นระดับอนุบาล จำนวน 17 คน ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 13 คน และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 28 คน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้อมูลนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองซ้อง ปีการศึกษา 2562

ชั้นเรียน	ปีการศึกษา 2562			
	จำนวนห้องเรียน	จำนวนนักเรียนชาย	จำนวนนักเรียนหญิง	รวม
อนุบาลปีที่ 1	1	4	3	7
อนุบาลปีที่ 2	1	2	4	6
อนุบาลปีที่ 3	1	2	2	4
รวม	3	8	9	17
ประถมศึกษาปีที่ 1	1	1	2	3
ประถมศึกษาปีที่ 2	1	1	0	1
ประถมศึกษาปีที่ 3	1	0	3	3
ประถมศึกษาปีที่ 4	1	0	1	1
ประถมศึกษาปีที่ 5	1	1	1	2

ตารางที่ 2 ข้อมูลนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองซ้อง ปีการศึกษา 2562 (ต่อ)

ชั้นเรียน	ปีการศึกษา 2562			
	จำนวนห้องเรียน	จำนวนนักเรียนชาย	จำนวนนักเรียนหญิง	รวม
ประถมศึกษาปีที่ 6	1	2	1	3
รวม	6	5	8	13
มัธยมศึกษาปีที่ 1	1	2	3	5
มัธยมศึกษาปีที่ 2	1	10	5	15
มัธยมศึกษาปีที่ 3	1	5	3	8
รวม	3	17	11	28
รวมทั้งหมด	8	30	28	58

โรงเรียนบ้านหนองซ้อง (2562 : 19)

5. วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และคุณลักษณะอันพึงประสงค์

5.1 วิสัยทัศน์

โรงเรียนบ้านหนองซ้องจัดการศึกษาโดยมุ่งพัฒนาวิชาการ วางรากฐานในการอ่าน การคิดคำนวณ ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปลุกฝังจิตสำนึกให้มีคุณธรรม จริยธรรม รักกีฬา เพื่อให้ห่างไกลยาเสพติด ตลอดจนจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนการสอน โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

5.2 พันธกิจ

5.2.1 จัดการศึกษาและกิจกรรมโดยผสมผสานสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ รวมทั้ง ปลุกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์

5.2.2 จัดการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด

5.2.3 จัดการเรียนรู้และกิจกรรมเพื่อฝึกทักษะการอ่าน กระบวนการคิด คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และฝึกการใช้เทคโนโลยีเบื้องต้น

5.2.4 จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง สอดคล้องกับท้องถิ่น ฝึกปฏิบัติให้คิดเป็น ทำเป็น

5.2.5 จัดกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมเสริมเพื่อพัฒนาตนเองของผู้เรียนทุกด้าน

5.2.6 จัดการเรียนรู้ที่หลากหลายโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

5.2.7 พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถและทักษะในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและวิธีการที่หลากหลาย

5.2.8 ปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ สะอาดและสวยงาม

4.2.9 สนับสนุน ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา

4.2.10 จัดระบบข้อมูลสารสนเทศให้ถูกต้องเป็นปัจจุบัน

5.2.11 พัฒนาการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม เน้นการทำงานเป็นทีม เน้นการนิเทศ กำกับติดตาม

5.2.12 จัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

5.3 เป้าหมาย

5.3.1 นักเรียนทุกคนได้เรียนรู้เต็มตามศักยภาพ มีคุณธรรม จริยธรรม และเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน

5.3.2 ครูและบุคลากรทางการศึกษาทุกคนพัฒนาตนเองให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

5.3.3 โรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นเทคโนโลยีอย่างน้อย 2 แห่ง ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนและศึกษาหาความรู้ของผู้เรียน

5.3.4 ชุมชนร่วมกิจกรรม พัฒนาแหล่งเรียนรู้และจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนทุกครั้ง

5.4 คุณลักษณะอันพึงประสงค์

5.3.1 รู้จักตนเอง มีระเบียบวินัย มีคุณธรรมจริยธรรม ตามวิถีไทย

5.3.2 มีความรู้ ความสามารถในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

5.3.3 มีทักษะในกระบวนการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างภูมิปัญญาทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และใช้ภาษาต่างประเทศในการดำรงชีวิต

5.3.4 มีสุนทรียภาพทางศิลปะ ดนตรี และกีฬา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

วีรยา บุชชะบา (2559 : 56-57) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การประเมินโครงการค่ายคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร ผลการประเมิน พบว่า

โครงการค่ายคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชรโดยพิจารณาทางด้าน พบว่า ทุกด้านผ่านเกณฑ์การประเมินโดยด้านปฏิกิริยาตอบสนอง ได้แก่ หลักสูตรวิทยากร สถานที่ บรรยากาศ การอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่ ด้านระยะเวลาที่เหมาะสมกับเนื้อหาภาพรวมในด้านปฏิกิริยา อยู่ในระดับดี ด้านความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านคุณธรรมหลักการปฏิบัติ กัมมัฏฐานเบื้องต้น หลักธรรมที่ควรนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ความรู้เกี่ยวกับเยาวชนห่างไกลอบายมุข การเป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ โดยนักเรียนมีความรู้ความเข้าใจ คิดเป็นร้อยละ 75 ด้านพฤติกรรม ได้แก่ พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง และการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน นักเรียนมีพฤติกรรมเกือบทุกข้ออยู่ยอยู่ในระดับมาก และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อองค์กร ทำให้บรรยากาศโรงเรียน ห้องเรียนเป็นระเบียบเรียบร้อย น่าเรียนมากขึ้น นักเรียนมีระเบียบวินัย มีสัมมาคารวะ มีความประพฤติเรียบร้อย ช่วยเหลือกิจกรรมส่วนรวมมากขึ้น

ยุพิน รอดประพันธ์ (2561 : 105-107) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการประเมินโครงการโรงเรียนคุณธรรมโดยประยุกต์ใช้รูปแบบ การประเมินชิป (CIPP Model) โรงเรียนวัดห้วยธารทหาร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินโครงการโรงเรียนคุณธรรมโดยประยุกต์ใช้รูปแบบการ ประเมินชิป (CIPP Model) โรงเรียนวัดห้วยธารทหาร ประกอบด้วย ด้านบริบท ด้านปัจจัยเบื้องต้น ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิตของโครงการ ได้แก่ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน และประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินโครงการโรงเรียนคุณธรรมของโรงเรียนวัดห้วยธารทหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครู คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน และผู้ปกครองนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ปีการศึกษา 2561 โดยการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 69 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับบริบทของโครงการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ โครงการมีความเหมาะสมและมีความจำเป็นในการแก้ปัญหา ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินโครงการ 2) ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยนำเข้าของโครงการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ มีแผนการดำเนินงานตามโครงการอย่างชัดเจน ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ งบประมาณในการดำเนินโครงการมีเพียงพอ 3) ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงานของโครงการในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ขณะดำเนินงานตามโครงการมีการแก้ไขปรับปรุงวิธีการ ดำเนินโครงการเมื่อ พบว่า บกพร่อง ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ รูปแบบการจัดกิจกรรมในโครงการช่วยให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรม 4) ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับผลผลิตจากการดำเนินโครงการ

ด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ อยู่อย่างพอเพียง ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ซื่อสัตย์ สุจริต และเมื่อเรียงลำดับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนสามารถเรียงลำดับได้ดังนี้ คือ อยู่อย่างพอเพียง รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ รักความเป็นไทย มีจิตสาธารณะ มุ่งมั่นในการทำงาน ใฝ่เรียนรู้ ความมีวินัย และซื่อสัตย์สุจริต และ 5) ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับผลผลิตจากการดำเนินโครงการ ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติตนให้มีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ สามารถรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ นำมาปรับและประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานหรือทำกิจกรรมอื่น

นิศากร ยมทา (2559 : 107-108) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง รายงานการประเมินผลโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน โรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประเมินผลโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน โรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย จำนวน 4 ด้าน คือ ความเหมาะสมของบริบท ความเหมาะสมของปัจจัยนำเข้า ความเหมาะสมของกระบวนการดำเนินงาน และผลผลิตของโครงการเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน จำนวน 10 ด้าน ได้แก่ ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความมีสติและละเอียดรอบคอบ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ความสุภาพ ความยุติธรรม ความมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ความสามัคคี และประเมินคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นครูนักเรียน และผู้ปกครองนักเรียน โรงเรียนมกุฏเมืองราชวิทยาลัย ปีการศึกษา 2559 จำนวน 567 คน จำแนกเป็น ครูผู้สอน จำนวน 19 คน ใช้กลุ่มประชากรเป็นกลุ่มตัวอย่างนักเรียน จำนวน 274 คน ใช้ตารางการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซี่และมอร์แกน และการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 274 คน ใช้ตารางการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซี่และมอร์แกน และการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เป็นแบบสอบถามที่ผู้รายงานได้สร้างขึ้น แบ่งเป็น 4 ชุด ข้อคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ รวมทั้งสิ้น จำนวน 54 ข้อ ค่าดัชนีความสอดคล้อง 0.6 ถึง 1.0 ค่าอำนาจจำแนกรายข้อ 0.20-0.90 ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ 0.95-0.98 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า 1) บริบทของโครงการมีความเหมาะสมในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 8 ข้อ และระดับมาก 4 ข้อ ข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ โครงการมีความเหมาะสมและ มีความจำเป็นในการแก้ปัญหา ส่วนข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ หลักการและเหตุผลของโครงการมีความสอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัด 2) ปัจจัยนำเข้าของโครงการมีความเหมาะสมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 2 ข้อ และระดับมาก 12 ข้อ ข้อที่มีค่าคะแนนค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ มีแผนการดำเนินงานตาม

โครงการอย่างชัดเจน ส่วนข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ งบประมาณในการดำเนินโครงการ มีเพียงพอ 3) กระบวนการดำเนินงานตามโครงการมีความเหมาะสม ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 4 ข้อ และระดับมาก 8 ข้อ ข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ ขณะดำเนินงานตามโครงการมีการแก้ไข ปรับปรุงวิธีการดำเนินโครงการเมื่อพบว่าบกพร่อง ส่วนข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุดคือ มีการกำหนด ขั้นตอน รายละเอียดและวิธีดำเนินโครงการ อย่างชัดเจนและเหมาะสม 4) ผลผลิตของโครงการเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านและด้านที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ ความมีสติและละเอียดรอบคอบ ส่วนด้านที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุดคือ ความรับผิดชอบ ส่วนคุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด จำนวน 2 ข้อ และอยู่ในระดับมาก จำนวน 8 ข้อ ข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงสุดคือ สามารถนำความรู้ที่ได้จากโครงการไปใช้กับปฏิบัติงานที่รับผิดชอบ ส่วนข้อที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ สามารถนำหลักการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน เมื่อเรียงลำดับคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน ด้านที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย สามารถเรียงลำดับ ได้ดังนี้คือ ความมีสติและละเอียดรอบคอบ ความสุภาพ ความมีวินัย ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ความมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ความขยันและความรับผิดชอบ

กฤตย์ ไชยวงศ์ (2562 : 6-8) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รายงานการประเมินโครงการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษา โรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ด้วยกิจกรรม 9 คุณธรรมตามรอยพ่อ ตามรูปแบบ WANGKAPEE Model การประเมินโครงการครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินโครงการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษาโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ และเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียน โดยใช้รูปแบบการประเมินประยุกต์ CIPPIEST Model กลุ่มตัวอย่างได้มาจากการสุ่มอย่างง่ายจากประชากรแต่ละกลุ่ม จำนวน 445 คน ประกอบด้วย ครู กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และนักเรียน ใช้วิธีการประเมินเชิงผสมวิธี โดยการประเมินเชิงปริมาณใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ส่วนการประเมินเชิงคุณภาพใช้วิธีการสนทนากลุ่ม ผลการประเมินพบว่า ภาพรวมของโครงการอยู่ในระดับมาก โดยด้านสภาพบริบท และด้านความยั่งยืน มีผลการประเมินอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต ด้านผลกระทบ ด้านประสิทธิผล และด้านการถ่ายทอดส่งต่อ มีผลการประเมินอยู่ในระดับมาก สำหรับแนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน พบว่า ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันดำเนินงานตามแนวทางของศาสตร์พระราชา โดยจัดกิจกรรม 9 คุณธรรมตามรอยพ่อ แบบบูรณาการและรายงานผลการดำเนินกิจกรรมเป็นระยะตลอดการดำเนินงาน

จักรพงษ์ มัตสยะวนิชกุล (2563 : 1) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รายงานการประเมินโครงการ ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ประเมินสภาวะแวดล้อม (Context evaluation : C) ของโครงการ 2) ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input evaluation : I) ของโครงการ 3) ประเมินกระบวนการดำเนินงาน (Process evaluation : P) ของโครงการ 4) ประเมินผลผลิต (Product evaluation : P) ของโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ของ นักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 ใช้รูปแบบการประเมินโครงการแบบ ชิปปี้โมเดล (CIPP Model) ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ 1) ครู จำนวน 21 คน 2) นักเรียน ปีการศึกษา 2563 ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 118 คน 3) ผู้ปกครองนักเรียน ตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 118 คน และ 4) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 15 คน ได้มาโดยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูล โดยการหาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการประเมินโครงการส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 ปรากฏดังต่อไปนี้ 1) ผลการประเมินด้านสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation) ของโครงการ ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนด โดยผู้มีส่วน เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ในการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานของโครงการ อยู่ในลำดับสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ผู้บริหารกำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานตามโครงการที่มีความเหมาะสม และ โครงการมีหลักการและเหตุผลสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน อยู่ในลำดับต่ำสุด 2) ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ของโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนด โดยบุคลากรมีความรู้ความเข้าใจ ในการปฏิบัติงานโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมเป็นอย่างดี อยู่ในลำดับสูงสุด รองลงมา ได้แก่ โรงเรียนจัดทำโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในแผนปฏิบัติการประจำปีอย่างต่อเนื่องชัดเจน และผู้บริหารกำหนดขอบข่ายหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้รับผิดชอบโครงการได้อย่างชัดเจน อยู่ใน ลำดับต่ำสุด 3) ผลการประเมินด้านกระบวนการดำเนินงาน (Process Evaluation) ของโครงการ ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนด โดยผู้บริหาร มีการประเมินขั้นตอนการดำเนินงานและนำผลไปปรับปรุงเพื่อพัฒนาโครงการให้มีประสิทธิภาพต่อไป อยู่ในลำดับสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ผู้บริหารมีการวางแผนในการดำเนินงานโครงการ และผู้บริหาร แก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานตามโครงการได้อย่างเหมาะสม อยู่ในลำดับต่ำสุด

4) ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) พบว่า พฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนด โดยด้านรักษาดิน ศาสน์ กษัตริย์ อยู่ในลำดับมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ด้านอยู่อย่างพอเพียง และด้านซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในลำดับต่ำสุด 5) ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนวัดบางลี่ (วุฒิพันธุ์วิทยา) ปีการศึกษา 2563 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนด โดยโครงการมีระยะเวลาในการ จัดกิจกรรมที่มีความเหมาะสม อยู่ในลำดับสูงสุด รองลงมา ได้แก่ นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมอันพึงประสงค์ที่ดีขึ้น และนักเรียนให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน อยู่ในลำดับต่ำสุด

พงษ์ศักดิ์พล ทาแก้ว (2563 : 59-65) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินโครงการส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนักศึกษา ของวิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย เชิงประเมิน มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนนักศึกษาของ วิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการและ ด้านผลผลิต โดยประยุกต์ใช้รูปแบบการประเมินแบบซิปป (CIPP Model) กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 818 คน ประกอบด้วย ผู้บริหาร จำนวน 4 คน ครู จำนวน 65 คน เจ้าหน้าที่ จำนวน 42 คน นักเรียน นักศึกษา จำนวน 331 คน ผู้ปกครอง จำนวน 331 คน และผู้แทนชุมชน 45 คน ได้มาจากการสุ่มแบบ แบ่งชั้นภูมิและกำหนดขนาดตัวอย่างโดยการคำนวณจากตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม จำนวน 4 ฉบับ สถิติที่ใช้ ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการ ประเมินพบว่า 1) ด้านบริบท ผลการประเมินโครงการส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรมนักเรียน นักศึกษาของ วิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ใน ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าทุกข้อมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก 2) ด้านปัจจัยนำเข้า ผลการประเมินโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน นักศึกษาของวิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ทุกข้อมีความเหมาะสมอยู่ใน ระดับมาก 3) ด้านกระบวนการ ผลการประเมินโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน นักศึกษา ของวิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ทุกข้อมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก 4) ด้านผลผลิต ผลการประเมินโครงการ ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียน นักศึกษาของวิทยาลัยเทคนิคเดชอุดม โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

วรชยา ประจำ (2564 : 111-119) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินโครงการส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนคุณธรรม สพฐ.โรงเรียนอนุบาลห้วยทับทันโดยใช้ CIPP Model การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินโครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียน

คุณธรรม สพฐ. โรงเรียนอนุบาลห้วยทับทัน โดยใช้ CIPP Model ประกอบด้วย ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ และด้านผลผลิต กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย จำนวนทั้งหมด 571 คน ประกอบด้วย ครู จำนวน 25 คน นักเรียน จำนวน 318 คน ผู้ปกครอง จำนวน 180 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 14 คน และผู้นำชุมชน จำนวน 34 คน ปีการศึกษา 2563 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสังเกตพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน จำนวน 8 ฉบับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการประเมินบริบทของโครงการตามความคิดเห็นของครูอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความเป็นไปได้ของโครงการ และความคิดเห็นของผู้ปกครองอยู่ในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความสอดคล้องของโครงการกับความต้องการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน 2) ผลการประเมินปัจจัยนำเข้าของโครงการตามความคิดเห็นของครูโดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านบุคลากร 3) ผลการประเมินกระบวนการของโครงการ พบว่า 3.1) ผลการปฏิบัติกิจกรรมที่ดำเนินการในโครงการ โดยรวมทุกกิจกรรมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากที่สุด กิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ กิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรม 3.2) กระบวนการดำเนินงานโครงการ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการดำเนินงาน และ 4) ผลการประเมินผลผลิตของโครงการ พบว่า 4.1) พฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน ได้แก่ คุณธรรมเพื่อการพัฒนาตน โดยรวมอยู่ในระดับดีมากพฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การหลีกเลี่ยงอบายมุข คุณธรรมเพื่อการพัฒนาการทำงาน โดยรวมอยู่ในระดับดีมากพฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ความมีวินัย และคุณธรรมเพื่อการพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยรวมอยู่ในระดับดีมาก พฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ความกตัญญูต่อบุคคล 4.2) ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการดำเนินโครงการ โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ นักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของโครงการ และ 4.3) ความพึงพอใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีต่อพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ นักเรียนปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน การเรียน การทำงานบ้าน และการทำกิจกรรม ต่าง ๆ ในครอบครัวและโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม เมื่อพิจารณาผลการประเมินโครงการโดยรวมทั้ง 4 ด้าน พบว่าผลการประเมินโครงการผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนดไว้ทุกด้าน

สกุณา ปั่นทอง (2564 : 564-565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรี การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต ของโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงใน โรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรี กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการดำเนินโครงการ และคณะกรรมการ

สถานศึกษาชั้นพื้นฐาน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง รวมจำนวน 182 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบประเมิน จำนวน 6 ฉบับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบที (t-test) ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการประเมินสภาพแวดล้อมของโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรีตามความคิดเห็นของคณะกรรมการบริหารโครงการ และคณะกรรมการดำเนินโครงการ พบว่า ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด 2) ผลการประเมินปัจจัยเบื้องต้นของโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรี ตามความคิดเห็นของคณะกรรมการบริหารโครงการ และคณะกรรมการดำเนินโครงการ พบว่า ในภาพรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด 3) ผลการประเมินกระบวนการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรี ตามความคิดเห็นของคณะกรรมการบริหารโครงการ และคณะกรรมการดำเนินโครงการ พบว่า ในภาพรวมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด 4) ผลผลิตของโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรี ตามประเด็นของโครงการ ดังนี้ 4.1) ผลการเปรียบเทียบคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนก่อนและหลังการดำเนินโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า หลังดำเนินโครงการนักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมสูงกว่าก่อนดำเนินโครงการ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 4.2) ผลการประเมินความพึงพอใจของคณะกรรมการบริหารโครงการ คณะกรรมการดำเนินโครงการ ครูผู้ปกครอง และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมในโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรีโดยภาพรวมและรายด้าน มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด 4.3) นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – ประถมศึกษาปีที่ 6 มีความพึงพอใจต่อการดำเนินโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อยู่ในระดับมากที่สุด 4.4) ผลการสำรวจรางวัล เกียรติบัตร หลังจากประเมินโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนเทศบาล 3 (บ้านบ่อ) สังกัดเทศบาลเมืองกาญจนบุรี พบว่า นักเรียนได้รับรางวัลต่าง ๆ ที่สามารถสร้างชื่อเสียงให้กับตนเองและโรงเรียนมากมาย เป็นเพราะว่านักเรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามหลักเบื้องต้นของศาสนา มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตนเอง มีความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณและสถานศึกษา มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละเพื่อชื่อเสียงของโรงเรียน ประหยัดรู้จักใช้ทรัพย์สินของส่วนตัวและส่วนรวมอย่างคุ้มค่า ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย นิยมไทย ดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย

2. งานวิจัยต่างประเทศ

อาซิซ มาห์มูด และเรห์มาน (Aziz, Mahmood & Rehman, 2018 : 203) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำแบบจำลอง CIPP ไปปฏิบัติเพื่อการประเมินคุณภาพในระดับโรงเรียน : กรณีศึกษาวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้คือเพื่อประเมินคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนโดยใช้แบบจำลองการประเมิน CIPP ของ Stuffle beam (1983) ประชากร ประกอบด้วย อาจารย์ใหญ่ หัวหน้าของแต่ละฝ่าย และครูของสาขาต่าง ๆ ของระบบโรงเรียนสวัสดิการในราวัลปินดี ข้อมูลถูกเก็บรวบรวมผ่านรายการตรวจสอบการประเมิน CIPP (2002) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การวิเคราะห์เอกสาร และการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลผ่านเนื้อหาและการวิเคราะห์เฉพาะเรื่อง ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนสวัสดิการกลุ่มนี้เน้นการศึกษาที่มีคุณภาพโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยีขั้นสูง การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ หลักสูตรที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนกลยุทธ์การสอนและการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม พบว่า ครูให้ความสำคัญกับงานภาคทฤษฎีและการเรียนรู้แบบท่องจำมากขึ้น ซึ่งสร้างแรงกดดันให้กับนักเรียนและส่งผลเสียต่อความสามารถทางปัญญาของพวกเขา อีกทั้งขาดพื้นที่ที่เหมาะสม สภาพแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ และโรงเรียนตั้งอยู่ในอาคารเช่า

อิรวรรณ และประเสริฐโย (Irawan & Prasetyo, 2020 : 143-144) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการประเมินการดำเนินการสอบโรงเรียนออนไลน์ โดยใช้ CIPP MODEL การศึกษานี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินการดำเนินการสอบโรงเรียนออนไลน์ที่ดำเนินการที่ SMK PGRI 1 Salatiga ในปีการศึกษา 2019/2020 การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงประเมินผลเชิงพรรณนาโดยใช้แบบจำลอง CIPP (บริบท ปัจจัยป้อน กระบวนการ ผลผลิต) การวิจัยมุ่งเน้นไปที่การดำเนินกิจกรรมการประเมินผ่านสื่อประกอบ (บริบท ปัจจัยป้อน กระบวนการ และการประเมินผลผลิต) ข้อมูลถูกเก็บรวบรวมผ่าน 1) การสัมภาษณ์กับอาจารย์ใหญ่ รองอาจารย์ใหญ่ สำหรับหลักสูตร คณะกรรมการตรวจสอบของโรงเรียน และ 2) การศึกษาเอกสาร ดำเนินการโดยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการสอบโรงเรียนออนไลน์ที่ SMK PGRI 1 Salatiga การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับ 194 วิชา ซึ่งประกอบด้วยผู้เข้าร่วมสอบในโรงเรียน 181 คน และคณะกรรมการสอบของโรงเรียน 13 คน ใน SMK PGRI 1 Salatiga ผลการวิจัยประเมินผลนี้สามารถเห็นได้จากองค์ประกอบการประเมินทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ 1) บริบทในการดำเนินการสอบออนไลน์ของโรงเรียนได้ยึดตามหนังสือเวียนจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการศึกษาและวัฒนธรรม และสำนักงานการศึกษาและวัฒนธรรมของจังหวัดชวากลาง 2) ปัจจัยป้อนในการดำเนินการสอบโรงเรียนออนไลน์เป็นไปตามเกณฑ์การวางแผนในการดำเนินการสอบของโรงเรียน ซึ่งรวมถึงการเตรียมใบสมัครออนไลน์ การวางแผนและแผนการสอบของโรงเรียน การเตรียมเครือข่าย ขั้นตอนการปฏิบัติงานมาตรฐาน (SOP) เช่น คณะกรรมการจัดการทดสอบ 3) กระบวนการจัดสอบออนไลน์ของโรงเรียนเป็นไปด้วยดี แต่มีปัญหาทางเทคนิคที่ผู้เข้าร่วมสอบใน

โรงเรียนต้องเผชิญเกี่ยวกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และ 4) ผลการจัดสอบออนไลน์ของโรงเรียนจัดอยู่ในหมวดค่อนข้างดี ระบุด้วยผลสอบออนไลน์ของโรงเรียนในระยะเวลาอันสั้น

บาชรี, พรสตีวี และปุษปีตาวาตี (Bashri, Prastiwi & Puspitawati, 2020 : 1250) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แบบจำลอง CIPP สำหรับการประเมินผลหลักสูตร สาขาวิชาชีววิทยาศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่ออธิบายผลการประเมินการดำเนินการตามหลักสูตรในโครงการศึกษาการศึกษาทางชีววิทยา งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงสังเกต มีการสังเกตหลักสูตรวิชาชีววิทยาศึกษา โมเดลที่ใช้คือ CIPP (บริบท ปัจจัยป้อน กระบวนการ และผลผลิต) การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเอกสารและการสังเกตจะดำเนินการโดยใช้การอ้างอิงถึงเครื่องมือที่เกี่ยวข้องตามองค์ประกอบแบบจำลอง CIPP รวมถึงเครื่องมือสำรวจ/สังเกตการณ์ ใบสัมภาษณ์ ใบแบบสอบถาม และแผ่นทบทวนเอกสารหลักสูตรและเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ นอกจากนี้ การจัดการสนทนากลุ่มโฟกัส (FGD) เทคนิคแบบจำลองการวิเคราะห์แนวโน้มใช้ข้อมูลที่ระบุ โดยเริ่มจากการกระจายความถี่ตามที่สรุปไว้ในแผนภาพ สำหรับแบบสอบถามการตอบสนอง ได้มีการพัฒนาการวิเคราะห์การกระจายความถี่และการวิเคราะห์การพึ่งพาแบบต่าง ๆ วิเคราะห์ผลการสังเกตโดยตรงโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาเชิงปริมาณ วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์หรือการสนทนากลุ่มโดยอธิบายความหมายและตีความ ผลการวิจัยเกี่ยวกับการประเมินหลักสูตรโปรแกรมการศึกษา Biology Education ตามแบบจำลอง CIPP พบว่า ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิผลในด้านบริบท ข้อมูลเข้า กระบวนการ และผลิตภัณฑ์ การวางแผนจนถึงผลิตภัณฑ์หลักสูตรได้ดำเนินการผลิตบัณฑิตตามโครงการศึกษารายละเอียด เป้าหมายของการเพิ่มมาตรฐานสากลคือความสำเร็จในอนาคต

แอร์โดกัน (Erdogan, 2021 : 72) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินโปรแกรมเตรียมความพร้อมภาษาอังกฤษโดยใช้แบบจำลอง CIPP และการสำรวจความเชื่อที่สร้างแรงบันดาลใจเพื่อการเรียนรู้ วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อประเมินหลักสูตร English Preparatory School Language Program ในมหาวิทยาลัยของรัฐในตุรกี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรู้ของนักเรียนและผู้สอนสำหรับแบบจำลอง CIPP (Context, Input, Process, Product) ของ Stufflebeam ได้รับการตรวจสอบและตรวจสอบความเชื่อที่สร้างแรงบันดาลใจของนักเรียนเพื่อการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เหล่านี้ แบบจำลองการประเมิน CIPP ของ Stufflebeam (1971) ถูกใช้เพื่อค้นหาการรับรู้ของผู้เข้าร่วมสองกลุ่มเกี่ยวกับโปรแกรมปัจจุบัน เช่นเดียวกับกลยุทธ์แรงจูงใจสำหรับแบบสอบถามการเรียนรู้ (MSLQ) ที่พัฒนาโดย Pintrich & et al (1993) ให้กับนักเรียนเพื่อค้นหาความเชื่อที่สร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ ข้อมูลเชิงปริมาณได้มาจากแบบสอบถามที่ให้กับนักเรียน 54 คน และอาจารย์ 33 คน และรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับนักเรียน 10 คน และอาจารย์ 5 คน ผลการวิจัยพบว่า แม้ว่าผู้เข้าร่วมจะพอใจกับสื่อการสอน การประเมิน และวิธีการสอน แต่ก็มีจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการพูดและการฟัง นอกจากนี้

ในบรรดาความเชื่อที่สร้างแรงบันดาลใจของนักเรียน ความเชื่อในการควบคุม คุณค่าของงาน และการวางแผนเป้าหมายที่แท้จริงนั้นถือว่ามีค่าสำหรับนักเรียน สุดท้าย การรับรู้ของนักเรียน และผู้สอนได้รายงานจุดแข็งและจุดอ่อนบางอย่างที่ต้องแก้ไขในโปรแกรม

จากการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียน แนวคิดทฤษฎีการประเมินโครงการ โดยประยุกต์ใช้แบบจำลองชิป (CIPP Model) ในการประเมินโครงการเป็นรายด้าน ทั้ง 4 ด้าน ผู้ศึกษาจึงได้สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎี และหลักการทางวิชาการดังกล่าวข้างต้น นำมาใช้ในการประเมินโครงการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โรงเรียนบ้านหนองซ้อง ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสภาพแวดล้อม ด้านปัจจัยด้านกระบวนการ และ ด้านผลผลิต ตามลำดับ

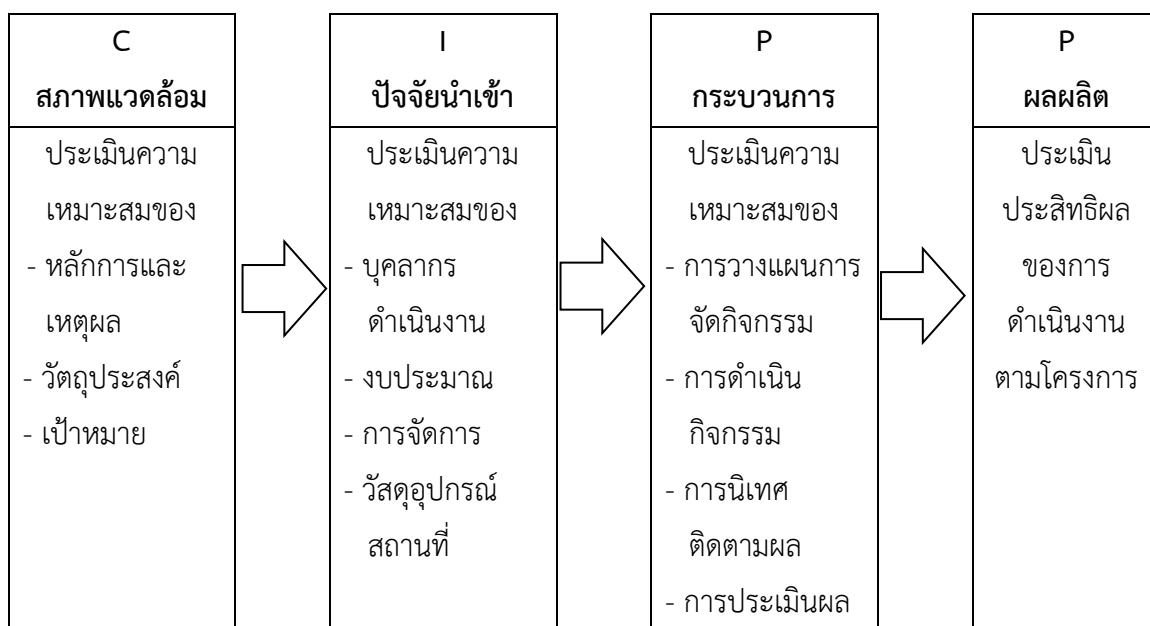
กรอบแนวคิดในการประเมิน

กรอบแนวคิดเป็นเสมือนได้ส่องทางให้นักประเมินผลใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการประเมินผลโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรม หรือแม้แต่ประเมินนโยบาย โดยพิจารณาจุดเน้น และตัวแปรที่เป็นปัจจัยเชื่อมโยงต่อกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งกรอบแนวคิดในการประเมินอาจปรับเปลี่ยนได้ตามบริบท และวัตถุประสงค์ที่จะประเมิน

การประเมินโครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการงบประมาณ ผู้ศึกษาเลือกใช้รูปแบบการประเมินแบบชิป (CIPP Model) ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) โดยประเมิน 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านสภาพแวดล้อม (Context) เป็นการประเมินความเหมาะสมของโครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการงบประมาณ ได้แก่ หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ และเป้าหมาย
2. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) เป็นการประเมินความเหมาะสมของโครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการงบประมาณ ได้แก่ บุคลากรดำเนินงาน งบประมาณ การจัดการ และวัสดุอุปกรณ์สถานที่
3. ด้านกระบวนการ (Process) เป็นการประเมินความเหมาะสมของโครงการพัฒนาระบบบริหารจัดการงบประมาณ ได้แก่ การวางแผนการจัดกิจกรรม การดำเนินกิจกรรม การนิเทศติดตามผล และการประเมินผล
4. ด้านผลผลิต (Product) เป็นการประเมินประสิทธิผลของการดำเนินงานตามโครงการ

ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 กรอบแนวคิดในการประเมิน